

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o razvoju

Godišnji izvještaj 2018.

Sarajevo, septembar/rujan 2019.

BOSNA I HERCEGOVINA
IZVJEŠTAJ O RAZVOJU
Godišnji izvještaj 2018.

Sadržaj

Pregled tabela i grafikona	4
Skraćenice	6
Uvod	7
Izvršni sažetak	9
I.Integrirani rast.....	13
I.1. Makro stabilnost.....	15
I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja	18
II.Pametani rast.....	23
II.1. Povećati industrijsku konkurentnost.....	25
II.2. Razvoj ljudskih resursa.....	30
III Održivi rast	39
III. 1. Ravnomjeren regionalni razvoj	41
III.2. Pобољшanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene	44
III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj	47
III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti.....	49
IV.Inkluzivni rast.....	53
IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje	55
IV.2. Promovirati inkluzivnost u obrazovanju	58
IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost	62
IV.4.Unaprijediti zdravstvenu zaštitu.....	75
V.Upravljanje u funkciji rasta	81
V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta.....	83

Pregled tabela i grafikona

Tabela 1. Najveći socio-ekonomski izazovi.....	12
Tabela 2. Inovativno aktivna preduzeća 2014 - 2016.....	27
Tabela 3. Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2017	28
Tabela 4. Vještine, 2018.....	30
Tabela 5. Konkurentnost ljudskih resursa	32
Tabela 6 .Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva.....	63
Tabela 7. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.	63
Tabela 8. Pregled realizacije ciljeva RJU-RAP1 po reformskim oblastima i upravnim nivoima, 2018.	84
Tabela 9. Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6.....	85
Tabela 10. CPI - Indeks percepcije korupcije Bosne i Hercegovine i zemalja komparatora	89

Grafikon 1. Tekući račun platnog bilansa Bosne i Hercegovine	16
Grafikon 2. Novčane doznake iz inostranstva u % od BDP-a.....	16
Grafikon 3. Priliv direktnih stranih investicija (u milionima eura)	17
Grafikon 4. Ukupna javna zaduženost u % BDP-a	18
Grafikon 5. Lakoća poslovanja, rang Bosne i Hercegovine u periodu od 2013 – 2018. godine	19
Grafikon 6. Lakoća poslovanja, poređenje Bosne i Hercegovine i zemalja iz okruženja 2013 - 2018. godine	19
Grafikon 7. Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u Bosni i Hercegovini za period 2013 - 2018. godine	20
Grafikon 8. Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19	20
Grafikon 9. Ocjena indeksa konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2013/2014 - 2017/2018	21
Grafikon 10. Informaciono komunikacione tehnologije 2018, rang, zemlje komparatori	25
Grafikon 11. Stopa penetracije korisnika interneta u Bosni i Hercegovini, 2013 - 2018.....	26
Grafikon 12. Trend razvoja klastera u Bosni i Hercegovini 2013 - 2018 godina, indeks	29
Grafikon 13. Patenti (aplikacije/milion stanovnika) Bosne i Hercegovine i zemalja komparatora	29
Grafikon 14. Struktura obrazovanja korisnika interneta	31
Grafikon 15. Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi	32
Grafikon 16. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi	33
Grafikon 17. Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u	35
Grafikon 18. Ukupan broj turista u Bosni i Hercegovini	37
Grafikon 19. Kvalitet infrastrukture i cesta, rang zemalja u regiji od 140 zemalja (2018)	42
Grafikon 20. Broj prevezenih putnika na aerodromima (učesće u procentima).....	43
Grafikon 21. Prevoz robe u Bosni i Hercegovini putem željezničkog i cestovnog saobraćaja	43
Grafikon 22. Obnovljivi vodni resursi u Bosni i Hercegovini(milioni m3)	45
Grafikon 23. Prosječna mjesečna temperatura u Bosni i Hercegovini na godinu, 2000-2018, °C	45
Grafikon 24. Suma prosječnih mjesečnih padavina, 2000-2018, l/m2.....	46
Grafikon 25. Učesće (%) poljoprivrede, šumarstva i ribolova u BDP-u (2018)	47
Grafikon 26. Struktura zaposlenih u Bosni i Hercegovini po području djelatnosti.....	48
Grafikon 27. Učesće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu Bosne i Hercegovine(2013-2018)	50
Grafikon 28. Struktura proizvodnje električne energije	51
Grafikon 29. Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-60 u periodu 2014-2018	56
Grafikon 30. Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini.....	57
Grafikon 31. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini	61
Grafikon 32. Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM	64
Grafikon 33. Maloljetni korisnici socijalne zaštite, 2017.....	65
Grafikon 34. Punoljetni korisnici	66
Grafikon 35. Grant sredstva Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice za 2018 godinu	67
Grafikon 36. Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj	72
Grafikon 37. Broj iseljenika iz Bosne i Hercegovine, po zemljama s najviše iseljenika	74
Grafikon 38. Očekivani životni vijek, za oba spola, zadnje dostupan podatak	76
Grafikon 39. Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.) .	77
Grafikon 40. Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2017, u milionima KM	79
Grafikon 41. Pokazatelji upravljanja, Vladavina prava 2018.....	88
Grafikon 42. Pokazatelji upravljanja, Kontrola korupcije 2018.....	90

Skraćenice

APD – Anketa o potrošnji domaćinstava

ARS – Anketa o radnoj snazi

BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

BD – Brčko Distrikt

COR/SDG – Ciljevi održivog razvoja

DEP – Direkcija za ekonomsko planiranje BiH

ERP/PER– Program ekonomskih reformi

EU – Europska Unija

FZ PIO/MIO – Federalni zavod za Mirovinsko/Penzijsko invalidsko osiguranje

Fond PIO RS – Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske

IK – Institucionalna komunikacija

JIE – Jugoistočna Europa

KM – konvertibilna marka

MOR – Međunarodna organizacija rada

PDV – porez na dodanu vrijenost

PM – čestica zagađenja

RAP – Revidirani akcioni plan

RJU – Reforma javne uprave

RCC – Regional Cooperation Council

SZO/WHO – Svjetska zdravstvena organizacija

SDR – Standardizirana stopa smrtnosti

SPKIP – Strateško planiranje i koordinacija politika

SSP – Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

UN – Ujedinjene nacije

ULJP – Upravljanje ljudskim potencijalima

UPIUU – Upravni postupak i upravno odlučivanje

VSTV – Visoko sudsko i tužilačko vijeće

Uvod

Izvještaj o razvoju Bosne i Hercegovine je dokument koji prati napredak u socio-ekonomskom razvoju zemlje prema definisanim strateškim ciljevima iz dokumenta „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“¹, putem seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identifikuje ključne izazove. Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u Bosni i Hercegovini², čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja Evropskoj Uniji.

„*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je usvojen u 2015. godini, na 19. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Pripremljen je u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine² i predstavlja usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Set mjera iz Reformske agende za Bosnu i Hercegovinu je inkorporiran u dokument kao i preporuke Evropske komisije iz Izvještaja o napretku za Bosnu i Hercegovinu. Identifikacijom razvojnih područja u okviru ciljeva koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su i opšti ciljevi Bosne i Hercegovine:

- ✓ *Integrirani rast* kroz promociju regionalne trgovine i uzajamnog investiranja te razvoja nediskriminatornih i transparentnih trgovinskih politika;
- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansiran regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumjeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u cijlu stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

Bosna i Hercegovina teži biti institucionalno razvijena sa konkurentnijom i dinamičnijom ekonomijom, i većim mogućnostima za ostvarenje održivog ekonomskog rasta, većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima, te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja. To je ostvarivo ispunjenjem 14 strateških ciljeva:

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, „*Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu*“ je dostupan na adresi www.dep.gov.ba

² Službeni glasnik Bosne i hercegovine broj:62/14

1. Makroekonomska stabilnost
2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja
3. Razvoj ljudskih resursa
4. Povećati industrijsku konkurentnost
5. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore
6. Ravnomjeran regionalni razvoj
7. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene
8. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj
9. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti
10. Povećati mogućnosti za zapošljavanje
11. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju
12. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost
13. Unaprijediti zdravstvenu zaštitu
14. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Izvještaj o razvoju za 2018. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013³. do 2018. godine sa akcentom na 2018. godinu (gdje je dostupno). Analize su bazirane na zvaničnim dostupnim podacima od strane domaćih i inostranih izvora. Izvršeno je poređenje glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine sa zemljama jugoistočne Evrope. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izvještaja za 2018. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisno stanje u oblastima iz kojih proizilaze 14. strateških ciljeva za Bosnu i Hercegovinu.

³ Kao početna godina, uzima se godina izrade dokumenta „Strateški okvir za Bosnu i Hercegovinu“.

Izvršni sažetak

U Bosni i Hercegovini je u 2018. godini zadržana makrofiskalna stabilnost i održivost. Ostvaren je stabilan ekonomski rast uz smanjenje nezaposlenosti i deficita na tekućem računu, kao i smanjenje javnog duga države.

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2018/19. godinu Bosna i Hercegovina za razliku od prethodnih godina nije poboljšala svoju rang poziciju i dalje je nisko rangirana što ukazuje na to da nije došlo do značajnih pomaka po pitanju konkurentne pozicije Bosne i Hercegovine. Jedan od prioriteta u Bosni i Hercegovini je uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora kojim bi se uklonile prepreke za slobodno kretanje roba i usluga. Prema posljednjem Izvještaju Europske komisije o Bosni i Hercegovini za 2018. godinu, Bosna i Hercegovina nije napravila pomake u tom području i reforme se sporo provode. Prema Izvještaju o lakoći poslovanja Bosna i Hercegovina je i dalje nisko rangirana, ključni razlog je neusklađenost propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, politička nestabilnost i neefikasna administracija.

U Bosni i Hercegovini preduzeća i vlade većinom zanemaruju stalno rastuću populaciju korisnika digitalnih tehnologija. Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini iz oblasti telekomunikacija nije usklađeno sa Regulatornim okvirom za elektronske komunikacije Evropske Unije, potrebno je usvojiti Strategiju širokopojsnog pristupa, Strategiju razvoja informacionog društva, Zakon o elektronskim komunikacijama i elektronskim medijima⁴. Prateći Globalni inovacijski index, Bosna i Hercegovina je prema pristupu informaciono komunikacionim tehnologijama rangirana na 66. mjesto od 130 zemalja gdje je napravljen manji pomak u rang mjestu, ali sveukupna ocjena sektora informaciono komunikacionih tehnologija je i dalje niska i u poređenju sa zemljama regiona Bosna i Hercegovina je najlošije plasirana zemlja na 95. mjestu od 130 zemalja.

Prema Globalnom inovacijskom indexu 2019, Bosna i Hercegovina je rangirana na 76. mjesto od 130 zemalja i nije napravila pomake u oblasti istraživanja i inovacija. Bosna i Hercegovina je i dalje najlošije plasirana zemlja sa Balkana. Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) iznosila su oko 0,2% BDP-a što pokazuje da od 2013. pa do danas i dalje jako malo sredstava izdvajamo u te svrhe.

Ulaganje u kulturu može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za Bosnu i Hercegovinu. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija. Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Prema podacima Svjetskog vijeća za putovanja i turizam, direktan doprinos putovanja i turizma BDP-u bio je 799,7 miliona KM, 2,6% od ukupnog BDP-a u 2017. godini, a predviđa se da će porasti za 5,1% u 2020. godini i te da će

⁴ ERP/PER 2017 – 2021. godine

dalje rasti za 5,3% godišnje, od 2018. do 2028. godine, na 1.414,7 miliona KM, tj. 3,4% ukupnog BDP-a u 2028. godini.

U domenu održivog razvoja prema posljednjem izvještaju Evropske komisije Bosna i Hercegovina je u ranoj fazi pripremljenosti u sektorima poljoprivrede i ruralnog razvoja i energije, dok je u oblasti transportne politike, zaštite životne sredine i klimatskih promjena dostignut određeni nivo pripremljenosti.

Bosna i Hercegovina se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u Bosni i Hercegovini. Prema Svjetskom ekonomskom forumu Bosna i Hercegovina je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe Bosne i Hercegovine niti definisane globalne i trendove Europske unije (u daljnjem tekstu EU). Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz Bosne i Hercegovine u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Prilike za započinjanje biznisa u Bosni i Hercegovini su ocjenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi. U školskoj 2018/2019. godini u Bosni i Hercegovini ukupno je bilo 359 predškolskih ustanova sa 28.511 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj predškolskih ustanova je veći za 8,1%, broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 10%. Od ukupnog broja djece, 67,8% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno 32,2% djece. Na mjesto u predškolskim ustanovama i dalje čeka 3.531 dijete, što je u odnosu na prethodnu godinu višeza 27,1%, što znači da se u drastičnoj mjeri povećao broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravlje, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine(u daljnjem tekstu BHAS)⁵, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

⁵ Podaci nisu objavljeni već su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da je u 2017 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 2 milijarde 802 miliona KM,⁶ što je za 43 miliona više nego u prethodnoj godini, a za oko 280 miliona više nego u 2013.godini⁷. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza. Opća stopa mortaliteta je također u porastu (10,8 promila), što je također uzrokovano starenjem stanovništva, a i opadajućeg broja stanovnika u zemlji.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2018. godinu iznosila je 34,3%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu. Prema administrativnim podacima, u 2018 godini u prosjeku je bilo 804.497 osoba zaposleno od čega su 341.521 bile žene. Ovo predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu godinu kada je 784.094 osoba bilo zaposleno (od čega 329.922 su bile žene).⁸ I ostali anketni pokazatelji, stopa nezaposlenosti i stopa aktivnosti, bilježe pozitivan trend, međutim u poređenju sa zemljama iz okruženja posebno Albanijom i Srbijom, stopa zaposlenosti ne bilježi značajne pomake.

Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini se i dalje suočava sa mnogim socijalnim izazovima, koji bi trebalo da se rješavaju kroz poboljšanje sistema socijalne zaštite i socijalne inkluzije, boljim zakonskim propisima, većim učešćem lokalne zajednice, izradu jedinstvenog registra korisnika socijalnih naknada i izjednačavanje prava iste vrste, različitih kategorija osoba s invaliditetom kako bi se postigla bolja ciljanost socijalnih transfera.

Iako su finansijska ograničenja na svim nivoima vlasti, pravo na socijalnu zaštitu obezbjeđuje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnim podrškom i cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države, tako što će se najugroženijim djelovima društva omogućiti pristup neophodnoj pomoći, posebno kada je visoka stopa nezaposlenosti i samim time i potreba za socijalnom pomoći, što je slučaj u Bosni i Hercegovini.

U narednom periodu Bosna i Hercegovina treba i dalje da bude fokusirana na usvajanje cjelodržavne strategiju u oblasti ljudskih prava i borbe protiv diskriminacije, te uspostavljanju harmonizovanom djelotvornom i besplatnom sistemu pravne pomoći u cijeloj državi i osigurati nediskriminirani pristup pravdi.

Punopravno članstvo u EU je jedan od strateških prioriteta Bosne i Hercegovine. Integracija u Evropsku uniju je kompleksan proces u kojem se isprepliću unutarnja i vanjska politika kao i obveze koje treba ispuniti s ciljem što boljih priprema za dobijanje kandidatskog statusa. Pokretanje reformskih procesa, aktivno sudjelovanje u ekonomskom dijalogu sa EK i zemljama članicama EU, potpora usvajanju Globalnog programa za održivi razvoj do 2030., usvajanje i provedba novog okvira RJU, izrada ostalih sektorskih strategija kao i učinkovita i profesionalna javna uprava, vladavina prava i borba protiv korupcije su ključni izazovi koje trebamo prevazići na tom putu.

⁶ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu za 2017 godinu

⁷ 2013. godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

⁸ BHAS, www.bhas.gov.ba

Tabela 1. Najveći socio-ekonomski izazovi

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Niska stopa aktivnosti na tržištu rada	43,6	43,7	44,1	43,1	42,6	42,1
Visoka stopa nezaposlenosti	27,5	27,5	27,7	25,4	20,5	18,4
Visoka stopa nezaposlenosti mladih	59,1	62,7	62,3	54,3	45,8	38,8
Najniži rang u regiji prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja	131. od 189 zemlje	107. od 189 zemlje	79. od 189 zemlje	81. od 190 zemalja	86. od 190 zemalja	89. od 190 zemalja
Nisko rangiranje prema EBRD Indeksu tranzicijskih reformi	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Loša pozicija prema indeksu percepcije korupcije	77	80	76	83	91	89
Nizak nivo FDI po glavi stanovnika	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko	nisko
Visok nivo na ljestvici UNDP indeksa ljudskog razvoja (Izvještaj o humanom razvoju-hdr.undp.org)	81	82/188	81/188	n/a	77/189 zemalja	77/189 zemalja

I

Integrisingi rast

I. Integrirani rast

I.1. Makro stabilnost

Makroekonomska ravnoteža je osnovni ekonomski cilj svake zemlje a prema dostupnim pokazateljima može se zaključiti da u 2018. godini makro stabilnost u Bosni i Hercegovini nije bila ugrožena. Ostvaren je stabilan ekonomski rast uz smanjenje nezaposlenosti i deficita na tekućem računu, kao i smanjenje javnog duga države. Inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena je iznosila 1,4%.⁹ Devizne rezerve su na kraju 2018. iznosile 11,6 milijardi KM.¹⁰

Početkom 2019. agencija Standard & Poor's potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting "B sa pozitivnim izgledima". U februaru 2018. agencija Moody's Investors Service potvrdila je Bosni i Hercegovini suvereni kreditni rejting B3 i izmijenila izgled sa „stabilnih na pozitivne“.

Prema dostupnim podacima iz Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2018. godini¹¹ je ostvaren ekonomski rast od 3,6% u odnosu 2017. godinu što je u rang regionalnog prosjeka. Nominalno BDP je u 2018. iznosio 33,4 milijarde KM. BDP po stanovniku iznosio je 9.556 KM. Posmatrano po djelatnostima značajniji rast bruto dodane vrijednosti bilježe: Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (25%); Poljoprivreda, šumarstvo i ribolov (12%); Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (10,3%).

Najvažniji faktor rasta je povećanje potrošnje, a pozitivan doprinos ostvaren je u i domenu investicija. Fizički obim industrijske proizvodnje blago je uvećan u odnosu na prethodnu godinu.

Javna zaduženost ostaje u okviru mastriškog kriterija što Bosnu i Hercegovinu svrstava među umjereno zadužene zemlje. Fiskalni cilj Bosne i Hercegovine i dalje ostaje kontinuirano povećanje primarnog suficita i kontrola javne potrošnje na način da konsolidovana javna potrošnja na nivou Bosne i Hercegovine bude ispod 40% BDP-a.¹²

U 2018. godini **deficit na tekućem računu** Bosne i Hercegovine je bio na rekordno niskom nivou od 1,37 milijardi KM. U odnosu na prethodnu godinu to je smanjenje od 7%. U relativnom iznosu deficit na tekućem računu je iznosio oko 4% BDP-a Bosni i Hercegovine.

Za smanjenje deficita na tekućem računu najviše je zaslužan izvoz usluga. U 2018. godini priliv po ovoj stavci je iznosio skoro 2,5 milijardi KM. Od svih kategorija unutar sektora usluga u platnom bilansu Bosne i Hercegovine sa inostranstvom, najznačajnije je pružanje usluga turizma čiji priliv zadržava stopu rasta od oko 10% (1,56 milijardi KM), zatim transporta (727 miliona KM) kao i sve značajnija stavka: telekomunikacijski, komunikacijski i informacioni sistemi (288 miliona KM).

Ukupna **vanjskotrgovinska razmjena** Bosne i Hercegovine je povećana u 2018. godini ali ta stopa rasta je bila niža u odnosu rast iz prethodne godine. Izvoz je rastao po stopi od 8% (što je znatno niže u odnosu na prošlogodišnju 21%), a uvoz po stopi od 5%, (u 2017. 13%). Izvoz u zemlje EU je iznosio 8.682 miliona KM, što je za 10 % više nego u istom periodu 2017. godine,

⁹ Izvor: BHAS

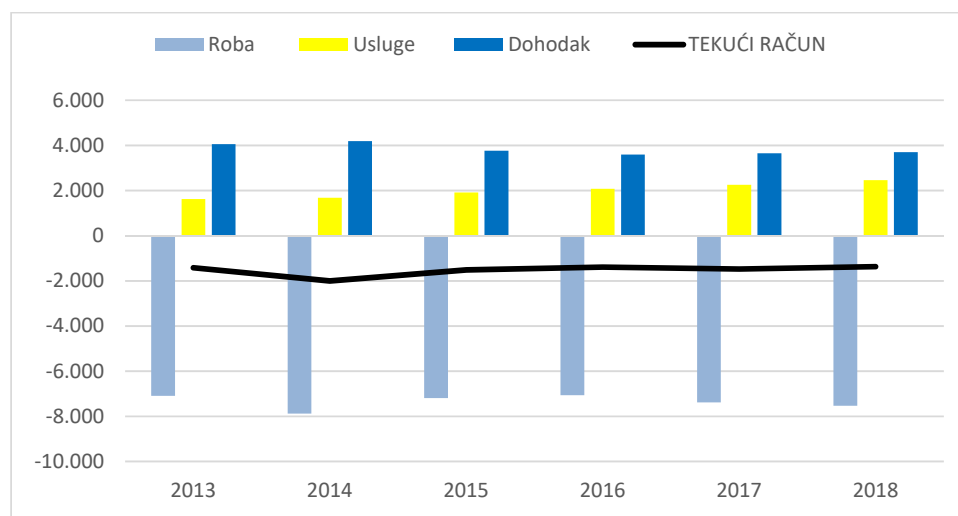
¹⁰ Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

¹¹ Izvor: BHAS, Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2018, Proizvodni pristup, prvi rezultati

¹² Izvor: Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine 2019-2021. Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine

dok je uvoz iznosio 11.661 miliona KM, što je za 5 % više nego u istom razdoblju prethodne godine. Pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 74,5 %.

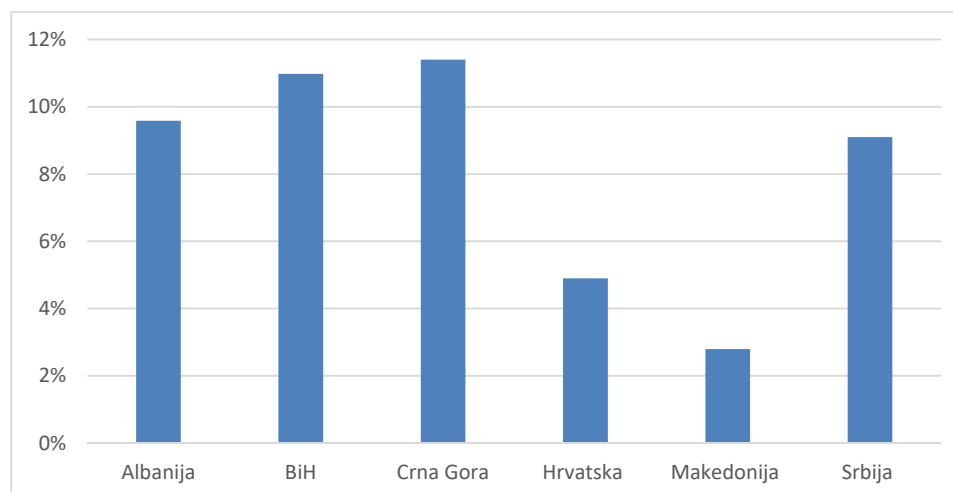
Grafikon 1. Tekući račun platnog bilansa Bosne i Hercegovine

Izvor: Centralna banka Bosne i Hercegovine

Tradicionalno značajni su **dohoci iz inostranstva**: lični dohoci (koji su zabilježili smanjenje priliva) i personalni transferi (tj. novčane doznake iz inostranstva) koji su skupa sa doznakama vladinom sektoru u 2018. godini iznosili 4,26 milijarde KM. Novac koji radnici iz inostranstva šalju svojim porodicama je ključni dio ekonomije Bosne i Hercegovine. Ta cifra posljednjih godina raste a čini više od jedne desetine BDP-a zemlje. U odnosu na zemlje u regiji, Bosna i Hercegovina je na drugom mjestu, odmah iza Crne Gore, po značaju ove kategorije na ekonomiju (Crna Gora 11,4% a Bosna i Hercegovina 11% u odnosu na BDP).

Grafikon 2. Novčane doznake iz inostranstva u % od BDP-a

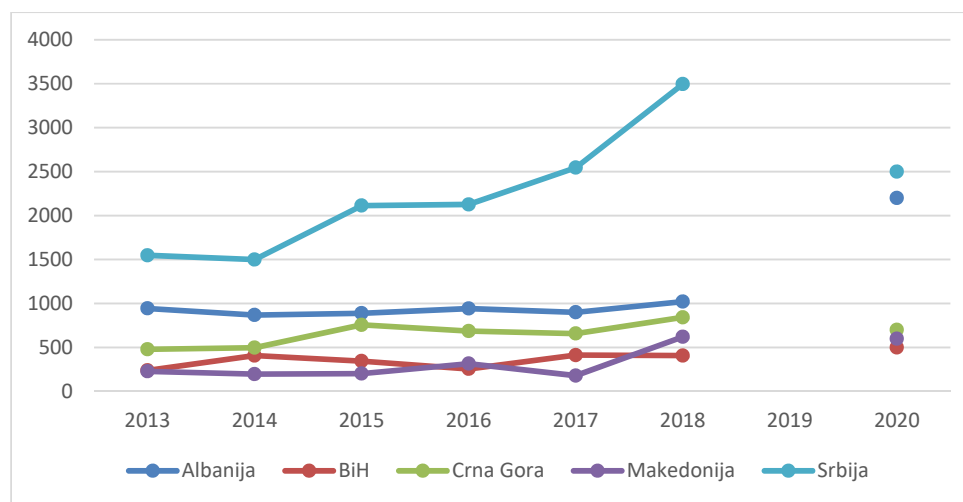

Izvor: Svjetska banka

Deficit tekućeg računa je finansiran novim zaduživanjem i prilivom direktnih stranih investicija.

Na računu **direktnih stranih investicija** na kraju 2018. godine zabilježen je neto priliv od 783,4 miliona KM (2,3% BDP-a) što je približno jednak iznos kao i u 2017. godini. U odnosu na postavljeni cilj iz Strategije Jugoistočna Evropa 2020: oko 1 milijardu KM ukupnog priliva direktnih stranih investicija u 2020. u Bosni i Hercegovini, za sada se može konstatovati da vlasti još puno toga treba da urade kako bi olakšale poslovanje u Bosni i Hercegovini i privukle strane investitore. Na grafikonu ispod može se uočiti da je Srbija do sada već značajno premašila ciljanu vrijednost, kao i Crna Gora i Makedonija.

Grafikon 3. Priliv direktnih stranih investicija (u milionima eura)

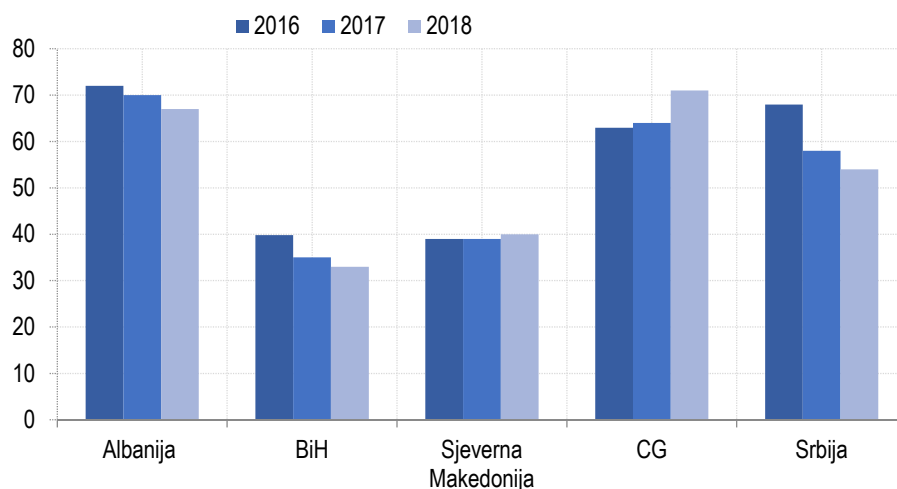
Izvor: JIE 2020 mjerenje napretka

Vanjski dug na kraju 2018. godine je iznosio 8,2 milijarde KM a isti je povećan u odnosu na prošlu godinu za 4,5%¹³. U ukupnom stanju vanjske zaduženosti na kraju 2018. godine, po osnovu novih kredita, većina tj. 59% odnosi se na kredite usmjerene za realizaciju infrastrukturnih projekata, 27% na kredite namijenjene javnom sektoru, dok je 14% angažovano za privredne djelatnosti. Dospjele obaveze po vanjskom državnom dugu servisirane su u ukupnom iznosu od 955,35 mil KM.

Ukupna unutrašnja zaduženost Bosne i Hercegovine kraju 2018. godine je iznosila 2,9 milijard KM pa je ukupan javni dug Bosne i Hercegovine iznosio 11,1 milijardi KM. U odnosu na prošlu godinu zabilježeno je povećanje od 1%. U relativnom iznosu ukupan javni dug Bosne i Hercegovine je iznosio 33% BDP-a što je najniža stopa u poređenju sa zemljama Jugoistočne Evrope.

¹³ Izvor podataka o javnom i vanjskom dugu: Ministarstvo finansija i trezora Bosne i Hercegovine: Informacija o stanju javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31.12.2018.

Grafikon 4. Ukupna javna zaduženost u % BDP-a

Izvor:Europska komisija,DG ECFIN

Važeći strateški dokumenti koje je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo a vezani su za makro stabilnost mogu se istaći: Strategija reforme upravljanja javnim financijama u institucijama Bosne i Hercegovine 2017-2020, Srednjoročna strategija upravljanja dugom Bosne i Hercegovine i Strategija razvoja statistike za Bosnu i Hercegovinu 2020. VM svake godine usvaja i Program ekonomskih reformi¹⁴ (u daljnjem tekstu PER) Bosne i Hercegovine, koji je sastavljen od pet tematskih cjelina, uključujući prioritete strukturnih reformi, makroekonomski i fiskalni okvir. Posljednji PER je usvojen u januaru 2019.g i obuhvata period 2019-2021. Reforme će biti usmjerene na unapređenje strateškog i zakonodavnog okvira u skladu s Ugovorom o uspostavljanju Energetske zajednice, stvaranje održivog sistema finansiranja željezničke infrastrukture, unapređenje poljoprivredne proizvodnje, jačanje sistema infrastrukture kvalitete po modelu EU-a. Radiće se na daljnjem unapređenju sektora komunikacija i informacijskog društva, uz usklađivanje regulatornog okvira sa standardima EU-a, intenziviranju saradnje u obrazovanju i povećanju efikasnosti tržišta rada, uspostavljanju efikasnog sistema potrošnje u zdravstvu i unapređenju sistema socijalne zaštite.

Ključni izazovi za makro stabilnost u narednom periodu su smanjenje hronično visoke stope nezaposlenosti, poboljšanje kvaliteta javnih finansija kroz investicije koje podupiru rast, zaustavljanje rasta javnog duga Bosne i Hercegovine i uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora.

I.2. Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja

Uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora koji predstavlja teritorij bez unutrašnjih granica ili drugih regulatornih prepreka slobodnom kretanju roba i usluga je jedan od uslova koji Bosna i Hercegovina treba ispuniti da bi postala članica EU. Prema Izvještajima Evropske komisije o napretku, Bosne i Hercegovine od 2012. godine pa do posljednjeg izvještaja 2018.

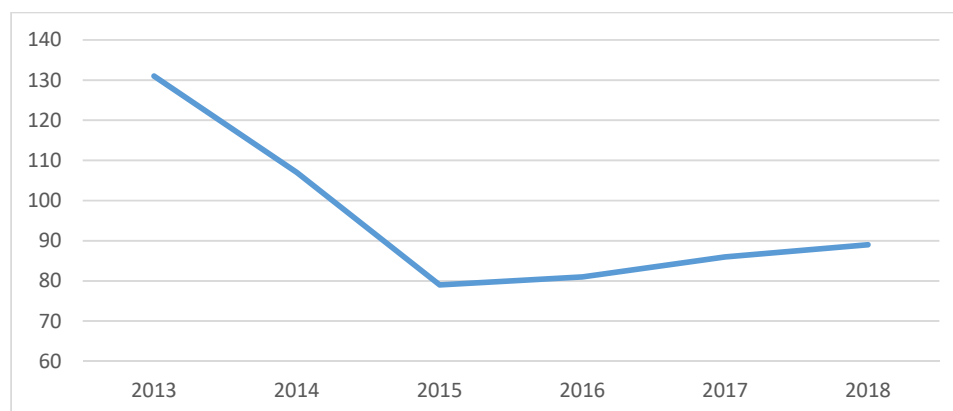
¹⁴ „Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine 2019-2021“, dostupan na www.dep.gov.ba

godine, nije napravila nikakve pomake po pitanju uspostavljanja jedinstvenog ekonomskog prostora.

Neki od problema koji se navode su postojanje dvostrukih licenci, administrativne prepreke u različitim djelovima zemlje kao i kontradiktorni zakoni i regulatorni okviri između različitih nadležnosti.

Prema posljednjem Izvještaju o lakoći poslovanja, Bosna i Hercegovina je u 2018. godini rangirana na 89. mjesto od 190 zemalja i u odnosu na rezultate u posljednje tri godine bilježi lošiji rang, gdje su ključni razlozi neusklađenost propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, politička nestabilnost i neefikasna administracija.

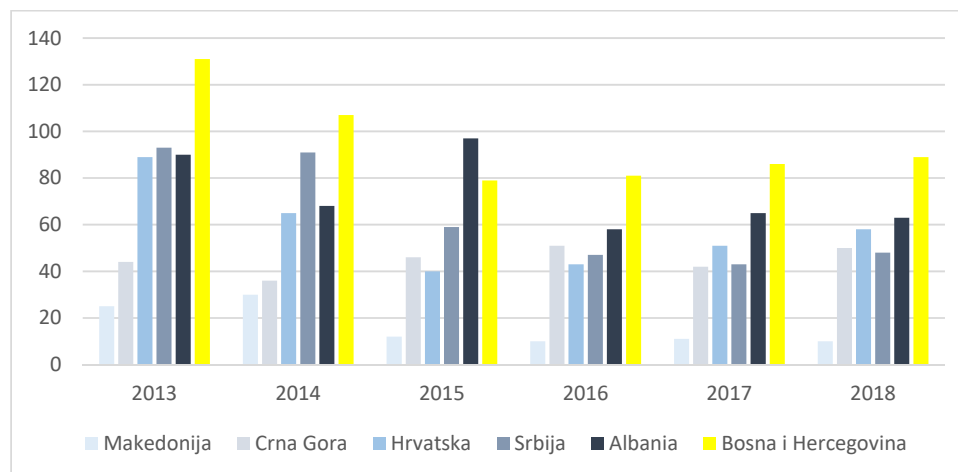
Grafikon 5. Lakoća poslovanja, rang Bosne i Hercegovine u periodu od 2013 – 2018. godine

Izvor: Doing Business, 2019

Zemlje iz okruženja napreduju u poboljšanju poslovnog ambijenta koji će privući investitore i olakšati im poslovanje, dok Bosna i Hercegovina nije puno uradila po pitanju poboljšanja poslovne klime što pokazuje i Izvještaj Doing Business gdje je Bosna i Hercegovina iz godine u godinu najlošije rangirana.

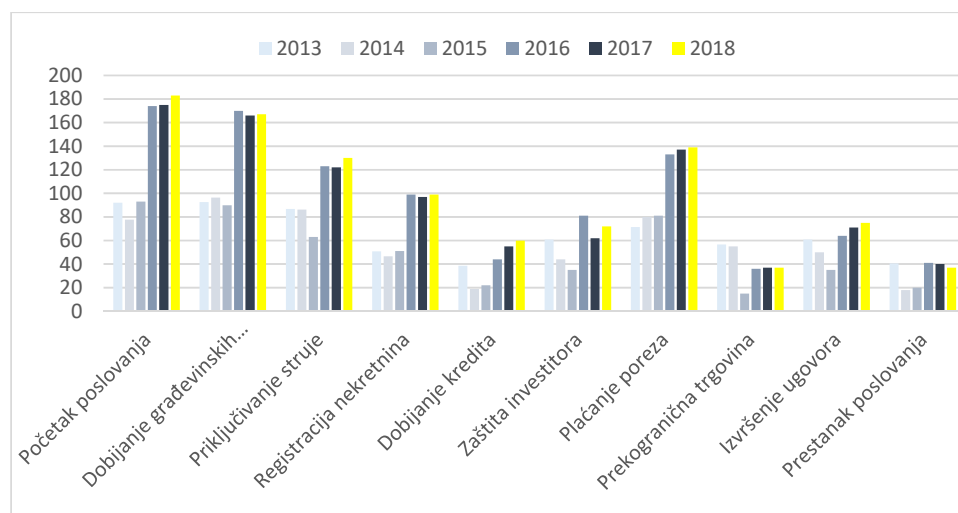
Grafikon 6. Lakoća poslovanja, poređenje Bosne i Hercegovine i zemalja iz okruženja 2013 - 2018. godine

Izvor: Doing Business 2019

Analizom kategorija kojima se mjeri lakoća poslovanja jedne zemlje, Bosna i Hercegovina najlošiju poziciju zauzima u kategoriji Početak poslovanja gdje je rangirana na 183. mjesto od 190 zemalja. Prema posljednjim podacima da bi se registrovala firma ili posao u Bosni i Hercegovini potrebno je proći kroz 13 procedura za koje vam je potrebno 81 dan. Ništa lakše nije ni sa dobivanjem građevinske dozvole i priključka za struju, gdje se za građevinsku dozvolu mora proći kroz 16 procedura za koje je potrebno 193 dana i za priključak za struju 8 procedura u trajanju od 125 dana. Uz ovakve procedure Bosna i Hercegovina odbija kako domaće tako i strane investitore.

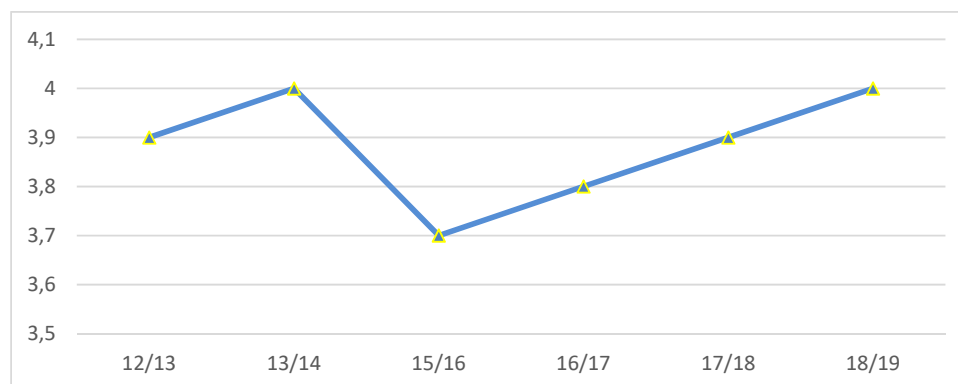
Grafikon 7. Kategorije za mjerenje Lakoće poslovanja u Bosni i Hercegovini za period 2013 - 2018. godine

Izvor: Doing Business 2019

Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2018/19. godinu Bosna i Hercegovina je i dalje nisko rangirana za razliku od prethodnih godina nije poboljšala svoju rang poziciju. U 2017. godini je bila pozicionirana na 90. mjesto od 135 zemalja a u 2018. rangirana je na 91. mjestu od 140 zemalja.

Grafikon 8. Globalni indeks konkurentnosti za Bosnu i Hercegovinu period 12/13 – 18/19

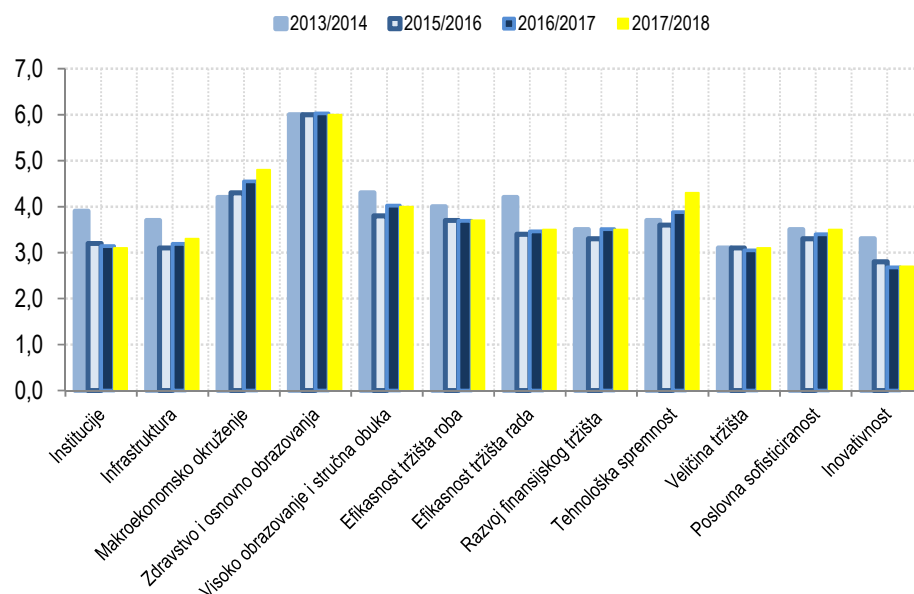

Izvor: Globalni indeks konkurentnosti 2018/2019

Na osnovu svih kategorija koje se prate za mjerenje konkurentnosti jedne zemlje, Bosna i Hercegovina najveći problem predstavljaju obrazovanje i inovacije tj. mogućnost i upotreba

novih inovativnih metoda i tehnologija za razvoj privrede i društva. Tržište rada, poslovna dinamika i institucije su druge kategorije koje su najlošije rangirane i negativno utiču na konkurentnost Bosne i Hercegovine.

Grafikon 9. Ocjena indeksa konkurentnosti Bosne i Hercegovine 2013/2014 - 2017/2018

Izvor: Izvještaj globalne konkurentnosti, 2017/2018 godine

Analizom rezultata u oblasti nadzora nad tržištem u Bosni i Hercegovini za 2018. godinu u odnosu na prethodnu godinu, vidljivo je da postoji trend povećanja broja neusklađenih i nesigurnih proizvoda na tržištu u odnosu na broj kontroliranih proizvoda za 10% (60% u odnosu na predviđenih 50%)¹⁵. Kako bi se smanjio udio nesigurnih i neusklađenih proizvoda na tržištu, te osigurao visok nivo zaštite zdravlja i sigurnosti potrošača u Bosni i Hercegovini prema pokazateljima se i dalje moraju nastaviti provoditi pojačane aktivnosti nadzora nad tržištem. Koordinacija u oblasti infrastrukture kvaliteta među nadležnim institucijama na različitim nivoima vlasti je nedovoljna i ne postoji cjelodržavna strategija za infrastrukturu kvaliteta.

Prema posljednjem Izvještaju Instituta za standardizaciju, broj bosanskohercegovačkih standarda i drugih standardizacijskih dokumenata iznosio je 33150. Broj izvornih bosanskohercegovačkih standarda i standardizacijskih dokumenata je 49. U 2018. godini Institut za standardizaciju je preuzeo 83,58% evropskih standarda koje je objavio Evropski komitet za standardizaciju (CEN), 87,57% evropskih standarda koje je objavio Evropski komitet za standardizaciju iz oblasti elektrotehnike (CENELEC) i 62,57% standarda koje je objavio Evropski institut za standardizaciju u oblasti telekomunikacije (ETSI).

¹⁵ Agencija za nadzor nad tržištem, Izvještaj o provedbi srednjoročnog plana rada ANNT Bosne i Hercegovine za period 2016-2018, Februar 2019.

II

Pametno rast

II. Pametan rast

II.1. Povećati industrijsku konkurentnost

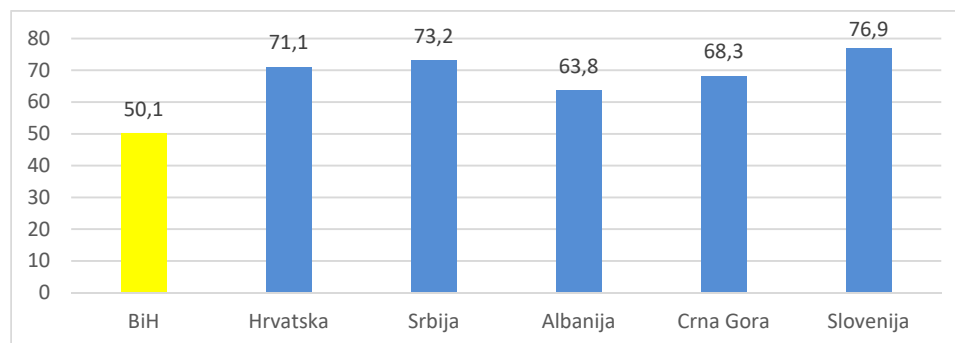
Digitalizacija kao pokretač ekonomije i njenog rasta uvela je digitalnu revoluciju koja je počela mjenjati i način na koji inoviramo. Zemlje sa najjačim ekonomijama bilježe rast digitalnih inovacija u odnosu na ostale zemlje jer je njihov poslovni sektor prihvatio sve oblike digitalne interakcije i stavlja digitalizaciju u centar svih operacija. U Bosni i Hercegovini preduzeća i vlade većinom zanemaruju stalno rastuću populaciju korisnika digitalnih tehnologija. Digitalizacija će imati veliki i višestruki uticaj na razvoj zemlje, jer se sve aktivnosti u svijetu pojednostavljaju čime se olakšavaju kako poslovne tako i sve druge aktivnosti. Digitalizacija vodi ka ekonomskoj perspektivi, koja podrazumjeva veći rast, veći nivo zaposlenosti, regionalnoj povezanosti, boljoj pravnoj administraciji i ubrzanju procesa u EU integraciji. Da bi neka zemlja mogla osigurati koristi od upotrebe IKT-a mora postojati minimalni nivo infrastrukture, obrazovanja i podrške vladine politike.

Zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini iz oblasti telekomunikacija nije usklađeno sa Regulatornim okvirom za elektronske komunikacije Evropske Unije, potrebno je usvojiti Strategiju širokopojasnog pristupa, Strategiju razvoja informacionog društva, Zakon o elektronskim komunikacijama i elektronskim medijima¹⁶.

Prema indeksu mrežne spremnosti Bosna i Hercegovina je rangirana na 97¹⁷. mjesto od 139 zemalja u 2016. godini i za razliku od prethodnih godina njen rang se pogoršao. Od zemalja iz okruženja najbolje je rangirana Slovenija na 37. mjestu dok je Hrvatska na 54. mjestu od 139 zemalja.

Prateći Globalni inovacijski index, Bosna i Hercegovina je prema pristupu informaciono komunikacionim tehnologijama rangirana na 66. mjesto od 130 zemalja gdje je napravljen manji pomak u rang mjestu, ali sveukupna ocjena sektora informaciono komunikacionih tehnologija je i dalje niska i u poređenju sa zemljama regiona Bosna i Hercegovina je najlošije plasirana zemlja na 95. mjestu od 130 zemalja.

Grafikon 10. Informaciono komunikacione tehnologije 2018, rang, zemlje komparatori

Izvor: Globalni Inovacioni Indeks, 2019

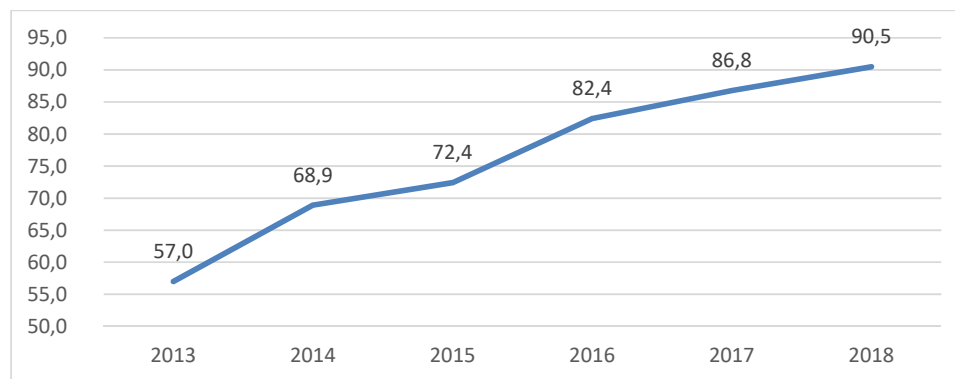
Skup faktora koji određuju kapacitet zemlje za korištenje informacijsko komunikacijski tehnologija u cilju povećanja konkurentnosti i blagostanja mjeri se pokazateljima e-spremnosti. E- spremnost je pokazatelj razvijenosti informacionog društva i istovremeno predstavlja mjeru uključenosti društva u međunarodne digitalne tokove i interne digitalne tokove. Stopa penetracije korisnika interneta je najvjerodostojniji indikator razvijenosti IKT sektora u jednoj

¹⁶ ERP/PER 2017 – 2021. godine

¹⁷ Izvjestaj Globalne Informacione Tehnologije za 2016. godinu

zemlji i predstavlja jedan od pokazatelja e-spremnosti. U 2018. godini stopa penetracije korisnika interneta se povećala u odnosu na prethodnu godinu i iznosi 90,5¹⁸ % što je više nego u 2017. godini gdje je iznosila 86,8%. Poredeći stopu penetracije korisnika interneta za period od 2013. do 2018. godine možemo reći da imamo konstantan rast korisnika interneta u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 11. Stopa penetracije korisnika interneta u Bosni i Hercegovini, 2013 - 2018

Izvor: Godišnji izvještaj regulatorne agencije za komunikacije, 2018

Širokopojasne usluge su u stalnom porastu i broj pretplatnika širokopojasnog pristupa od ukupnog broja Internet pretplatnika je 99,96%. Visoko prisustvo širokopojasnog interneta je ohrabrujući podatak po pitanju razvoja informacionog društva u Bosni i Hercegovini. Najveći broj širokopojasnih priključaka po strukturi ima ADSL (Asimetrična digitalna pretplatnička linija) pristup od 56,5 % od ukupnog broja širokopojasnih priključaka. Rast je vidljiv kod kablovskog pristupa Internetu od 4,6% a zabilježen je pad fiksni bežični priključaka za 27,5%.

Politike razvoja informacionog društva Bosne i Hercegovine za period od 2017. do 2021. godine su usvojene i počela je implementacija Akcionog plana za realizaciju politika razvoja informacionog društva¹⁹. Proces prelaska sa analogno na digitalno emitovanje se nastavlja gdje je Bosna i Hercegovina jedina zemlja u Europi u kojoj se TV emitovanje vrši isključivo putem analogne tehnologije. Sporazumom GE- 06 je predviđeno potupno gašenje analogne televizije 17.juna 2015. godine, nastavilo se sa analognom radiodifuzijom, što je za posljedicu uzrokovalo smetnje u susjednim državama. U 2018. godini nije zabilježen značajan pomak u prelasku sa analognog na digitalno zemaljsko emitovanje, iako je rok za prelazak bio 16.07.2015. godine²⁰.

Evropska komisija je pokrenula inicijativu u saradnji sa Vijećem za regionalnu saradnju na izradi „ Sporazuma o smanjenju cijena roaming usluga u regionu Zapadnog Balkana“. Sporazum predstavlja jednu od obaveza iz Višegodišnjeg akcijskog plana za unaprijeđenje regije Zapadnog Balkana u oblasti digitalne integracije i Digitalne agende za Zapadni Balkan, potpisane 17.05.2018. godine u Sofiji. U Beogradu je u aprilu, 2019. godine potpisan Sporazum o smanjenju cijena roaminga u javnim mobilnim komunikacijskim mrežama u regiji gdje je od 1.jula, 2019. godine znatno niža cijena roaminga u zemljama Zapadnog Balkana. Cijena roaminga u prvoj fazi od 1. jula je manja za 27%, a od 1.jula, 2021. godine se planira potpuno ukidanje roaminga za zemlje Zapadnog Balkana²¹.

¹⁸ Regulatorna agencija za komunikacije, 2017

¹⁹ Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije, 2018

²⁰ Godišnji izvještaj Regulatorne agencije za komunikacije, 2018

²¹ Info novine Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, april, 2019. godine

Zemlja kao što je Bosna i Hercegovina, sa malom i ograničenom ekonomijom svoju konkurentnu poziciju u svijetu može graditi na razvoju ekonomije koja se temelji na novim tehnologijama i inovacijama. Moderne ekonomije se sve više baziraju na znanju i stvaranju znanja. Istraživanje, nauka i tehnologija su osnova svakog društva, njegove ekonomije, etike i sposobnosti da se održi.

Obrazovanje, naučno istraživački rad i inovacije bi trebala biti jedan od prioriteta u zemlji. Da bi se stvorila razvojna i moderna Bosna i Hercegovina treba ulagati u inovacije i ekonomije bazirane na inovacijama i novim tehnologijama. Bosna i Hercegovina i dalje izdvaja jako mala sredstva iz BDP-a za inovacije, nauku i istraživanje i razvoj i nedovoljno je razumjevanje o važnosti istih u ekonomskom rastu i društvenom razvoju. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, budžetska izdvajanja institucija koje finansiraju aktivnosti istraživanja i razvoja su iznosila 13.952.461²² KM za 2017. godinu a u 2018. godini je planirano da taj iznos bude 15.642.795 KM. Najviše sredstava je odvojeno za sektor visokog obrazovanja. Za konkurentnost jedne ekonomije uvođenje nove tehnologije i inovacija u preduzeća je od velike važnosti, naročito pri razvoju novih malih i srednjih preduzeća i unapređenju postojećih. U Bosni i Hercegovini 9% preduzeća je uvelo samo tehnološke inovacije, 7% je uvelo ne tehnološke inovacije a 24,2% preduzeća je uvelo i tehnološke i netehnološke inovacije istovremeno²³. Ne-inovativna preduzeća su navela nedostatak finansijskih sredstava u preduzeću ili grupi kojoj preduzeće pripada kao najznačajniju prepreku u sprovođenju inovativnih aktivnosti.

Tabela 2. Inovativno aktivna preduzeća 2014 - 2016

	Tehnološka inovativna preduzeća	Netehnološka inovativna preduzeća	Tehnološka inovativna i netehnološki inovativna preduzeća
Ukupno	9,0	7,0	24,2
Mala	9,2	5,9	21,8
Srednja	8,8	10,9	30,0
Velika	7,8	10,6	43,7

Izvor: BHAS, 2018. godina

Prema Globalnom inovacijskom indeksu 2019, Bosna i Hercegovina je rangirana na 76. mjesto od 130 zemalja i njena pozicija se nije promjenila u odnosu na prethodnu godinu. Ono što ohrabruje je da Bosna i Hercegovina prema pokazateljima pokazuje napredak u oblastima tehnološke spremnosti i obuka što se vidi kroz uvođenje nove tehnologije i tehnoloških inovacija u preduzeća. Međutim ishodi ovog napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija i broja патената pokazuju da reforme koje smo uradili u ovim oblastima ne daju željene rezultate jer je došlo do povećanja broja visokoobrazovnih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje još uvijek nije prepoznatljivo.

Bosna i Hercegovina je i dalje najlošije plasirana zemlja sa Balkana. Procijenjena ukupna izdvajanja za istraživanja (privatna i javna ulaganja) iznosila su oko 0. 2% BDP-a što pokazuje da od 2013. pa do danas i dalje jako malo sredstava izdvajamo u te svrhe. Bosna i Hercegovina učestvuje u EU programima za inovacije, obrazovanje, nauku i kulturu: Horizon 2020, Kreativna Europa, Erasmus+ i COSME.

²² BHAS, Saopštenje 28.12.2018. godine, Nauka, tehnologija i inovacije; Budžetska izdvajanja za istraživanje i razvoj, 2017-2018

²³ BHAS, Saopštenje 28.12.2018. godine, Nauka, tehnologija i inovacije; Inovativne aktivnosti preduzeća, 2014 - 2016

Na poslovima istraživanja i razvoja zaposleno je 3 489²⁴ osoba (sa punim i kraćim od punog radnog vremena), od čega je udio žena 48,6%. Od ukupnog broja zaposlenih najveće učešće imaju istraživači, 68,1%. Među istraživačima ima 75% doktora nauka gdje je udio žena među istraživačima doktorima 44,7% i istraživača magistara nauka ima 17% od toga 55%²⁵ žena. Objavljeno je 757 istraživačkih radova što je manje nego u prethodnom periodu. Najveći broj radova pripada primjenjenim istraživanjima, 56,5%, razvojnim istraživanjima, 24,3% i fundamentalnim istraživanjima, 19,2%²⁶.

Tabela 3. Objavljeni istraživački radovi prema sektorima, 2017

SEKTORI	UKUPNO	VRSTA ISTRAŽIVANJA		
		FUNDAMENTALNA	PRIMJENJENA	RAZVOJNA
Poslovni sektor	137	29	63	45
Državni sektor	81	81	35	39
Visoko obrazovanje	517	517	326	86
Neprofitni sektor	22	4	4	14

Izvor: Nauka, tehnologija i inovacije, BHAS 2018

Za male zemlje kao što je Bosna i Hercegovina klasteriziranje predstavlja bitan segment za poboljšanje konkurentnosti jer su oni pokretači ekonomije i lanac dodane vrijednosti. Razvojem malih i srednjih preduzeća i njihovim udruživanjem u klastere kako na domaćem tako i na međunarodnom nivou (koncentracija međusobno povezanih kompanija, specijaliziranih snabdjevača, pružaoca usluga, savjetodavnih, naučnih i drugih institucija u određenom sektoru) jača se njihova konkurentna pozicija u svijetu. U Bosni i Hercegovini se održavaju konferencije na temu klasterizacije gdje se pokušava privući što više malih i srednjih poduzeća ali i većih korporacija kako bi prenjeli znanja i ostvarili međusobnu saradnju. Zemlje EU polaze od toga da su klasteri u velikoj mjeri ključni za povezivanje i jačanje high-tech inovacija i transfera tehnologija.

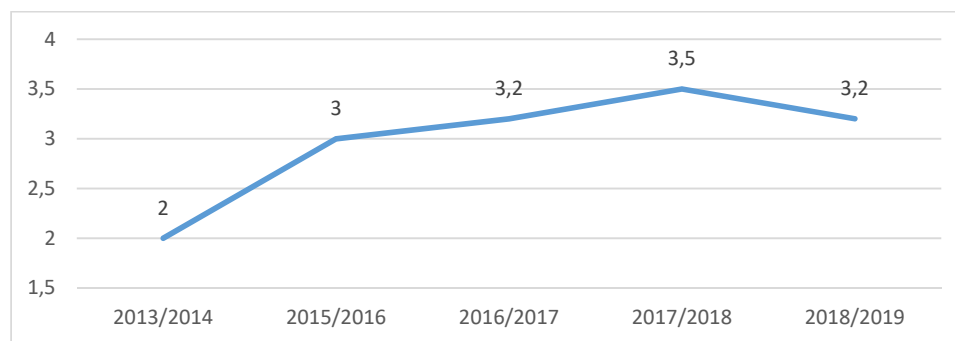
Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti o ocjeni razvijenosti klastera u 2018. godini, Bosna i Hercegovina je i dalje loše rangirana i zauzima 105. mjesto od 140 zemalja. Indeks razvijenosti klastera u 2018. godini je iznosio 3.2 što ne predstavlja veliki pomak u odnosu na prošlu godinu i ako pogledamo trend razvoja klastera u Bosni i Hercegovini, može se vidjeti da Bosna i Hercegovina zadnjih godina nije unapredovala u toj oblasti. Neophodna je državna politika o razvoju klastera i Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća za Bosnu i Hercegovinu. Kada poredimo Bosnu i Hercegovinu sa zemljama komparatorima u 2018. godini nižu rasprostranjenost klastera od Bosne i Hercegovine ima samo Hrvatska.

²⁴ BHAS, Saopštenje 28.12.2018. godine, Nauka, tehnologija i inovacije; Istraživanje i razvoj, 2017

²⁵ BHAS, Saopštenje 28.12.2018. godine, Nauka, tehnologija i inovacije; Istraživanje i razvoj, 2017

²⁶ BHAS, Saopštenje 28.12.2018. godine, Nauka, tehnologija i inovacije; Istraživanje i razvoj, 2017

Grafikon 12. Trend razvoja klastera u Bosni i Hercegovini 2013 - 2018 godina, indeks

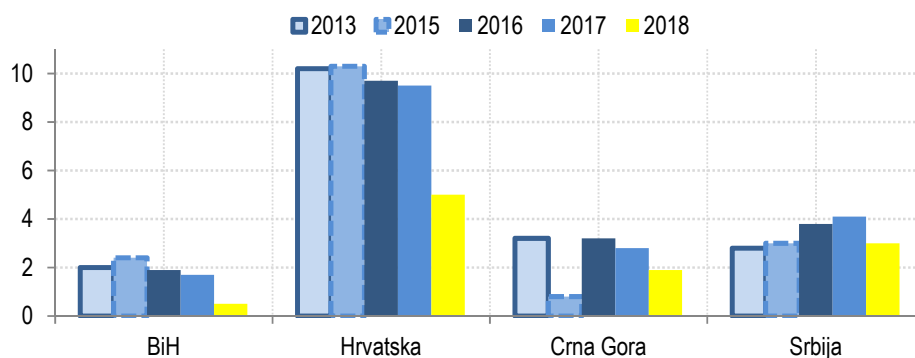

Izvor: Globalni izvještaj o konkurentnosti 2018/2019

U 2017. godini broj prijava patenata koji je podnesen Institutu za intelektualnu svojinu Bosne i Hercegovine iznosio je 79, od kojih je 71 podnijeto od rezidentnih a 8 od nerezidentnih podnosilaca prijava²⁷. Prema MKP (Međunarodna klasifikacija patenata) kodovima, najveći udio patentnih prijava u 2017. godini zabilježen je u području Hemija; metalurgija (22%)²⁸. Ukupan broj patenata odobrenih u nacionalnom postupku iznosio je 4, od kojih su svi bili patenti nerezidentnih aplikanata. Najveći udio odobrenih patenata u 2017. godini prema MKP kodovima odnosi se na odjeljak Ljudske potrebe (36%) i Odsjek Građevinarstvo (50%). U nacionalnom registru (dana 30.06.2018. godine), na snazi je 400 patenata²⁹.

Prema Izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma rangirani smo na 73. mjesto od 140 zemalja, prema prijavama patenata na milion stanovnika. U poređenju sa periodom od 2013 godine do sad broj prijavljenih patenata je u padu. Hrvatska je najbolje ocjenjena prema prijavama patenata na milion stanovnika u 2018. godini dok Bosna i Hercegovina zauzima četvrto mjesto među zemljama komparatorima po prijavi patenata na milion stanovnika.

Grafikon 13. Patenti (aplikacije/milion stanovnika) Bosne i Hercegovine i zemalja komparatora

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti, 2018/2019

²⁷ BHAS, Saopštenje broj V, Nauka, tehnologija i inovacije, Patenti, 2017; 20.08.2018. godine

²⁸ BHAS, Saopštenje broj V, Nauka, tehnologija i inovacije, Patenti, 2017; 20.08.2018. godine

²⁹ BHAS, Saopštenje broj V, Nauka, tehnologija i inovacije, Patenti, 2017; 20.08.2018. godine

II 2. Razvoj ljudskih resursa

Evropska Unija je usvojila strategiju po kojoj bi do 2020. godine 40% stanovništva trebalo biti visokoobrazovano. U Bosni i Hercegovini taj procenat je 10 %, u Hrvatskoj 15 %, a u Sloveniji 22%. U Evropskoj Uniji prosjek visokoobrazovanih je preko 22%. Jedan od problema u Bosni i Hercegovini je i to što više od pola upisanih studenata ne završi školovanje. Prema Globalnom izvještaju o konkurentnosti 2017-2018, kvalitet obrazovanja u Bosni i Hercegovini je na vrlo niskom nivou, tj. od 140 zemalja, Bosna i Hercegovina je rangirana na 91. mjestu.

Tabela 4. Vještine, 2018

Indikator	Rang/91
Godine školovanja	74
Opseg obuke osoblja firmi	133
Kvalitet stručnog obrazovanja	129
Vještine diplomanata	133
Digitalne vještine stanovništva	88
Lakoća pronalaska uposlenika sa vještinama	130
Očekivani broj godina školovanja	68
Kritičko razmišljanje u podučavanju	130
Omjer nastavnika-učenika u osnovnom obrazovanju	58

Izvor: World Economic Forum (2017-2018), Global Competitiveness Report 2017-2018

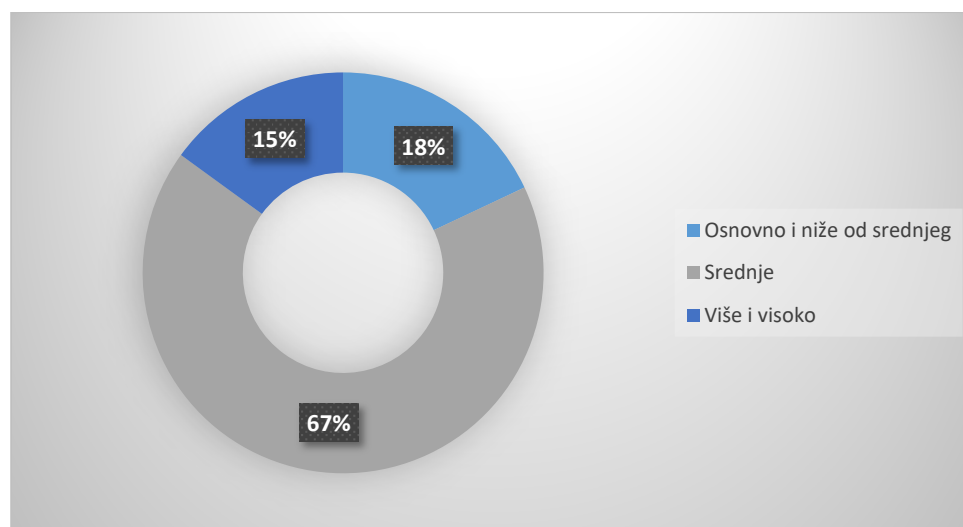
Najčešće se problem **visoke stope nezaposlenosti mladih**, koji ne mogu pronaći prvo zaposlenje, veže za nedostatak vještina koje stiču tokom obrazovanja, kao i problem neusklađenosti obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini sa potrebama modernog tržišta rada, kao i slaba informiranost i potpora mladima za započinjanje vlastitog biznisa i samozapošljavanja uz finansijsku potporu i poticaje.

Osobe sa visokom stručnom spremom ne posjeduju osnovne komunikacijske, rukovodilačke, informatičke **vještine** niti govore strane jezike. Prema Popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, 39% stanovništva Bosne i Hercegovine preko 10 godina ne zna osnovne standardne računarske radnje. U poređenju, u skandinavskim zemljama ovaj postotak ne prelazi 10%, dok je u Poljskoj, Kipru i Grčkoj taj postotak do 40%, a Bugarskoj čak 59%. Potrebno je da sektor visokog obrazovanja fokus usmjeri na razvijanje ljudskih resursa i stvara veću svijest o potražnji za ljudskim potencijalima. Ovaj sektor treba da poradi na pospešivanju tehničkog znanja i vještina. Postoji potreba za daljim razvojem okvira kvalifikacija za cjeloživotno učenje.

Bosna i Hercegovina se suočava sa rastućom pojavom odliva pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u Bosni i Hercegovini. Prema Svjetskom ekonomskom forumu Bosna i Hercegovina je prema odljevu mozgova rangirana na 140. mjesto od 144 zemlje. Struktura upisa na fakultete, ne prati razvojne potrebe Bosne i Hercegovine niti definisane globalne i EU trendove. Veliki broj mladih i visokoobrazovanih ljudi odlazi iz Bosne i Hercegovine u potrazi za boljim uslovima života i zaposlenja. Razvoju poduzetničkih vještina nije posvećeno dovoljno pažnje, te ih treba razvijati i kroz obrazovni

sistem. Prilike za započinjanje biznisa u Bosni i Hercegovini su ocjenjene kao nepromjenjive u posljednjih par godina, a jedan od razloga tome je nedostatak ljudi koji bi se mogli baviti poduzetništvom. Evidentan je i pad podrške ženama da započnu biznis kao i podrška od strane vlasti preduzećima koja imaju veliki potencijal rasta. Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.

Grafikon 14. Struktura obrazovanja korisnika interneta

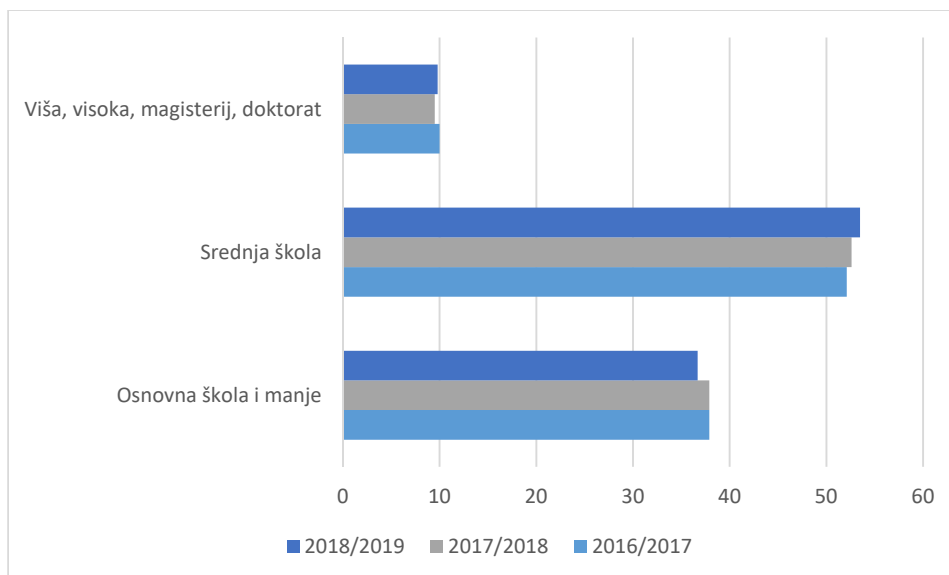
Izvor: Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2018, BHAS

Jedan od značajnijih nedostataka za poslodavce i socijalne partnere je nemogućnost da uspostave adekvatnu vezu sa programom **srednjeg stručnog obrazovanja (VET)**, te u vezi s tim, na svim nivoima obrazovanja stiže se nedovoljno praktičnog znanja. Iako je ovo uglavnom problem srednjih stručnih škola, ovaj problem se odnosi i na univerzitetsko obrazovanje, gdje studenti ne dobivaju dovoljnu količinu praktičnog znanja kako bi bili konkurentni na tržištu rada. U srednjem stručnom obrazovanju ne postoji bodovni sistem. Uvođenjem jednog takvog sistema, olakšala bi se mobilnost i održivost za više nivoje obrazovanja. Akreditiranje i certificiranje programa i predmeta ne predstavlja problem samo za srednje stručne škole, već i za univerzitete. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Nadalje, postojeće mogućnosti za cjeloživotno učenje su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva.

Tabela 5. Konkurentnost ljudskih resursa

Kategorija	Izvor	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Osnovna škola i manje	ARS	37,9	37,9	36,7
Srednja škola	ARS	52,1	52,6	53,5
Viša, visoka, magisterij, doktorat	ARS	10,0	9,5	9,8
Broj upisanih studenata, ukupno	BHAS	108.008	100.333	87.548
Broj upisanih studenata, muški	BHAS	42.224	42.826	32.342
Broj upisanih studenata, ženski	BHAS	53.335	53.599	43.238
Broj diplomiranih studenata	BHAS	19.861	15.266	14.220
Broj završenih magistara nauka	BHAS	3364	3364	3.939
Broj završenih doktora nauka	BHAS	301	301	193

Niska konkurentnost ekonomije ima svoje korjene u niskom obuhvatu obrazovanjem, posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2018. svega 9,8% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje, dok je taj procenat radnosposobnog stanovništva sa završenom srednjom školom znatno veći i iznosi 53,5%. To pokazuje da mnogi ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg stručnog obrazovanja. Struktura upisa na fakultete ne prati razvojne potrebe Bosne i Hercegovine niti definisane globalne i EU trendove.

Grafikon 15. Radno sposobno stanovništvo prema najvišoj završenoj školskoj spremi

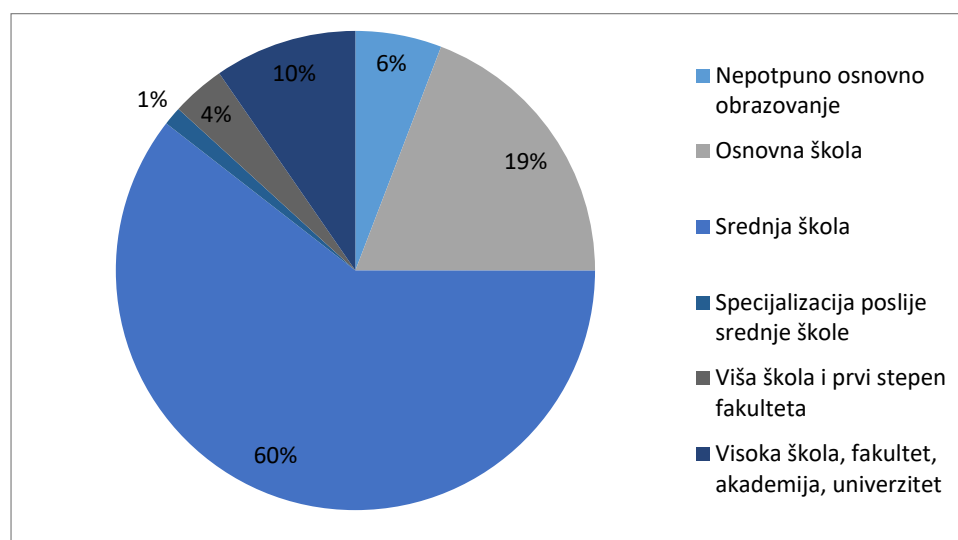
Izvor: ARS 2018

Uprkos ostvarenom napretku i provedenim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim problemima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema visokog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu okončavaju na vrijeme svoje studije. U 2018. godini diplomiralo je/završilo akademske ili strukovne studije 14.220 studenata, što je za 2,5 % manje u odnosu na školsku 2017. godinu.

Udio odraslih (25-64) koji učestvuju u nekom obliku obrazovanja i obuke je 2,1%. Bosna i Hercegovina mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

Postoji značajan broj učenika koji ne nastavljaju svoje školovanje nakon stečenog srednjeg obrazovanja. Prema podacima MICS 2011-2012 (UNICEF), stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Lica sa visokim nivoom obrazovanja su u najmanjem riziku od nezaposlenosti (u 2018. godini lica sa visokim obrazovanjem su predstavljala 13,3% stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne u dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada, a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Grafikon 16. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvisoj završenoj školi

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu

Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo načela i standarde visokog obrazovanja. Na nivou Federacije je registrovano pet akreditovanih visoko obrazovnih institucija. U kantonima nisu usklađeni dokumenti i postupci za akreditaciju. Agencija/zavodi za statistiku u Bosni i Hercegovini su uz primjenu klasifikacije ISCED 2011 započele praksu izvještavanja o statistici obrazovanja u skladu sa zahtjevima Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) / Međunarodne organizacije rada (ILO) i Eurostata. Postoje planovi da se modernizuje i reformiše obrazovanje nastavnika u entitetima. Nije bilo napretka u izradi Državnog kvalifikacijskog okvira. Bosna i Hercegovina je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva u visokom obrazovanju uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru Bosne i Hercegovine i šire. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji do sada nisu u potpunosti ispunjene.

Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja. Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje i institucionalni razvoj Bosne i Hercegovine univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u Bosni i Hercegovini i u okviru evropskog tržišta rada.

Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktualna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unaprjeđenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja. Bosna i Hercegovina mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU.

II 3. Unaprijediti kulturu i kreativne sektore

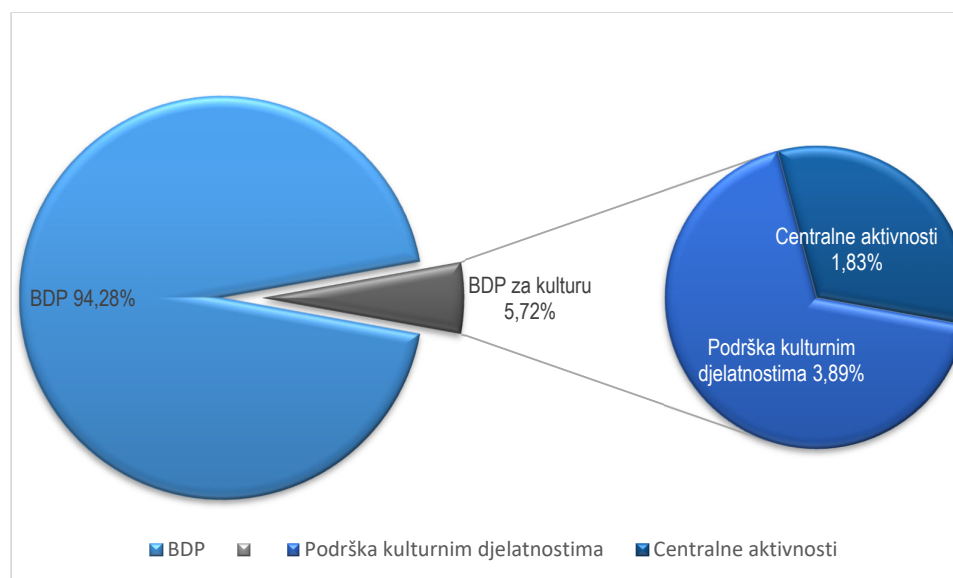
Pod pojmom kreativne industrije podrazumijevaju se aktivnosti koje imaju svoj korijen u individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i imaju potencijal za unapređenje ekonomskog razvoja i kreiranja novih radnih mjesta. Pod ovim aktivnostima podrazumijevaju se sljedeći sektori: reklame, arhitektura, umjetnosti i starine, zanati, dizajn, visoka moda, film, video igre, muzika, scenske umjetnosti, izdavaštvo, software, televizija, radio. Smatra se da kreativne industrije predstavljaju dodatni generator prihoda, ali su i glavni pokretač mnogih svjetskih ekonomija. Neke zemlje prepoznale su značaj ove vrste industrije i počele ulagati u nju. O značaju koje kreativne industrije imaju za Evropu svjedoči i činjenica da je *Kreativna Evropa (Creative Europe Programme)*, program koji podupire kulturni i kreativni sektor s ciljem njegova doprinosa održivom rastu i zapošljavanju, predložio budžet za razdoblje od 2014. do 2020. u iznosu od 1,8 milijardi eura.

U zemljama jugoistočne Evrope, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, ne postoje zvanične definicije kreativne industrije niti klasifikacija sektora koji čine tu industriju. Umjesto toga, u ovim zemljama je zastupljen tradicionalni pristup kreativnim industrijama koji obuhvata polja kulturnog stvaralaštva kao što su muzika, film, knjige i audiovizuelna produkcija, ali ne i softwer, oglašavanje ili dizajn. Međutim, kreativne industrije i u ovim zemljama dobijaju na značaju. Kreativna ekonomija predstavlja novu fazu socio - ekonomskog razvoja posebno u razvijenim društvima, a i šire u svijetu. Značaj kreativnosti i kreativnih industrija za ekonomski razvoj, naročito na lokalnom i regionalnom nivou potvrđen je od strane mnogih međunarodnih organizacija, kao što su UNESCO, Evropska komisija, UNDP, UNDP-UNCTAD, WIPO itd. Generalna konferencija UN 2010 godine donijela je rezoluciju o kulturi i razvoju, gdje su kreativne industrije prepoznate kao značajan razvojni segment rješavanja problema siromaštva, jačanja identiteta lokalnih zajednica, stvaranja bolje investicione klime i povoljnog okruženja za investiranje u lokalne zajednice, te zaustavljanja migracija ka urbanim centrima. Na nivou EU, strategija "Evropa 2020" podvlači ulogu kreativnih industrija u podsticanju pametnog i održivog razvoja evropskih zemalja. Kulturne i kreativne industrije u posljednjih desetak godina postale su popularan smjer razvoja gradova/lokalnih zajednica. Mnogi ih gradovi/lokalne zajednice koriste kao alat za poticanje privrednog razvoja, kao i za postizanje veće vidljivosti u širem okruženju, posebno u sinergiji s turizmom.

Prema podacima navedenim u studiji *Kreativne industrije Kantona Sarajevo* koju je 2016. godine izradio *Ekonomski institut Sarajevo*, šest zemalja ovog regiona (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija i Srbija) su 2011. godine zajedno izvezle kreativnih dobara u vrijednosti od 748 miliona eura, što je više nego dvostruko povećanje u odnosu na izvoz ovih zemalja u 2003. godini (332 miliona eura).

Kulturne aktivnosti, prema indikatorima UNESCO-a, doprinose 5,72%³⁰ bruto domaćem proizvodu (BDP) u Bosni i Hercegovini, što ukazuje da je kultura odgovorna za važan dio državne proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i održavanju životnog standarda svojih građana. Iako već ukazuje na živahan sektor, doprinos kulture prema BDP-u je potcenjen indikator, jer uzima u obzir samo privatne i formalne kulturne aktivnosti, te isključuje indirektne i indukovane uticaje sektora kulture. Ipak, ovaj indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji je ostvario sektor kulture. 1.83% BDP-a se može pripisati samo na centralne kulturne aktivnosti, uključujući inženjering, televizijsko programiranje i emitovanje aktivnosti, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i objavljivanje novina. S obzirom na to, snaga uticaja ovog sektora na BDP je izvanredan. 32% ovog doprinosa može se pripisati direktnim kulturnim aktivnostima i 68% se može pripisati podršci tim aktivnostima. Iako se smatra da je ovaj sektor pokretački, doprinos kulture u BDP-u je potcijenjen. Za ovaj pokazatelj se samo u obzir uzimaju privatne i formalne kulturne aktivnosti, a isključuju se indirektni i inducirani uticaji sektora kulture.

Grafikon 17. Postotak udjela privatnih i formalnih aktivnosti iz kulture u BDP-u

Izvor: Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

Gore navedeni indikator nudi vrijedne nove informacije o doprinosu koji stvara sektor kulture. Veći dio udjela u BDP-u (64%) odnosi se na podršku kulturnim aktivnostima (žične i bežične telekomunikacijske djelatnosti). Centralne kulturne aktivnosti kao što su emitiranje televizijskog programa, arhitektonske aktivnosti, oglašavanje i izdavanje novina ostvaruju 1,83% BDP-a. S obzirom na oslabljeno stanje ekonomije, utjecaj ovog sektora na BDP je zadovoljavajući.

³⁰ Culture for Development Indicators for Bosnia and Herzegovina (UNESCO)

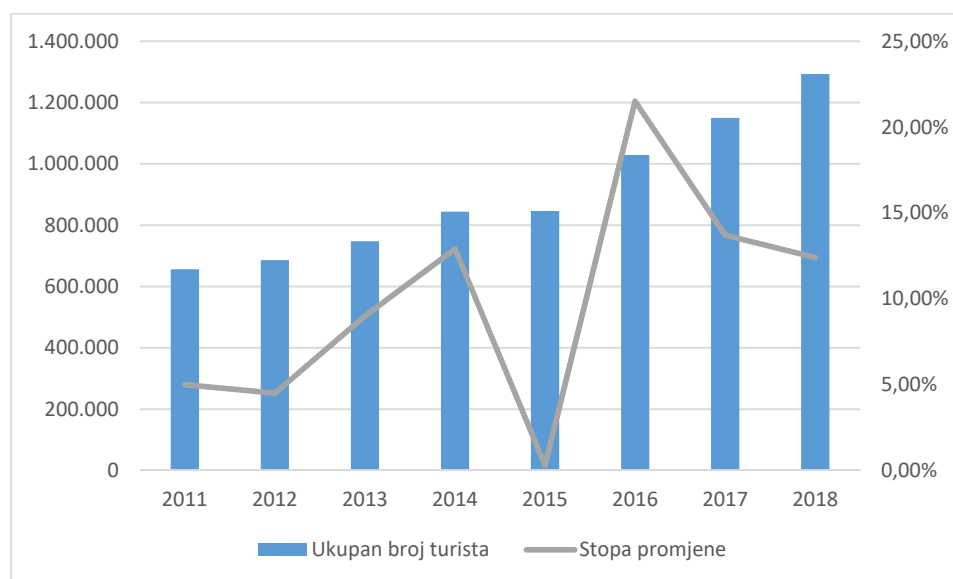
Da bi se to postiglo neophodna je aktivna kulturna politika, aktivna ekonomska politika, podrška politike urbanog razvoja, integriranje urbane i regionalne politike, kao i odgovarajući evropski kontekst. Ulaganje u kulturu može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u izgradnji identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za Bosnu i Hercegovinu. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisanje razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija.

Svi nivoi vlasti, uključujući i lokalne zajednice, trebaju revidirati svoje razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj. Saradnja domaćih i međunarodnih institucija može doprinijeti razvoju kulturnih programa koji mogu značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa. Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih industrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru turizma.

Turizam zaslužuje posebnu pažnju u oblasti usluga, jer ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga u Bosni i Hercegovini. Za dalji razvoj turizma potrebno je povećati njegovu konkurentnost. Prema podacima Svjetskog vijeća za putovanja i turizam, direktan doprinos putovanja i turizma BDP-u bio je 799,7 miliona KM, 2,6% od ukupnog BDP-a u 2017. godini, a predviđa se da će porasti za 5,1% u 2020. godini i te da će dalje rasti za 5,3% godišnje, od 2018. do 2028. godine, na 1.414,7 miliona KM, tj. 3,4% ukupnog BDP-a u 2028. godini.³¹ Prema istoj publikaciji, u 2017. godini putovanja i turizam direktno su podržali 23.000 radnih mjesta (3,2% ukupne zaposlenosti) u Bosni i Hercegovini. Očekuje se da će se taj postotak povećati za 2,7% u 2018. godini i porasti za 2,2% godišnje na 30 000 radnih mjesta (4,4% ukupne zaposlenosti) u 2028. godini. 11,2% ukupne zaposlenosti (81.500 radnih mjesta). Očekuje se da će se 2018. godine povećati za 2,8%, na 83.500 radnih mjesta i porasti za 2,1% godišnje na 103 000 radnih mjesta u 2028. godini (15,2% od ukupnog).

³¹ Putovanja i turizam: Uticaj na ekonomiju 2018 za Bosnu i Hercegovinu, Svjetsko vijeće za putovanja i turizam

Grafikon 18. Ukupan broj turista u Bosni i Hercegovini

Izvor: Statistika turizma, Kumulativni podaci, januar – oktobar 2018, BHAS

U periodu januar – oktobar 2018. turisti su ostvarili 1.292.636 posjeta, što je više za 12,4% i 2.702.502 noćenja, što je više za 13,8% u odnosu na isti period 2017. godine. Broj noćenja domaćih turista viši je za 15,5%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 13,1% u odnosu na isti period 2017. godine. U ukupno ostvarenom broju noćenja učešće domaćih turista je 27,6% dok je 72,4% učešće stranih turista. U strukturi noćenja stranih turista najviše noćenja ostvarili su turisti iz Hrvatske (11,0%), Srbije (7,8%), Turske (6,4%), Slovenije (5,5%), Ujedinjenih Arapskih Emirata (5,2%), Njemačke (5,1%), Italije (4,9%) i Poljske (4,7%), što je ukupno 50,6 %. Turisti iz ostalih zemalja ostvarili su 49,4 % noćenja. Što se tiče dužine boravka stranih turista u našoj zemlji, na prvom mjestu je: Malta sa prosječnim zadržavanjem od 5,3 noći, Irska sa 3,7 noći, Kuvajt sa 3,6 noći, Katar sa 3,3 noći, Island i Ujedinjeni Arapski Emirati sa po 3,1 noći i Francuska sa 3,0 noći. Prema vrsti smještajnog objekta najveći broj noćenja ostvaren je u okviru djelatnosti Hoteli i sličan smještaj sa učešćem od 91,1%. Turizam u Bosni i Hercegovini pokazuje trend rasta i ima potencijal da uveća svoj razvojni faktor.

Ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u Bosni i Hercegovini. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u Bosni i Hercegovini zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđe dozvoljava razvoj na osnovu loklanih specifičnosti i karakteristika regiona.

III

Održiv rast

III Održiv rast

III. 1. Ravnomjeran regionalni razvoj

Kako bi Bosna i Hercegovina iskoristila svoj geostrateški položaj potrebno je da se uveže u evropske putne pravce i uspostavi efikasan transportni sistem čime bi se obezbijedile osnovne pretpostavke za održiv i uravnotežen ekonomski razvoj. Prema Mišljenju Evropske komisije (2019)³² Bosna i Hercegovina je dostigla određen nivo pripremljenosti u oblasti transportne politike. Međutim, transportna infrastruktura je nedovoljno razvijena.

Bosna i Hercegovina je ratifikovala **Ugovor o Transportnoj zajednici** 2018. godine čiji je cilj stvaranje Transportne zajednice u oblasti drumskog, željezničkog, pomorskog transporta i transporta unutrašnjim plovnim putevima, kao i razvoj transportne mreže između Evropske unije i zemalja jugoistočne Evrope. Ovim će biti realizovan bazni uslov za aktiviranje sredstava za četiri infrastrukturna projekta koja su Bosni i Hercegovini odobrena na Samitu lidera Zapadnog Balkana u Trstu. Riječ je o dionici koridora 5c, na potezu Ponirak - Vraca, odnosno Zenica –Tunel. Drugi projekat je dionica Zenica – Gračanica. Treća dionica je Johovac – Rudanka, a četvrta Luka Brčko.

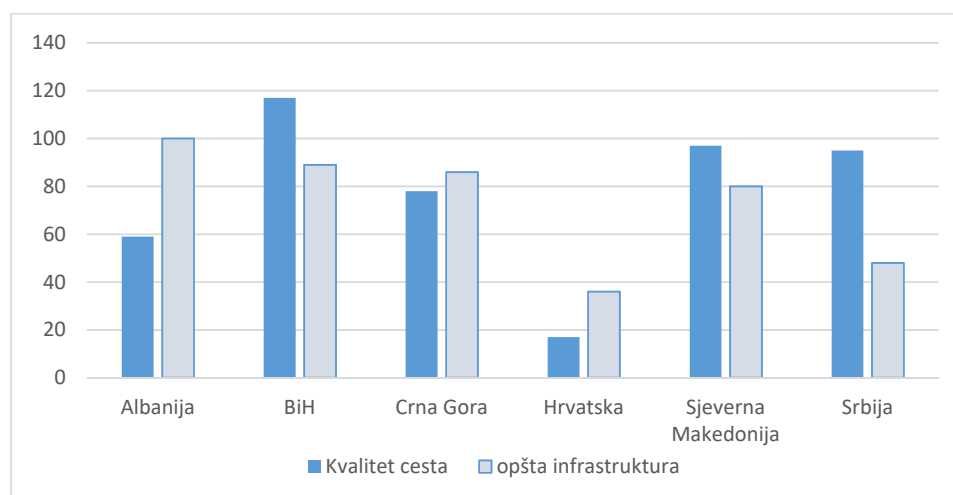
Od strateških dokumenata koji su važeći u ovoj oblasti potrebno je istaći **Okvirnu transportnu politiku Bosne i Hercegovine za period 2015. do 2030.** godine koja predstavlja višegodišnji okvir za razvoj transportne infrastrukture, te temelj za izradu strategije transporta i akcionih planova. Cilj Okvirne transportne politike Bosne i Hercegovine je: „Održiv razvoj transportnog sistema zemlje, entiteta, i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, zasnovan na očekivanom ekonomskom i društvenom razvoju zemlje, zadovoljenju potreba za poboljšanom mobilnošću tereta i ljudi, fizičkom pristupu tržištima, radnim mjestima, obrazovnim centrima i ostalim ekonomskim zahtjevima. Povećati mobilnost tereta, kapitala i ljudi u novim procesima globalizacije, deregulacije, slobodnih tržišta, integracija i dr. u oblasti transporta“. U dokumentu je navedeno da okvirna transportna politika pruža opšti okvir djelovanja za postizanje novog željenog stanja (vizije) i definisanog sveukupnog cilja za period 2015-2030. godine koju dalje treba detaljnije razraditi kroz sektorske strateške dokumente i akcione planove koje će definisati konkretne aktivnosti koje će se preduzeti.

Usvajanje **Okvirne strategije transporta Bosne i Hercegovine za period 2016 - 2030.** godina, od strane Savjeta ministara Bosne i Hercegovine omogućava pristup finansijskoj podršci EU i međunarodnim finansijskim institucijama za infrastrukturne projekte. Okvirna strategija transporta Bosne i Hercegovine je planski dokument za transportnu i infrastrukturnu mrežu u Bosni i Hercegovini i sadrži strukturne prijedloge za razvoj transportnog sektora i programe za nadgradnju kapaciteta radi usklađivanja s dugoročnim ciljevima i strateškim dokumentima Evropske unije iz oblasti transporta. Urađena je na temelju sektorskih strateških dokumenata entiteta i Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, koji su ranije usvojeni.

Pokazatelji infrastrukture zemalja u regiji jugoistočne Evrope, osim u Hrvatskoj, nisu na zavidnom nivou. Prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti (2018), Svjetskog ekonomskog foruma, Bosna i Hercegovina je rangirana na 89. mjesto po kvalitetu opšte infrastrukture (od 140 zemalja), dok je kvalitet cesta u lošijoj poziciji (rang 117).

³² Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU (2019).

Grafikon 19. Kvalitet infrastrukture i cesta, rang zemalja u regiji od 140 zemalja (2018)

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2018

Najveći broj putnika se i dalje prevozi cestovnim putem (89%)³³. Prema podacima BH agencije za statistiku³⁴ u 2018. godini registrovano je ukupno 1.080.873 cestovnih motornih vozila. Od ukupnog broja registrovanih cestovnih motornih vozila u 2018. godini 85% odnosi se na putnička vozila, 9% na teretna vozila, a 6% na sve ostale kategorije vozila. Posmatrano po tipu pogonske energije 71% vozila koristi dizel, 24 % benzin i 5% na sve ostale tipove.

Vazdušni saobraćaj se polako razvija. Povezanost aerodroma je prema posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma³⁵ rangirana na 98. mjesto od 140 zemalja uz napomenu da postoji tendencija rasta. Prema statistici vazdušnog saobraćaja³⁶ u 2018. godini ukupno je ostvareno 19.864 aerodromskih operacija, što pokazuje rast od 4,4% u odnosu na prethodnu godinu. Broj prevezenih putnika u 2018. godini je iznosio 1.696.098 putnika, što u poređenju sa 2017. godinom predstavlja rast od 9%. I dalje je najznačajniji aerodrom Sarajevo sa najvećim brojem prevezenih putnika (62% od ukupnog broja prevezenih putnika).

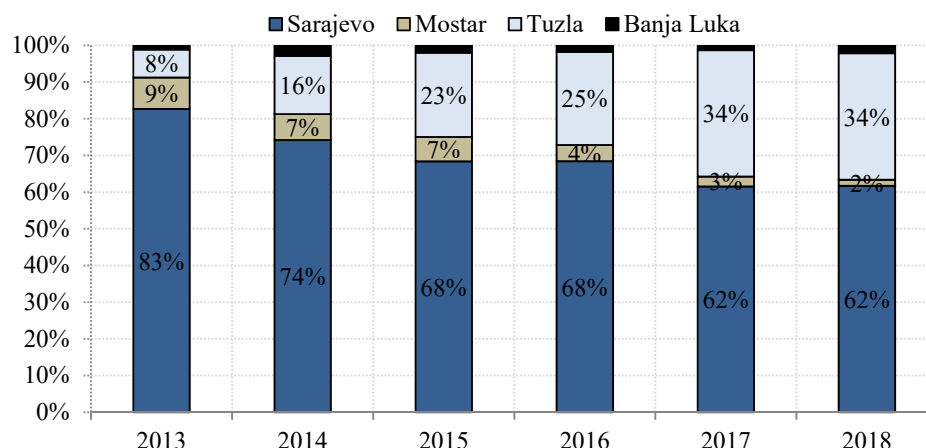
³³ Izvor: BHAS, Saopštenje, Cestovni, željeznički i vazdušni saobraćaj, IV kvartal 2018.

³⁴ Izvor: BHAS, Saopštenje, Registrovana cestovna motorna vozila u 2018. godini.

³⁵ Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2018, Svjetski ekonomski forum.

³⁶ Izvor: BHAS, Saopštenje br 1, Vazdušni saobraćaj.

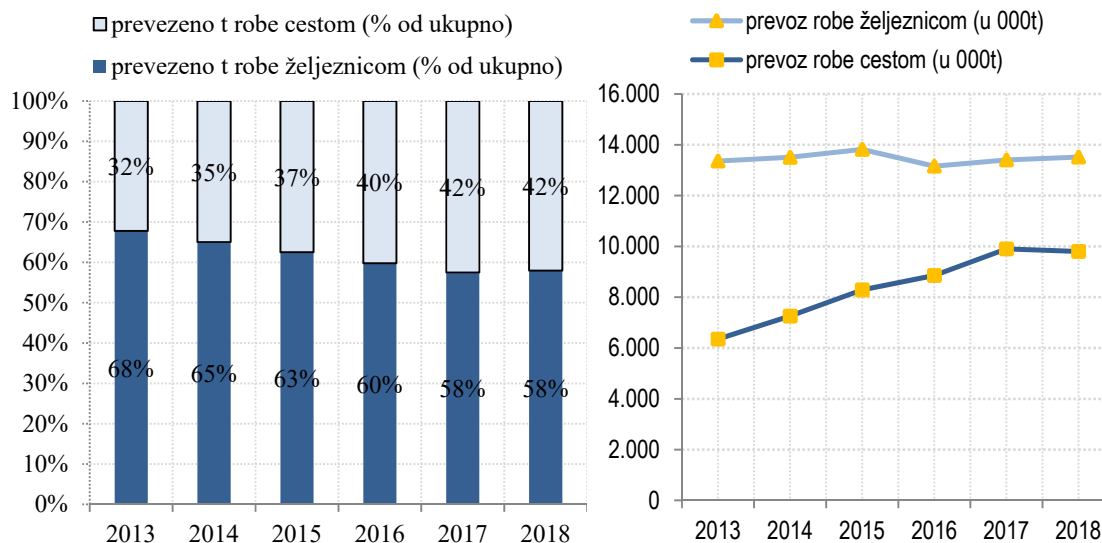
Grafikon 20. Broj prevezenih putnika na aerodromima (učešće u procentima)

Izvor: BHAS

Statistika prevezene robe u cestovnom i željezničkom saobraćaju pokazuje sve veći porast prevoza robe cestovnim prevozom u odnosu na prevoz robe željeznicom, iako željeznica ima veće učešće (58%) koje se smanjuje iz godine u godinu.

Grafikon 21. Prevoz robe u Bosni i Hercegovini putem željezničkog i cestovnog saobraćaja

Izvor: BHAS

Da bi se kvalitet transportne infrastrukture i usluga što više približio kvalitetu u zemljama u okruženju, potrebno je unaprijediti upravljanje transportnom infrastrukturom i uspostaviti održiv sistem finansiranja. Bolja provedba zakonodavstva koje se odnosi na bezbjednost na cestama u kombinaciji sa sigurnijom, dobro održavanom infrastrukturom i vozilima, efikasno provođenje i kontinuirano obrazovanje i podizanje svijesti mogu dovesti do značajnog poboljšanja bezbjednosti na cestama. Preostaje usklađivanje propisa o željezničkom, cestovnom, pomorskom, saobraćaju unutrašnjim plovrim putevima i intermodalnom saobraćaju sa acquis-em i implementacija iste.

III.2. Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene

Da bi se ojačale veze između održivog ekonomskog razvoja i upravljanja prirodnim resursima, te osigurala usklađenost sa Direktivom 2001/42 Evropske komisije, u okviru *Okvirne strategije za energiju do 2035.* planirana je provedba Strateške okolišne procjene. Djelotvornost ekonomskih instrumenata na kojima počiva Strateška okolišna procjena često je ograničena malim okolišnim naknadama (posebno u odnosu na subvencije za fosilna goriva i druge subvencije) te činjenicom da mnoge okolišne usluge (npr. komunalne usluge, upravljanje otpadom) pružaju poduzeća u državnom vlasništvu koja ne funkcionišu u skladu sa tržišnim načelima.

Prema podacima BH agencije za statistiku **ukupni troškovi za zaštitu okoliša** u 2017. godini iznosili su 95,4 miliona KM³⁷. Ukupne investicije za zaštitu okoliša iznosile su 43,5 miliona KM. Od tog iznosa, investicije u zaštitu vazduha su činile 91%. Ukupni tekući troškovi za zaštitu okoliša su iznosili 51,8 miliona KM, a od tog iznosa najviše je izdvojeno za upravljanje otpadom (73%).

Problemi postoje u oblasti vodoopskrbe i sanitarnih usluga te upravljanju komunalnim otpadom. Značajan udio ruralnog stanovništva nije priključen na komunalne vodovodne i kanalizacijske mreže te su zbog toga podložni zagađenju podzemnih voda. Sve veće količine otpada opterećavaju relativno nerazvijenu infrastrukturu i službe za upravljanje otpadom u zemlji, što je mnogo ispod nivoa koji je potreban za usaglašenost sa EU standardima. Stoga je učestalo dodatno zagađivanje zraka, vode i zemljišta, kao i prekidi u snabdijevanju i drugi problemi po pitanju kvalitete. Investicije u infrastrukturu komunalnih usluga su hitno potrebne, ali često su neizvodljive zbog tarifa za domaćinstva koje su ispod nivoa koji omogućava povrat troškova.

Ukupna emisija stakleničkih plinova u sektoru poljoprivrede u 2018. godini³⁸ iznosi 3.143 gigagrama¹ (Gg) CO₂-eq (ekvivalent CO₂ emisije), što predstavlja povećanje emisija za 1% u odnosu na emisiju stakleničkih plinova u 2017. godini. Razlog tome je povećanje emisija CH₄ i N₂O iz poljoprivrednog zemljišta i spaljivanja ostataka, dok je došlo do relativnog pada emisija iz ostalih izvora.

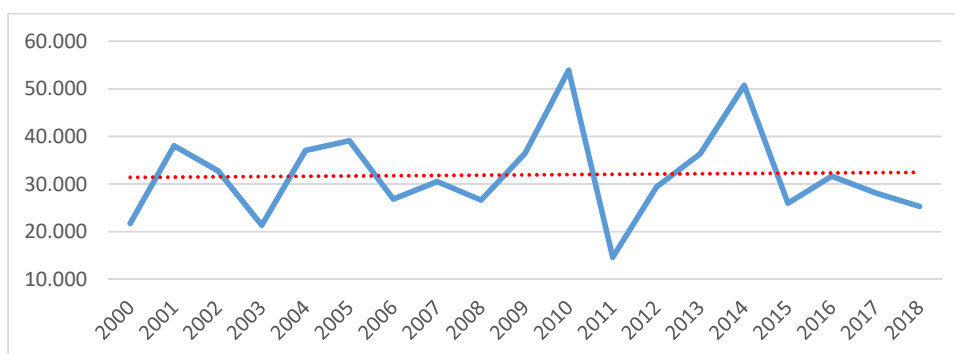
Količina obnovljivih vodenih resursa se smanjuje u poslednje dvije godine³⁹. U najnovijem izvještaju Evropske komisije je navedeno da nije zabilježen napredak u upravljanju vodama u Bosni i Hercegovini. Ovo je posebno slučaj za provedbu EU okvirne direktive za vode. S obzirom da je Bosna i Hercegovina poznata po podložnosti poplavama i sušama (što utječe na proizvodnju električne energije u hidroelektranama, poljoprivredu i turizam) to dodatno naglašava važnost veza između ekonomskog rasta i održivog upravljanja resursima

³⁷ Izvor BHAS, Saopštenje, Okoliš, Ekonomski računi okoliša, 2017

³⁸ Izvor: BHAS, Saopštenje, Okoliš, Emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede, 2018

³⁹ Izvor: BHAS, Saopštenje, Okoliš, obnovljivi vodeni resursi, 2018

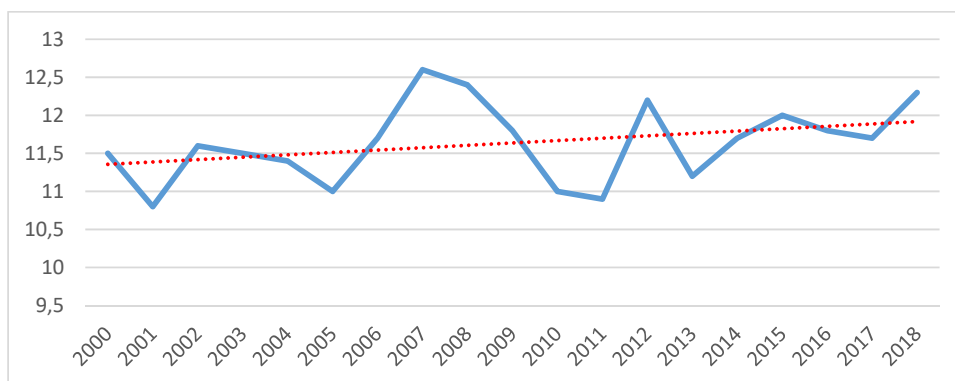
Grafikon 22. Obnovljivi vodni resursi u Bosni i Hercegovini(milioni m3)

Izvor: BHAS

BHAS je u saradnji s Federalnim hidrometeorološkim zavodom Federacije Bosne i Hercegovine i Republičkim hidrometeorološkim zavodom Republike Srpske obezbijedila i objavila podatke o temperaturama zraka i atmosferskim padavinama za period 2000-2018. Promjene temperature i padavina posmatrane tokom dužeg vremenskog perioda su jedan od dokaza efekata klimatskih promjena, što je posebno izraženo u posljednjih nekoliko desetljeća. Na grafikonima je vidljiv blagi porast prosječne temperature vazduha kao i padavina u Bosni i Hercegovini. Prosječna temperatura u Bosni i Hercegovini ⁴⁰ u periodu 1960-1990.godine je iznosila 9,5 °C dok je u 2018. godini iznosila 12,3 °C. Prosječne padavine u 2018. godini su rasle u odnosu na 2017. godinu.

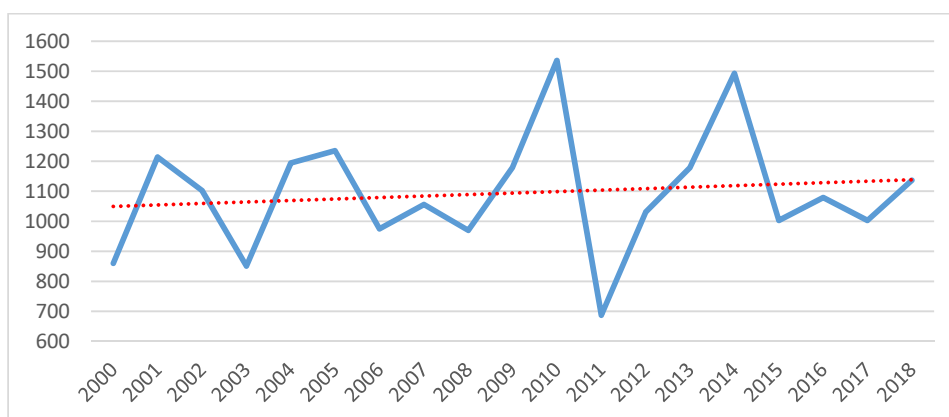
Grafikon 23. Prosječna mjesečna temperatura u Bosni i Hercegovini na godinu, 2000-2018, °C

Izvor: BHAS

⁴⁰ Izvor: BHAS, Saopštenje, Okoliš, Klimatske promjene, 2000-2018.

Grafikon 24. Suma prosječnih mjesečnih padavina, 2000-2018, l/m2

Izvor: BHAS

Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine (2018-2021)⁴¹ naglašava važnost upravljanja rizikom od klimatskih promjena kako bi se osiguralo da poljoprivrednici i drugi stanovnici ruralnih područja ne budu žrtve prirodnih katastrofa. Duži, intenzivniji periodi suše i učestalije poplave, oluje i jaki vjetrovi predviđaju se u budućnosti, što predstavlja veći rizik za eroziju tla i druge prijetnje prirodnim resursima o kojima ovisi poljoprivreda i život u ruralnim područjima Bosne i Hercegovine. Osiguranje da niko ne bude isključen stoga podrazumijeva da se ugrožena domaćinstva u ruralnim područjima zaštite od poremaćaja vezanih za klimu/katastrofu, kao i društveno-ekonomskih poremećaja.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u 2018. godini donijelo **Odluku o usvajanju Integriranog plana podrške za nuklearnu sigurnost (2019 – 2023)** koji je sačinila Državna regulatorna agencija za radijacijsku i nuklearnu sigurnost u saradnji sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju. Usvajanjem ovog plana stvaraju se uslovi da Međunarodna agencija za atomsku energiju pruži podršku Bosni i Hercegovini u jačanju pravnog i regulatornog okvira, prevencije, detekcije odgovora na eventualne incidente te razvoj ljudskih i tehničkih kapaciteta u ovoj oblasti. Plan je strukturalno sačinjen na način da se razvijaju kapaciteti i sistem Bosne i Hercegovine u ovoj oblasti sa dugoročnim konačnim ciljem njegove samoodrživosti.

Još jedan važan dokument koji je Vijeće ministara usvojilo u 2018. godini je **Nacionalni akcijski plan Mediteranskog područja Bosne i Hercegovine** čijim usvajanjem se ispunjavaju međunarodne obaveze koje proizlaze iz članstva Bosne i Hercegovine u Mediteranskom akcijskog planu i stvaraju uslovi za finansijsku podršku za buduće projekte u ovoj oblasti. Nacionalni akcijski plan sadrži 12 prioritetnih investicijskih projekata za mediteransko područje Bosne i Hercegovine, koji će biti provedeni u cilju smanjenja zagađenja Jadranskog mora i obuhvata slivno područje Jadranskog mora (slivove rijeka Neretve i Trebišnjice) i priobalno područje Neuma.

Iako neke mjere za upravljanje prirodnim resursima na održiviji način mogu smanjiti ekonomski rast u kratkoročnom periodu, mnoge druge mogu ublažiti ovaj ustupak ili čak potaći rast u dugoročnijem periodu. Povećani rashodi u budžetima javnog sektora za smanjenje zagađenja i poticanje održive proizvodnje i potrošnje mogu dovesti do većih investicija privatnog sektora u turizam i kulturno naslijeđe, te smanjiti rashode javnog sektora,

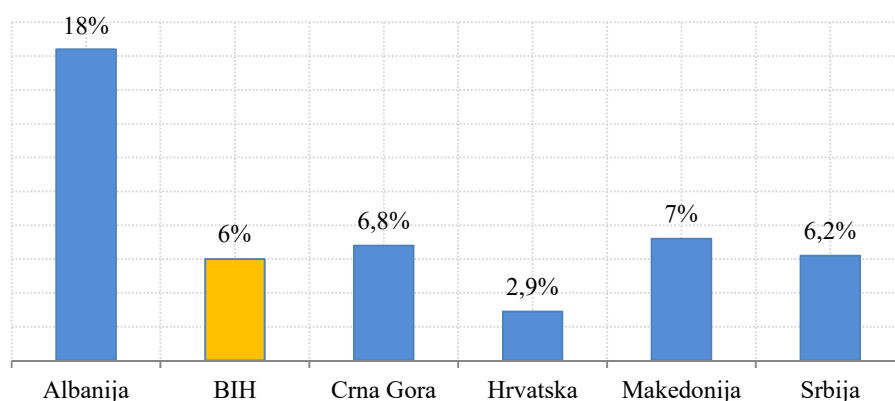
⁴¹ Usvojen od strane Parlamenta Bosne i Hercegovine početkom 2018. godine

komercijalnog i domaćinstava na zdravstvene i postojeće troškove za energiju—i pomoći Bosni i Hercegovini da ispuni obaveze vezane za klimatske promjene koje ima prema EU i globalnoj zajednici.

III.3. Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj

Poljoprivreda je veoma značajna grana u Bosni i Hercegovini gdje se značajan dio domaćinstava bavi poljoprivrednim aktivnostima. Učešće poljoprivrede, šumarstva i ribolova u BDP-u Bosni i Hercegovini u posljednjih par godina je nepromijenjeno i iznosi oko 6%⁴². U 2018. je zabilježen rast bruto dodane vrijednosti ove kategorije od 12% u odnosu na prethodnu godinu⁴³.

Grafikon 25. Učešće (%) poljoprivrede, šumarstva i ribolova u BDP-u (2018)

Izvor: Svjetska banka

Međutim, zabrinjavajući je trgovinski deficit od oko pola milijarde KM. Izvoz proizvoda iz kategorije poljoprivreda šumarstvo i ribolov u 2018. godini je iznosio 253 miliona KM⁴⁴ a u odnosu na 2017.godinu zabilježeno je smanjenje od 12%. Ukupan uvoz proizvoda ove kategorije je bio značajno veći u odnosu na izvoz, tj. 747,7 miona KM koji je u 2018.g takođe registrovao smanjenje od 9%. Najviše se trgovalo sa susjednim zemljama, i to sa Srbijom i Hrvatskom.

Struktura zaposlenih u Bosni i Hercegovini po području djelatnosti pokazuje da učešće zaposlenih u sektoru poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u Bosni i Hercegovini u period 2013-2017. godine je bilo stabilno i iznosilo oko 18% dok je u 2018. godini smanjeno na 15,7%⁴⁵.

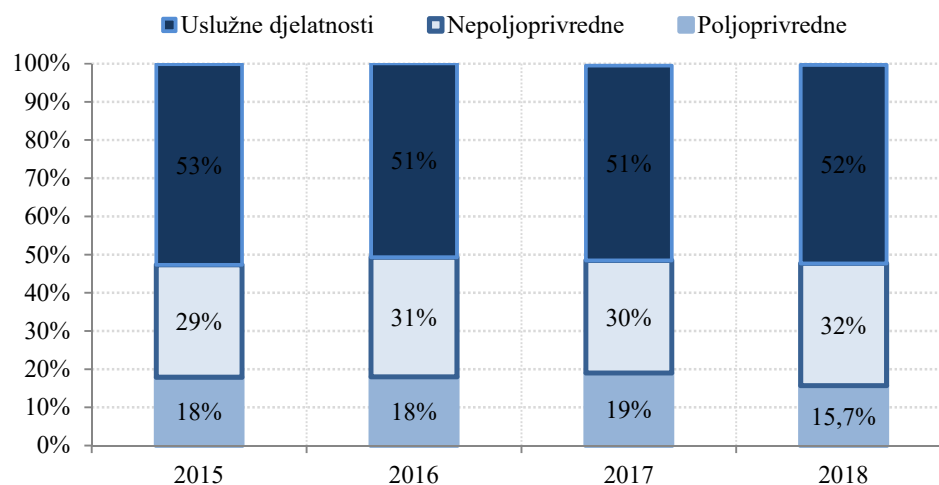
⁴² Izvor: BHAS, BDP proizvodni

⁴³ Izvor: BHAS, saopštenje, Bruto dodana vrijednost u Bosni i Hercegovini, prvi rezultai, proizvodni pristup, 2018.

⁴⁴ Izvor: BHAS, Vanjskotrgovinska razmjena januar- decembar 2018. Saopštenje broj 12

⁴⁵ Izvor: BHAS, Anketa o radnoj snazi 2018.

Grafikon 26. Struktura zaposlenih u Bosni i Hercegovini po području djelatnosti

Izvor: BHAS

Ukupna proizvodnja konzumne ribe u 2018. godini je manja za 3% u odnosu na 2017. godinu. Od ukupne količine proizvedene konzumne ribe 77% se odnosilo na pastrmku, 14% se odnosilo na šarana i 7% na ostale vrste riba.⁴⁶ Proizvodnja šarana je veća za 13%, a proizvodnja pastrmke je manja za 6% u odnosu na 2017. godinu.

U 2018. godini ukupna količina prikupljenog kravljeg mlijeka bila je veća za 2% u odnosu na 2017. godinu. Proizvodnja mlijeka za piće bila je veća za 1,6%, fermentisanih mliječnih proizvoda za 29,3% i putera i ostalih žuto-masnih proizvoda za 12,5%, dok je proizvodnja vrhnja bila manja za 2,7% i kravljeg sira za 8,3% u odnosu na isti period 2017. godine.⁴⁷

Pomak u definisanju politika u ovom sektoru je načinjen usvajanjem **Strateškog plana ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2018 – 2021**⁴⁸. Strateški plan za ruralni razvoj potencira bolji pristup tržištu (i transportnu infrastrukturu) za ruralna domaćinstva, kao i postepeno povećanje javnih investicija kako bi se ubrzala integracija poljoprivrednika u agro-prehrambene lance vrijednosti, unaprijedio pristup modernoj tehnologiji i povećao izvoz na ona evropska (i druga uglavnom specifična) tržišta na kojima poljoprivrednici i prerađivači hrane iz ruralnih područja Bosne i Hercegovine mogu imati komparativne prednosti. Utvrđeni su programi, mjere i druge aktivnosti za postizanje ciljeva, uspostavljaju mehanizmi monitoringa i evaluacije, te okvirno utvrđuju potrebna finansijska sredstva i procedure za njihovo korištenje. Ovim se daje šansa da Bosna i Hercegovina dobije značajna sredstva iz fondova Evropske unije. Osim toga, Strateški plan će omogućiti da se poljoprivreda i razvoj ruralnih područja u Bosni i Hercegovini postepeno usklade sa praksama i procedurama Evropske unije.

Posebni izazovi za naredni period su: kreiranje agrarne politike i uvođenje onih instrumenata koji će omogućiti dinamičko restrukturiranje poljoprivrednog sektora, modernizaciju, a ujedno i efikasno približavanje EU integracijama; usklađivanje sistema službenih veterinarskih i fitosanitarnih kontrola sa evropskim standardima; osnaživanje administrativnih kapaciteta

⁴⁶ Izvor: BHAS. Godišnji izvještaj o akvakulturi 2018,

⁴⁷ Izvor: BHAS, Proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda u 2018. godini,

⁴⁸ Dokument je usvojen od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

posebno u pogledu inspekcijskih službi i laboratorija; preuzimanje i implementacija EU propisa i uspostavljanje struktura kojim će se obezbijediti dostizanje potrebnog nivoa standarda kvaliteta i sigurnosti hrane za nesmetanu trgovinu poljoprivrednim robama i izvoz svih roba animalnog porijekla na tržište Evropske unije.

III. 4. Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti

Poznato je da Bosna i Hercegovina ima komparativnu prednost u sektoru energetike, a naročito u oblasti hidroenergije. Aktivnim djelovanjem u Energetskoj zajednici Bosna i Hercegovina potvrđuje svoju opredjeljenost za reformu energetskog sektora, liberalizaciju tržišta energije i usklađivanje svoje politike sa članicama Evropske unije. Buduća ulaganja u energetske infrastrukturu, uključujući termoelektrane i hidroelektrane, moraju se provoditi u skladu s obavezama Bosne i Hercegovine prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju i Ugovoru o Energetskoj zajednici. To se posebno odnosi na standarde EU-a o javnim nabavkama, državnoj pomoći i procjeni uticaja na zaštitu životne sredine.

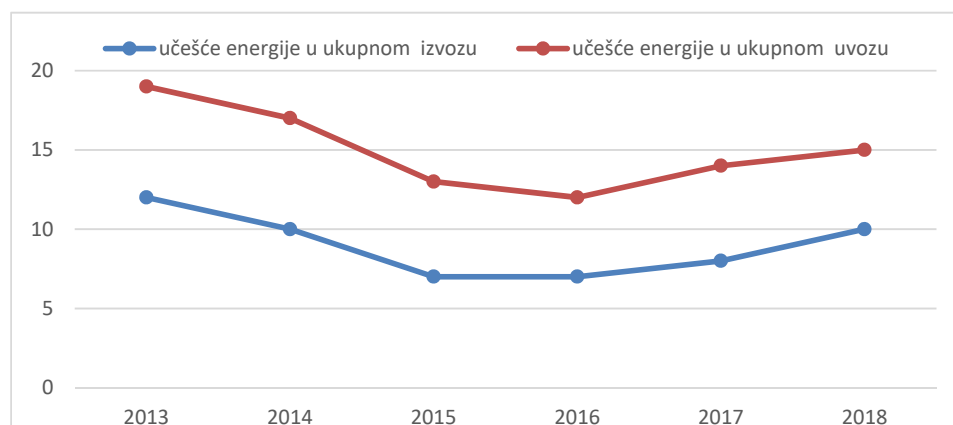
Na četvrtom Energetskom samitu u Bosni i Hercegovini predstavljene su preporuke za reformu energetskog sektora, koje je sredinom 2018. godine usvojio Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Preporučene su aktivnosti u donošenju Okvirne energetske strategije za Bosnu i Hercegovinu, čijim usvajanjem od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine je omogućena deblokada IPA fondova, odnosno korištenje fondova Evropske unije za daljnji razvoj energetskog sektora, kao i za privlačenje investitora u ovaj sektor. Usvajanjem ovog strateškog dokumenta određuje se smjer razvoja energetike u Bosni i Hercegovini do 2035. godine, što će pozitivno uticati na pokretanje investicija, kao i tržišnih i regulatornih reformi u svim segmentima energetike. Ova strategija predstavlja jedan od najvažnijih dokumenata iz oblasti energetike u Bosni i Hercegovini u posljednjih nekoliko godina. Ostalim preporukama je naglašen veliki potencijal energetske efikasnosti u štednji energije i unapređenju efikasnosti ekonomije. Izraženo je opredjeljenje za valoriziranje energetske efikasnosti kao ključnog elementa energetske tranzicije, uz naglašavanje uloge regulatornih tijela u implementaciji ove politike. Preporučeno je ubrzanje reforme sektora energije donošenjem nedostajućih zakonskih i podzakonskih akata potrebnih za izvršenje obaveza Bosne i Hercegovine u pristupanju Evropskoj uniji, odnosno za ispunjavanje zahtjeva Energetske zajednice. Data je podrška implementiranju preporuka za unapređenje procesa izdavanja dozvola za gradnju novih energetske objekata

Dostupni statistički podaci energetskog sektora za 2018. godinu potvrđuju činjenicu da je energetske sektor jedan od najsnažnijih sektora u Bosni i Hercegovini. Zabilježen je rast vanjskotrgovinske razmjene u ovom sektoru. Izvoz energije⁴⁹ činio je 10% ukupnog izvoza Bosne i Hercegovine u 2018. godini ili 1,16 milijardi KM, dok je uvoz iznosio 2,8 milijardi KM ili 15% ukupnog uvoza⁵⁰. Pokrivenost uvoza izvozom u ovoj kategoriji je porasla na 41%.

⁴⁹ Izvor: BHAS, prema glavnim industrijskim grupacijama prema ekonomskoj namjeni

⁵⁰ Izvor BHAS, Saopštenje, Vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine u 2018. godini

Grafikon 27. Učešće (%) energije u ukupnom izvozu i uvozu Bosne i Hercegovine(2013-2018)

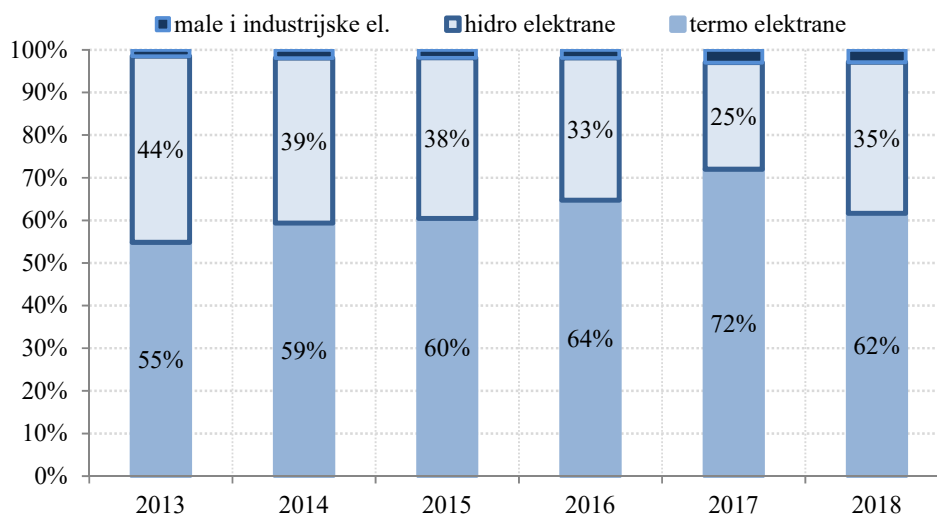
Izvor: BHAS

Najznačajniji rast bruto dodane vrijednosti Bosne i Hercegovine u 2018. godini je zabilježen upravo u okviru kategorije: proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija i to 25% u odnosu na prethodnu godinu. U ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti pomenuta kategorija u 2018. učestvuje sa 4,4%, dok je u 2017. učešće iznosilo 3,7⁵¹. Ovaj rast je potkrijepljen činjenicom da je u Bosni i Hercegovini u 2018. godinu ostvarena rekordna proizvodnja električne energije u iznosu od 17.873 GWh, što je 2.721 GWh, odnosno 18% više u odnosu na prethodnu godinu. Najveći uticaj na povećanje proizvodnje imala je izuzetno povoljna hidrološka situacija sa intenzivnim padavinama i dotocima, posebno u prvoj polovini godine. Proizvodnja u termoelektranama i u 2018. godini bilježi novi rekord, dostižući iznos od 10.954 GWh koji je 3% viši nego prethodne godine. U martu 2018. godine puštena je u rad vjetroelektrana Mesihovina instalirane snage 50,6 MW, prvi objekat ove vrste priključen na prijenosni sistem. Značajan je i porast izvoza električne energije od 24% (nominalan iznos je 545 miliona KM), dok se uvoz prepolovio u odnosu na prethodnu godinu (179 miliona KM)⁵².

⁵¹ Izvor: BHAS. Saopštenje, Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2018 Proizvodni pristup, prvi rezultati

⁵² Izvor, BHAS. Saopštenje, Vanjska trgovina, 2018.godina

Grafikon 28. Struktura proizvodnje električne energije

Izvor: Državna regulatorna komisija za električnu energiju

Iako je Bosna i Hercegovina neto izvoznik električne energije, razvoj tržišta električne energije sa susjedima otežava nepostojanje potpuno usklađenog zakonodavnog okvira. Bosna i Hercegovina bi trebala hitno osigurati usklađivanje s Trećim energetskim paketom kako bi se uspostavilo funkcionalno unutrašnje energetske tržište električne energije i plina. Time bi se uklonile najveće pravne prepreke za uvođenje tržišta za dan unaprijed i uravnoteženo tržište u Bosni i Hercegovini i njegovu integraciju u regionalno tržište električne energije u sklopu Agende povezivanja WB6 i povezanih reformskih mjera.⁵³

U mišljenju Evropske komisije za članstvo Bosne i Hercegovine u EU se navodi da postojeći model pravnog i funkcionalnog razdvajanja kompanije za prenos električne energije od proizvodnje i snabdijevanja nije u skladu ni sa jednim modelom razdvajanja iz *acquis-a* EU i stoga ga treba uskladiti. Zbog kontinuiranog neusklađivanja sa *acquis-em* u sektoru plina, država i dalje ozbiljno i uporno krši svoje obaveze koje ima kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici. Postojeći režim nije u skladu s *acquis-em*, uključujući upravljanje pristupom trećih strana plinovodima.

Bosna i Hercegovina nema zakonodavni okvir usklađen s *acquis-em* EU koja se odnosi na zalihe nafte. Operativni i finansijski sistem potreban za uspostavljanje obaveznih zaliha nafte nije uspostavljen. U skladu s Ugovorom o Energetskoj zajednici, zemlja se obvezala ispuniti zahtjeve EU da do 2021. godine drži zalihe nafte na nivou jednakom količini prosječnog dnevnog neto uvoza za period od 90 dana ili u količini prosječne dnevne potrošnje u unutrašnjosti za period od 61 dan, tj. u količini koja je od ove dvije veća. Međutim, brojne su poteškoće pri uspostavljanju institucionalnog i pravnog okvira za prikupljanje relevantnih podataka potrebnih za izračunavanje obaveznih zaliha i za izvještavanje u skladu sa *acquis-em*

⁵³ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU, 2019. godina

EU. Postojeće entitetsko zakonodavstvo za naftni sektor i rezerve naftne nije usklađeno između entiteta i sprečava uspostavu tijela za obavezne rezerve nafte i naftne derivate na nivou države⁵⁴.

Izazov u ovom sektoru je nastavak reformi u skladu sa preporukama iz izvještaja Energetska zajednica za budućnost, dosljedna primjena *acquis-a*, odnosno pravnog okvira Energetske zajednice, uz koncentrisanost na implementaciju „Trećeg energetskog paketa“ i sigurnost snabdijevanja i transparentnost tržišta električne energije. U fokusu djelovanja treba biti zaštita životne sredine i razvoj veleprodajnog tržišta. Preostaje donošenje konkretne i sveobuhvatne cjelodržavne energetske strategije što bi osiguralo buduću sigurnost snabdijevanja zemlje i njen ekonomski razvoj, kao i pristup fondovima EU. Prioriteti su:

- usvojiti pravne okvire za plin i električnu energiju u skladu s Trećim energetskim paketom;
- usvojiti državno i entitetsko zakonodavstvo u oblasti obnovljive energije i energetske efikasnosti u skladu sa obavezama koje proizlaze iz Ugovora o Energetskoj zajednici.
- intenzivirati napore na provedbi mjera reforme povezivanja kako bi se podržao funkcionalni rad regionalnog tržišta;

⁵⁴ Izvor: Analitički izvještaj, Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU, 2019.godina

IV

Inkluzivni rast

IV. Inkluzivni rast

IV.1. Povećati mogućnost za zapošljavanje

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti.

Bosansko-hercegovačko tržište radne snage u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, iako bilježe pozitivan trend, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta.

Podaci o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2018. godinu iznosila je 34,3%, i u blagom je porastu u odnosu na prethodnu godinu. Prema administrativnim podacima, u 2018 godini u prosjeku je bilo 804.497 osoba zaposleno od čega su 341.521 bile žene. Ovo predstavlja povećanje u odnosu na prethodnu godinu kada je 784.094 osoba bilo zaposleno (od čega 329.922 su bile žene).⁵⁵

Prema dobnim skupinama najnižu stopu zaposlenosti imaju mladi 15-24 (19,7%), a najveću stopu zaposlenosti imaju osobe dobne skupine 25-49 (58,9%).⁵⁶ Prema spolu, muškarci imaju znatno veću stopu zaposlenosti (44,1%) nego žene (25,0%).

U pogledu stope zaposlenosti, Bosna i Hercegovina bilježi niske stope i u poređenju sa regijom. Prema godišnjem izvještaju o implementaciji Strategije Jugoistočne Evrope 2020 najveću stopu zaposlenosti (20-64 godina starosti) za 2018 godinu, imala je Albanija 65,6%, dok je najmanju imalo Kosovo* 33,2%, a za njim je odmah Bosna i Hercegovina sa 47,7%.⁵⁷

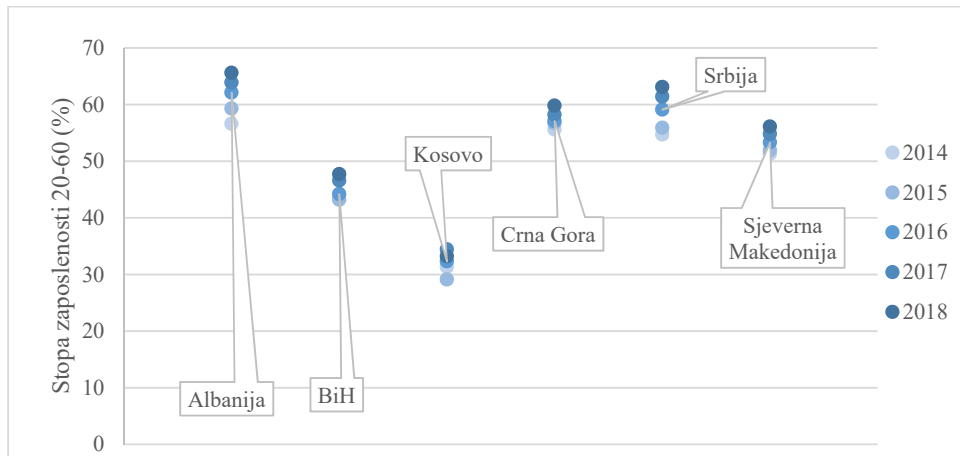
Grafikon 29 prikazuje i da je u petogodišnjem periodu (2014-2018), svaka zemlja povećala stopu zaposlenosti, s tim da su najuspješnije bile Albanija i Srbija.

⁵⁵ BHAS, www.bhas.gov.ba

⁵⁶ Anketa o radnoj snazi, BHAS

⁵⁷ <https://www.rcc.int/seeds/results/1/see2020-progress-tracker>

Grafikon 29. Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-60 u periodu 2014-2018

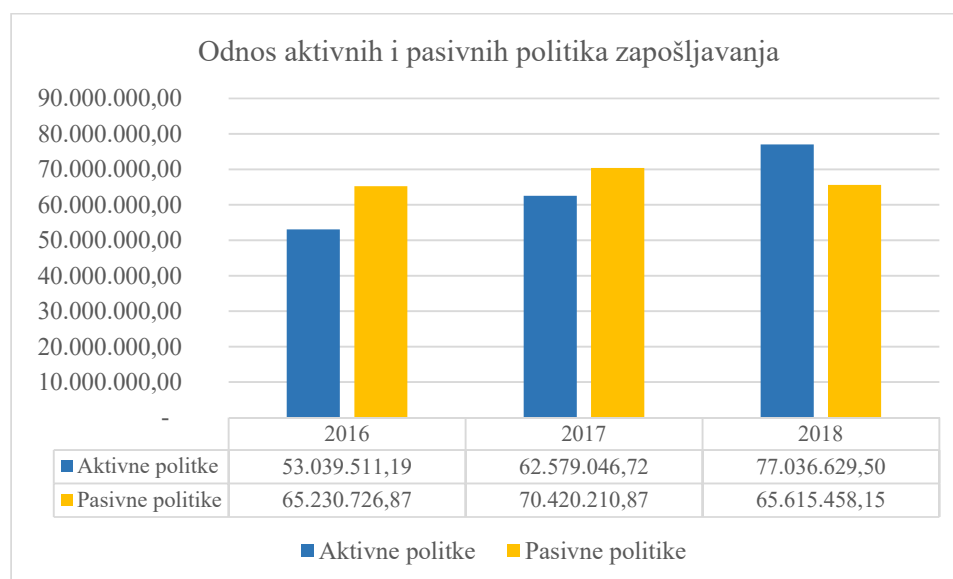
Izvor: SEE2020

Sve dobne skupine kao i oba spola bilježe trend blagog povećanja stope zaposlenosti.

U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u Bosni i Hercegovini je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. U 2018. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 18,4%, te je smanjena za 2,1 procentni poen u odnosu na prethodnu godinu. I registrovana nezaposlenost bilježi pad. U prosjeku u 2018.g. bilo je oko 451.700 osoba nezaposleno, što je manje za oko 37.660 osoba. Posmatrano po dobnim skupinama, najveću stopu nezaposlenosti bilježe mladi 15-24 (38,8%), a najnižu starosna skupina od 50-64 (11,2%). Za razliku od stope zaposlenosti, stopa nezaposleni ne bilježi visok gender jaz (17,2% muškarci u odnosu na 20,3% žene). Posmatrajući dvije zadnje godine i stopa nezaposlenosti se smanjuje i za sve dobne skupine i za oba spola.

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije što dodatno otežava vođenje **aktivnih politika zapošljavanja**. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Prema metodologiji EUROSTATa u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih). Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biro plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja.

Grafikon 30. Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine u aktivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini utrošeno je 142,6 miliona KM u 2018 godini, što je ujedno i najveći iznos utrošen na mjere zapošljavanja do sada. Pored toga u 2018. godini je po prvi put zabilježen veći utrošak sredstava na aktivne politike zapošljavanja nego na pasivne politike zapošljavanja. Ovaj odnos zabilježen je u oba entiteta i u Brčko Distriktu. I dalje su u oba entiteta najpopularnije mjere koje se odnose na podršku zapošljavanja i rehabilitaciju, a za njom slijedi start-up poduzetništvo.

U Bosni i Hercegovini je i dalje sve popularniji **trend zapošljavanja u inostranstvu**. Jedinствена statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.

Trenutno su na snazi dva ugovora koje Bosne i Hercegovine putem Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine i Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine ima zaključene sa Slovenijom i Njemačkom, te se očekuje implementacija ugovora sa državom Katar. Od 2013. godine do kraja 2018. godine u Sloveniji je zaposleno 35.999 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina), dok je prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, taj broj u 2019. godini do 30.06.2019. iznosio 7.336 radnika. Najviše se traže vozači, ali i ostali radnici sa srednjom stručnom spremom. Rast je evidentan budući da je u četverogodišnjem periodu 2013-2016 u Sloveniji zaposleno 10.831, a za samo dvije godine (2017 i 2018) taj broj iznosi 35.999 osoba.

U Njemačkoj u periodu 2013-2018. zaposleno je 4.552 medicinskih radnika preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U Saveznoj Republici Njemačkoj u 2019. godini do 20.07.2019. ukupno je zaposlen 416 radnik. Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji.

BHAS u svom posljednjem izvještaju „Statistika za indikatore održivog razvoja“, navodi da je 2% nezaposlenih prima novčanu naknadu u slučaju nezaposlenosti.⁵⁸

Takođe, za Bosnu i Hercegovinu je i dalje karakterističan visok udio **neaktivnog stanovništva**. Neaktivno stanovništvo je ono koje je nezaposleno a i da im bude ponuđen posao ne bi radili. Anketa o radnoj snazi za 2018. godinu bilježi stopu aktivnosti od 42,1% što je za 0,5 procentnih poena niže od prethodne godine. Prema dobnim skupinama, stopa aktivnosti je najizraženija za starosnu skupinu od 25-34 (77,9%), dok je najniža za stare 65+ (4,7%) i mlade 15-24 (32,3%). Postoji značajna razlika u genderu pogledu stope aktivnosti pri čemu je za muškarce veća od žena (44,1% u odnosu na 25%). Žene najviše navode kao razlog neaktivnosti brigu o domaćinstvu. U poređenju sa zemljama regiona, Bosna i Hercegovina ima najveću neaktivnost, a Albanija najmanju.⁵⁹

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije, i samim tim povećala bi se zaposlenost. Takođe, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća, što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta. U slučaju smanjivanja doprinosa neophodno je iznaći alternativne izvore finansiranja zdravstvenog, penzionog i fonda za nezaposlene. Postoje određene preporuke koje predviđaju povećanje PDV-a u zamjenu za niže doprinose. Potrebno je biti posebno pažljiv pri tome i uraditi analizu uticaja povećanja PDV-a na siromaštvo stanovništva.

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminisane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja OSI, oni nemaju svugdje omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

IV.2. Promovisati inkluzivnost u obrazovanju

Obrazovanje bi trebalo imati za cilj osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Bez stečenih kvalifikacija nije se moguće zaposliti, čime se povećava rizik zapadanja u začarani krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njeni akteri susreću.

Za socijalnu uključenost svakog pojedinca u jednom društvu, potrebno je izgraditi i održavati inkluzivan sistem obrazovanja. Lanac inkluzivnosti počinje obrazovanjem kojim se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji

⁵⁸ Podatak se odnosi na 2011 godinu a za izvor BHAS navodi Međunarodnu organizaciju rada

⁵⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Enlargement_countries_-_labour_market_statistics

kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća systemska rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Procijenjena **stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6%** za Bosnu i Hercegovinu. Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje. U školskoj 2018/2019. godini u Bosni i Hercegovini u 1.804 osnovne škole upisano je 279.514 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3.432 učenika, ili 1,2 %, a u 313 srednjih škola upisano je 117.764 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 6.384 učenika, ili 5,1 %. Učešće broja učenika u odnosu na ukupan broj učenika iznosi 48,6%. U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda.

Novi podaci iz UNESCO Instituta za statistiku (UIS) pokazuju da još uvijek ima oko 262 miliona - ili jedan od svake pet - djeca, adolescenti i mladi između 6 i 17 godina van škole. Ova brojka se povećava na jedan od troje dece van škole u zemljama sa niskim i nižim srednjim prihodima. Najnoviji podaci su dio godišnjeg objavljivanja UIS podataka o napretku prema SDG 4, koji obuhvata 32 globalna i tematska indikatora. UIS je upravo obnovio svoju globalnu bazu obrazovanja za školsku godinu koja se završava 2017. godine, koja uključuje istorijske vremenske serije, regionalne prosjeke i indikatore o nizu ključnih pitanja politike koja se odnose na pristup školama, učešće i završetak prema nivou obrazovanja, ishodima učenja, jednakosti, nastavnike i finansiranje obrazovanja.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje⁶⁰ pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim “nesiromašnim” vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)⁶¹. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (BHAS) je po prvi put objavila podatke o izdacima za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini u referentnoj 2016. godini, a koje su dobijene na osnovu provedenog istraživanja finansijske statistike obrazovanja. Javni izdaci za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, u 2016. godini iznosili su 1.290.657.302KM ili 4,3% bruto domaćeg proizvoda. Javni, privatni izdaci i sredstva iz inostranstva za obrazovne ustanove u 2016. godini iznosili su 1.412.838.163KM ili 4,7% bruto domaćeg proizvoda. Od ukupnog iznosa izdataka za obrazovne ustanove, javni izdaci bili su 89,0%, privatni izdaci 10,8%, a 0,2% bila su sredstva iz inostranstva. U strukturi ukupnih izdataka za obrazovne ustanove, izdaci za

⁶⁰ Svjetska banka 2004. godine.

⁶¹ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

predškolsko obrazovanje učestvovali su sa 4,9%, osnovno obrazovanje 47,8%, srednje obrazovanje 24,7% i visoko obrazovanje 21,7%.

Prema zadnjim podacima o **ranom napuštanju obrazovanja**, u Bosni i Hercegovini 2016. godine 4,9% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 ta stopa iznosi 10,6%⁶². Cilj strategije EU 2020 je da prosjek bude 10%. U periodu od 2010. do 2018. godine, stopa ranog napuštanja škole je bila veća kod žena. Stopa upisa u srednje škole u Bosni i Hercegovini iznosi 87,4%⁶³. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁶⁴. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u Bosni i Hercegovini ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Najugroženije kategorije djece po pitanju pristupa obrazovanju su djeca sa posebnim potrebama, djeca povratnici, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe i djeca Romi.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, te su zbog toga osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.

Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja, geografske dostupnosti škole, te u nekim slučajevima zbog jezika na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

⁶² *Early school leavers*, EUROSTAT.

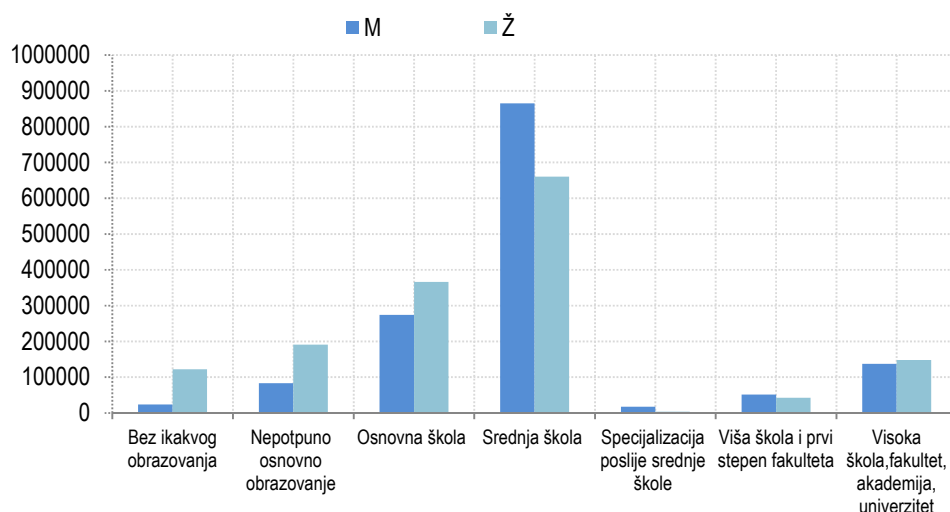
⁶³ SEE 2020.

⁶⁴ *Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.*

Romska populacija je u Bosni i Hercegovini posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁶⁵. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁶⁶.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u Bosni i Hercegovini je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%. Više od 50% stanovništva starijeg od 15 godina u Bosni i Hercegovini ima završenu srednju školu. Veći udio ženske populacije je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem, kao i sa završenom osnovnom školom, dok je udio muškaraca sa završenom srednjom školom, ali i sa završenim višim stepenima obrazovanja nešto veći u odnosu na žene.

Grafikon 31. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Izvor: Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine

⁶⁵ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁶⁶ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana bosne i hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

U školskoj 2018/2019. godini u Bosni i Hercegovini ukupno je bilo 359 predškolskih ustanova sa 28.511 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj predškolskih ustanova je veći za 8,1%, broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 10%. Od ukupnog broja djece, 67,8% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno 32,2% djece. Na mjesto u predškolskim ustanovama i dalje čeka 3.531 dijete, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 27,1%, što znači da se u drastičnoj mjeri povećao broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje u godini pred polazak u školu Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno je dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja. U školskoj 2018/2019. godini u jasličkoj grupi je boravilo 5.663 djece, što je za 16% više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Najveću grupu čine djeca uzrasta 2–3 godine (60,1%)⁶⁷.

IV.3. Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za Bosnu i Hercegovinu je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorijevanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravlje, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka BHAS⁶⁸, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15 godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38,5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11,6% (**Tabela 6**)

⁶⁷ BHAS, *Statistika obrazovanja 2018/2019. godina*

⁶⁸ Podaci nisu objavljeni već su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

Tabela 6 .Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16,5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEPu

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, dok ruralnog 20,5%.⁶⁹

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo mjeri odnos između onih koji najmanje troše sa ostalim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini. Tako da smanjenje stope relativnog siromaštva može značiti da su najsiromašniji poboljšali položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da su bogati pogoršali svoj položaj u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo.

Tabela 7. Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.

	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: BHAS

*Relativna linija siromaštva ne ovisi o inflaciji

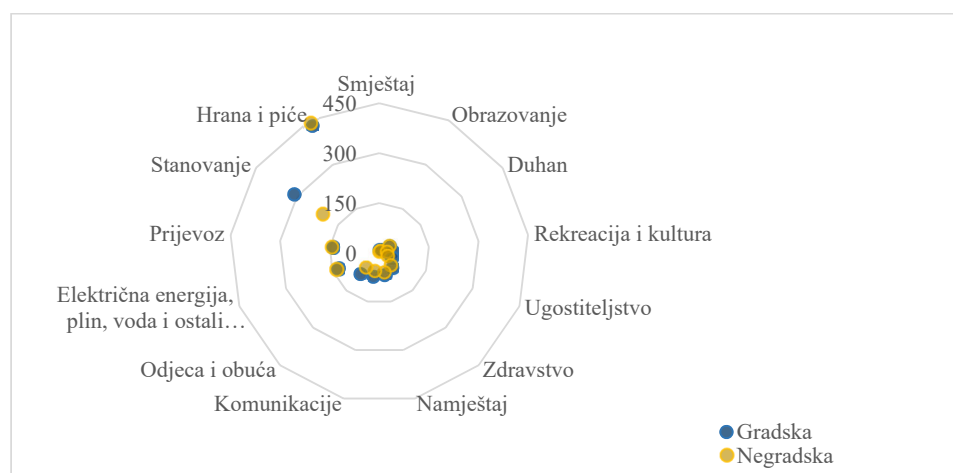
Prema podacima EUROSTATA⁷⁰ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. U Bosni i Hercegovini prema APD 2015 domaćinstva su skoro trećinu svog budžeta trošila na hranu i piće (29,5%).

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična s tim da je najznačajnija razlika vidljiva u u potrošnji za stanovanje, tj gradska domaćinstva imaju veću prosječnu potrošnju od negradskih domaćinstava.

⁶⁹ Anketa o potrošnji domaćinstava, 2011

⁷⁰ Podatak se odnosi na 2008 godinu

Grafikon 32. Potrošnja domaćinstava, 2015 u KM

Izvor: Anketa o potrošnji domaćinstava 2015, BHAS

RCC u sklopu Balkan Barometra provodi i israživanje⁷¹ prilikom čega računa Index očekivanja.

Prema ovom Index, stanovništvo Bosne i Hercegovine ima najniža očekivanja u pogledu poboljšavanja finansijske situacije u narednom periodu. Iako, je 2014, kada je prvi put provedeno ovo istraživanje, očekivanja Srbije i Bosne i Hercegovine su bile otprilike na istom nivou (36 poena Bosna i Hercegovina, Srbija 34 poena), zadnje mjerenje, za 2018 godinu, pokazuje sličan nivo očekivanja za Bosnu i Hercegovinu dok je za Srbiju dostigao nivo od 59 poena. I pored toga, domaćinstva u Bosni i Hercegovini najmanje se susreću sa poteškoćama u plaćanju računa, kredita, hrane, odmora, zagrijavanja prostorije i odjeće.

Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini

Prava iz socijalne zaštite treba da pomognu onima čija su primanja ispod utvrđenog minimuma, na taj način da im predviđena novčana pomoć omogućava lakši život. Ovim pravom, građanima koji se suočavaju sa ovim poteškoćama, omogućava se da žive sa više dostojanstva, uz svjest da se država stara o njihovim potrebama. Svi oni kojima je neophodna društvena pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih problema imaju pravo na socijalnu zaštitu u skladu sa odredbama zakona o socijalnoj zaštiti i nadležnostima u Bosni i Hercegovini, koji su na entitetskom, kantonalnom nivou i Brčko distriktu.

Slabost Službi za socijalnu zaštitu je da i dalje nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške. Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, analogno tome, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i povećanje problema u vezi socijalne isključenosti

⁷¹https://www.rcc.int/download/docs/Balkan-Barometer_Public-Opinion-2019-07-03.pdf/adad30ca8a8c00a259a1803673c86928.pdf

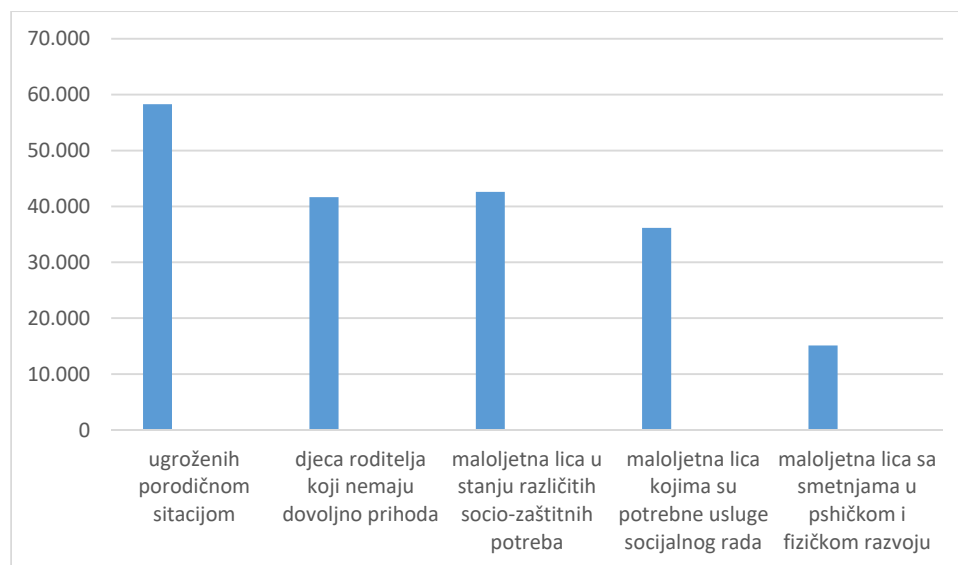
Sistem socijalne zaštite sastoji se od komponente socijalnog osiguranja i socijalne pomoći. Ovo za rezultat ima teritorijalne razlike i nejednakost kod pružanja naknada i usluga.

Prema podacima Agencije za statistiku u Bosni i Hercegovini u 2017. godini, jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 541.572 korisnika (bez značajnih polnih razlika), od čega je 127.682 maloljetna korisnika i 413.890 punoljetna korisnika. Broj centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini, je i dalje isti i iznosi 106.⁷², dok se broj zaposlenih u tim centrima iz godine u godinu blago povećava i u 2017 godini iznosio je 1491 zaposlena lica.

Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini, od 127.682 maloljetna korisnika, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti, kojih je u 2017 godini bilo 40.158, a najmanje u kategoriji ispod 7 godina, kojih je u 2017 godini bilo 27.206.⁷³

Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije ugroženih porodičnom situacijom, njih 58.287 i ta kategorija bilježi kontinuirano blago smanjenje u odnosu na prethodne godine. Takođe, brojnije kategorije čine djeca roditelja koji nemaju dovoljno prihoda kojih je u 2017 godini 41.656 korisnika, zatim maloljetna lica u stanju različitih socijalno – zaštitnih potreba kojih je bilo 42.603 maloljetna korisnika, maloljetna lica kojima su potrebne usluge socijalnog rada, kojih je bilo 36.145 maloljetna korisnika, kao i maloljetna lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju kojih je bilo 15.103 maloljetna korisnika, te druge manje brojnije kategorije.

Grafikon 33. Maloljetni korisnici socijalne zaštite, 2017

Izvor: BHAS

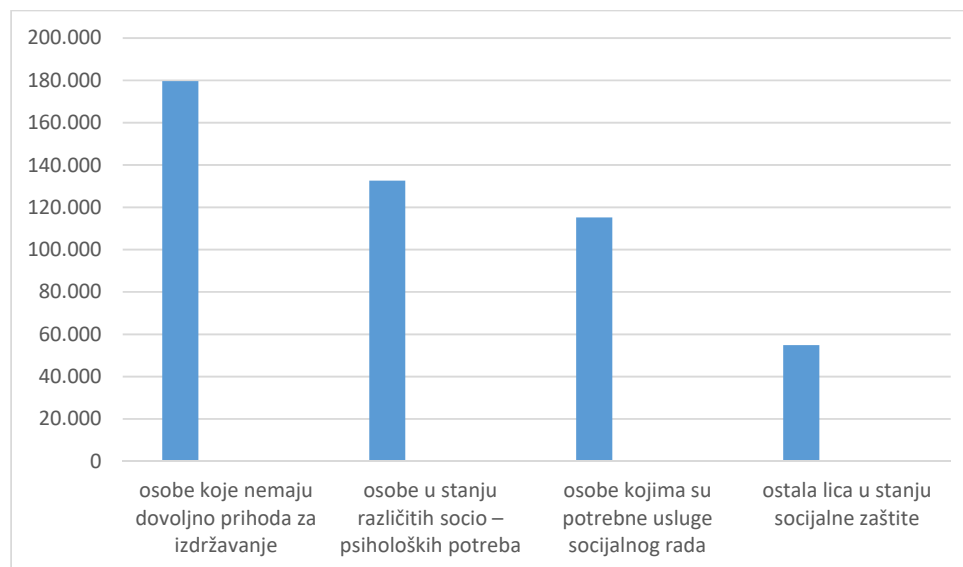
Od 413.890 punoljetna korisnika, koji broj je blagom smanjenju u odnosu na 2016 godinu, najbrojniju grupu čine osobe starosti 46-59 godina, od čega skoro polovinu čine žene, dok je najmanji broj korisnika starosti 18-21 godine. Od punoljetnih korisnika, gledano po kategorijama, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje, njih 179.645, zatim slijede osobe u stanju različitih socio – psiholoških potreba koju čine 132.580 korisnika,

⁷² BHAS, Socijalna zaštita 2012-2017.godine

⁷³ BHAS, Socijalna zaštita 2012-2017.godine

kojima su potrebne usluge socijalnog rada 115.211 korisnika, ostala lica u stanju socijalne zaštite 54.928 korisnika i tako dalje.

Grafikon 34. Punoljetni korisnici

Izvor: BHAS

Implementacija Akcionog plana Reformske agende u 2015-2018. u oblasti socijalne zaštite i njegovih ključnih mjera trebala bi doprinijeti smanjenju broja siromašnih osoba, održivom mirovinskom sistemu, te unaprjeđenju sistema socijalne i dječje zaštite

Reformskom agendom 2015-2018 predviđeno je smanjenje doprinosa socijalne zaštite (posebno za one s manjim primanjima) što bi smanjilo troškove rada, priviklo nove investicije i dovelo do porasta zaposlenih u formalni sektor (i smanjilo dominantnost zaposlenja u neformalnom sektoru), ali je isto nemoguće sprovesti bez osiguranja dodatnih sredstava za vanbudžetske fondove⁷⁴

Ljudska prava

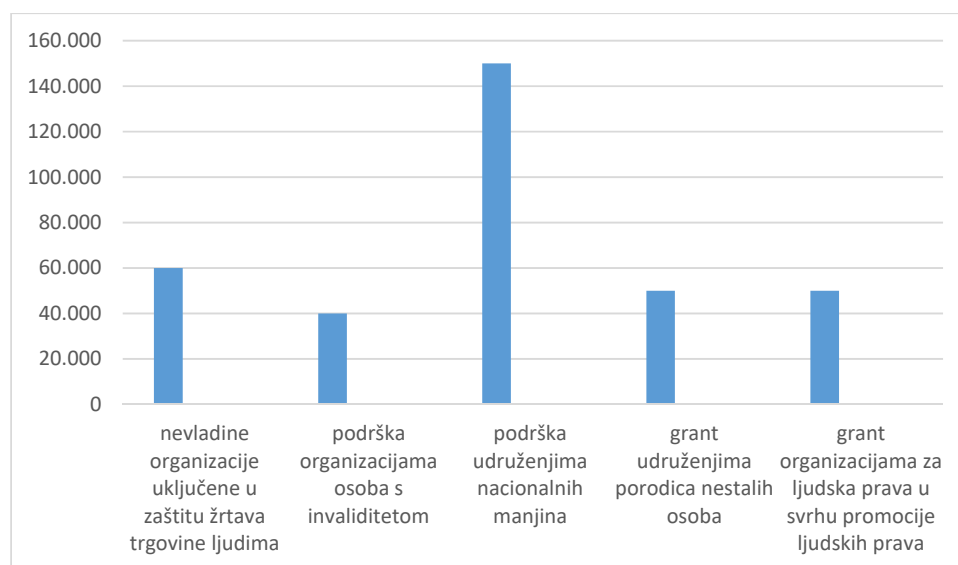
Prava svakog pojedinca u Bosni i Hercegovini propisana su Ustavom Bosne i Hercegovine, međunarodnim ugovorima ili konvencijama koje je Bosna i Hercegovina potpisala, kao i zakonima.

Savjet ministara Bosne i Hercegovine, na 152. sjednici, održanoj 29.8. 2018. godine, donio je Odluku o dodjeli grant sredstava Ministarstva za ljudska prava i izbeglice Bosne i Hercegovine za 2018. godinu.⁷⁵ Ukupna raspoloživa sredstva za tekući grant za nevladine organizacije uključene u zaštitu žrtava trgovine ljudima za 2018. godinu iznose 60.000,00 KM, za podršku organizacijama osoba s invaliditetom 40.000,00 KM, za podršku udruženjima nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini 150.000,00 KM, grant udruženjima porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini 50.000,00 KM i grant organizacijama za ljudska prava u svrhu promocije ljudskih prava u Bosni i Hercegovini 50.000,00 KM i dodjeljuju se iz budžeta Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine za 2018. godinu.

⁷⁴ Reformska agenda 2015-2018

⁷⁵ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 69/18

Grafikon 35. Grant sredstva Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice za 2018 godinu

Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2018 godinu, navedeno je da je postignut određeni napredak u pitanjima **ljudskih prava** i manjina. Međutim, potrebna su suštinska unapređenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštivanje ljudskih prava. To uključuje **slobodu izražavanja** gdje se nastavlja politički pritisak i zastrašivanje novinara, uključujući fizičke i verbalne napade. Nedostatak učinkovite provedbe zakonodavstva za sprječavanje i zaštitu od **rodno zasnovanog nasilja**, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji **roma** kako bi se potakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom EU se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje **migracijama**, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.⁷⁶

Poglavlje II Ustava Bosne i Hercegovine posvećeno je zaštiti ljudskih prava putem Komisije za ljudska prava, koja se sastoji iz Kancelarije Ombudsmena i Vijeća za ljudska prava. Komisija za ljudska prava djeluje pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine.

U godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2018. godinu, ovoj instituciji se obratilo se ukupno 13.130 građana (direktni kontakti, telefonski pozivi, elektronska pošta i pismene žalbe). Institucija je zaprimila ukupno 3.266 žalbi. U poređenju s 2017. godinom registrovano je 106 žalbi više. Zajedno s predmetima prenesenim iz prethodnih godina, u radu su evidentirane ukupno 5.303 žalbe. U 2018. godini završeno je 3.240 predmeta. Najveći broj žalbi odnosio se na povrede građanskih i političkih prava i iznosi 1.819 predmeta. Zatim slijede žalbe koje su se odnosile na: kršenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (825), kršenja prava djece (216), sve oblike diskriminacije (208), prava osoba lišenih slobode (144), povrede prava osoba s invaliditetom (46) i povrede prava nacionalnih i vjerskih manjina (8).⁷⁷

⁷⁶ Ključni nalazi Izvještaja za Bosnu i Hercegovinu, 2018 godina, <http://europa.ba/?p=56271>

⁷⁷ Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2018. godinu

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Siromaštvo djece je i dalje velikog obima i ugrožava djecu na više različitih načina. Djeca koja žive u siromaštvu doživljavaju uskraćenost u više uzajamno povezanih dimenzija. Pored toga, djeca sa poteškoćama, manjine i marginalizirane zajednice, djeca migranati i izbjeglice, kontinuirano se suočavaju sa značajnim barijerama u pristupu uslugama.

Iako se sistemi socijalne zaštite unaprijeđuju, i dalje je nedostak djelotvorne zaštite za najsiromašniju i najugroženiju djecu. Pored toga, iako se novčana pomoć uglavnom dodjeljuje djeci i porodicama u stanju socijalne potrebe, mnoga djeca i porodice u stanju potrebe nisu obuhvaćeni. Mehanizmi usmjeravanja se sužavaju što dovodi do toga da se najsiromašnija i najugroženija djeca isključuju iz obuhvata.

Savjet ministara je usvojio Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2015–2018. godine. Opšti cilj Akcionog plana je realizacija specifičnih ciljeva i datih mjera radi sprovođenja Konvencije o pravima djeteta, uz poštovanje preporuka Odbora za prava djeteta i ostalih međunarodnih propisa koji se odnose na zaštitu prava djeteta, kao i neprovedenih mjera iz prethodnog Akcionog plana. Prema Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2016 godinu, u pogledu prava djeteta, nije izdvojen poseban budžet za realizaciju Akcionog plana.

Sistem socijalne zaštite djece i porodica sa djecom u Bosni i Hercegovini je organizovan i uređen kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone i provodi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine, te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe.

Broj prijava nasilja nad djecom je i dalje nizak, pa je rezultat toga da je mali broj predmeta pokrenut pred sudovima. Nisu sva djeca u Bosni i Hercegovini pokrivena obaveznim zdravstvenim osiguranjem, te su umanjivanja ovih prava i isključivanja marginalizovanih grupa, poput romske djece i drugih društvenih kategorija, i dalje razlozi za zabrinutost.

Prema zaključcima sa UNICEF-ove subregionalne konferencije o socijalnoj zaštiti za djecu, održane u Sarajevu od 16-18.10.2017 godine, četiri ključne oblasti za ubrzanje intervencije u oblasti socijalne zaštite djece su: dodjela odgovarajućih finansijskih sredstava socijalnoj zaštiti; da programi socijalne zaštite obuhvataju najsiromašniju i najugroženiju djecu; da prava po osnovu socijalne zaštite budu osmišljena tako da odgovaraju na konkretne potrebe djece i unapređuju njihovo blagostanje; da sistemi socijalne zaštite budu sveobuhvatni i dobro integrisani sa drugim sektorima.⁷⁸

⁷⁸ <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/socijalna-za%C5%A1tita-za-djecu-poziv-na-akciju>

Žene

Zakonske odredbe koje omogućavaju ravnopravnost između žena i muškaraca u velikoj mjeri postoje, ali se i dalje ne primjenjuju na efikasan način. Procjene utjecaja prilikom izrade propisa i politika se u potpunosti nesprovode iako su predviđene u zakonodavstvu. Naime, prema opštim odredbama Zakona o ravnopravnosti polova („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 32/10), uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost polova i garantuju se jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te sprečava direktna i indirektna diskriminacija prema polu. Puna ravnopravnost polova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje.

Savjet ministara Bosne i Hercegovine na prijedlog Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, dana 05.11.2018. godine, donijelo je Odluku o usvajanju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (za period 2018. – 2022. godine. Ovo je treći dokument u ovoj oblasti koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada. Sadrži mjere koje će biti provedene radi realizacije tri strateška cilja usmjerena na izradu, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti po prioritetnim oblastima; izgradnju i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova; kao i uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva.

Među prioritetnim oblastima su sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou.⁷⁹

Prema Anketi o radnoj snazi za 2018. godinu, stopa zaposlenosti žena u 2018. godini iznosila je 20,3 %, dok je u 2017 godini ta stopa iznosila iznosila je 23,1%. Od 822.000 zaposlenih u 2018 godini, 307.000 čine žene i taj broj je ostao nepromijenjen u odnosu na 2017. godinu. Od 1.388.000 neaktivnih 841.000 čine žene.⁸⁰

Udio broja mandata žena u državnim parlamentima u Bosni i Hercegovini dostigao najveću vrijednost od 23,8% u sazivu državnog parlamenta 2014-2018. Da bi se ostvarilo jednako učešće ovaj procenat treba da dostigne 50%.⁸¹

Kada se uzme u obzir broj žena koje su osvojile mandate na poslednjim opštim izborima 2018. godine, njihov broj je manji u odnosu na mandatni period 2014 – 2018. godine. Naime, u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, u skladu sa rezultatima izbora, broj zastupnica je manji za četiri, te ih prema rezultatima izbora iznosio šest, što je tek 14% od ukupnog broja. U odnosu na prethodni mandatni sastav Narodne skupštine Republike Srpske, nakon opštih izbora 2018 godine, takođe je manji manji broj žena, te je on u najvećem zakonodavnom tijelu RS sveden na 14, dok je muškarcima pripalo preostalih 69. U prošlom sazivu Narodne skupštine RS broj žena iznosio je 20. Iako nešto bolja u odnosu na Republiku Srpsku i državni nivo, situacija po pitanju broja žena u Zastupničkom domu Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine isto tako ima tendenciju pada. Od ukupno 98 mandata, ovoga puta ženama je pripalo 24, što je za 4 mandata manje nego u periodu 2014 – 2018.

⁷⁹ <https://arsbih.gov.ba/#>

⁸⁰ Anketa o radnoj snazi za 2018 godinu, BHAS

⁸¹ Statistika za Indikatore održivog razvoja; 2019. godina Tematski bilten-BHAS

Ukupno uzevši, od 223 mjesta koja građani direktno biraju u entitetske i državni zakonodavni organ, ženama je na Opštim izborima 2018. godine pripalo tek 44 mandata ili 20%, što je pad za 6% u odnosu na mandatni period 2014 – 2018. Ono što se na prvi pogled čini je da se ni izmjene Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, koje su se odnosile na zastupljenost i raspored polova na listama, nisu pozitivno odrazile na veću prolaznost žena u zakonodavna tijela kada su viši nivoi vlasti u pitanju. Unapređenje sveobuhvatnog pristupa boljoj obrazovanosti, nediskriminaciji, zapošljavanju i samozapošljavanju žena, omogućiće smanjene njihovog siromaštva, veću zaštitu i sprečavanje socijalne isključenosti.

Mladi

Mladi u Bosni i Hercegovini se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u Bosni i Hercegovini, dvije trećine mladih napustilo Bosnu i Hercegovinu zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjivanja u drugoj zemlji.⁸²

Nezaposlenost je vjerojatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, jednako u urbanim i ruralnim dijelovima Bosne i Hercegovine. U kombinaciji sa stambenim problemima i stalnom ekonomskom krizom, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, i planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost da sebi osiguraju dostojniju budućnost. Jako veliki broj mladih ljudi napustilo je Bosnu i Hercegovinu i taj trend se i dalje nastavlja, što je pogubno za dugoročnu mogućnost pokretanja i održanja ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2018 godinu od 822 000 zaposlenih osoba, 67.000 je mladih osoba u dobi od 15-24 osobe (od čega 47.000 muških i 20.000 mladih ženskih osoba) i taj broj se povećao u odnosu na 2017, godinu kada je iznosio 60.000 i 2016. godinu kada je iznosio 51.000. Stopa nezaposlenosti iako i dalje vrlo visoka, smanjila se u odnosu na prethodne godine. Tako je stopa nezaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine za 2018. godinu iznosila 38,8%, dok je u 2017 iznosila 45.8%, odnosno 54,3 % koliko je iznosila u 2016. godini.⁸³

Jedan od najvećih izazova za Bosnu i Hercegovinu jeste pravi *egzodus* obrazovanog mladog stanovništva u države koje nude više mogućnosti za akademski i profesionalni razvoj. Evidentno je da država mora sprovesti odlučnu politiku kako bi se poboljšao status mlade radne snage. Takve mere bi trebale da uključuju **obrazovne reforme, i najvažnije, blisku saradnju sa privredom i transparentan monitoring**. Mladi ljudi ne bi trebalo da budu primorani da napuste svoju zemlju na početku svoje profesionalne karijere, i jako malo se čini na zaustavljanju odlaska mladih u inostranstvo. Pored navedenog, potrebna su i veća finansijska izdvajanja za rješavanje mnogih problema s kojima se suočava ova jako važna kategorija lica.

Starije osobe (penzioni sistem)

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu. U Federaciji Bosne i Hercegovine, u decembru 2018 godine iznosio je 416.828 penzionera što je za 4.289 više nego u 2017 godini kada je iznosio 412. 539 penzionera, a u odnosu na 2016 godinu broj je ukupno

⁸² www.undp.ba

⁸³ Anketa o radnoj snazi 2018

viši za 7.493 penzionera kada je iznosio 409.335 penzionera.⁸⁴ Prosječna penzija iznosila je 398,97 KM, dok je u 2017 godini iznosila 371,59 KM, što je prosječno povećanje za 27,38 KM. Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 227.863 penzionera, zatim porodične 118.600 korisnika i invalidske 70.365 korisnika.⁸⁵

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzije je takođe u stalnom porastu. Ukupan broj korisnika prava na penziju sa 31.12.2018 godine u Republici Srpskoj je bio 263.952 korisnika što je za 3.372 penzionera više nego u 2017, godini kada je ukupan broj iznosio 260.580 korisnika, a u odnosu na 2016. godinu broj korisnika je ukupno viši za 6343 kada je iznosio 257.609 penzionera. Od ukupnog broja penzionera 149.900 su korisnici starosne penzije, 75.483 su korisnici porodične, 38.301 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 268 korisnika.⁸⁶

U Federaciji Bosne i Hercegovine proglašen je Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, koji je usvojio Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Predstavničkog doma od 24.01.2018. godine i na sjednici Doma naroda od 25.01.2018. godine.⁸⁷ Novine koje donosi novi usvojeni Zakon o PIO su: povećanje penzija od 10% i 5% za određene grupe, bodovni sistem, stimulacija za kasniji odlazak u penziju, prijevremena penzija i drugo.

Iako je prema međunarodnim standardima potrošnja na socijalnu zaštitu visoka, ciljanje socijalne pomoći je neefikasno što za rezultat ima lošu zaštitu najugroženijih kategorija stanovništva. Uz to, sistem socijalne zaštite Bosne i Hercegovine suočava se sa sve većim udjelom socijalno isključenih kategorija i smanjenjem javnih sredstava. Oba entiteta, kantoni i Brčko Distrikt trebali bi energičnije raditi na izradi prijedloga šema za dobrovoljno penzionisanje. Federacija Bosne i Hercegovine i kantoni trebali bi se posvetiti izradi potrebnih zakonskih propisa. U Republici Srpskoj osnovan je Evropski dobrovoljni penzijski fond.⁸⁸

Ovisnost o pomoći i specifične potrebe ove kategorije građana stavljaju ih u posebno težak položaj. Žene penzioneri su generalno, u težem položaju od muškaraca, jer su u pravilu radile na slabije plaćenim poslovima i samim tim ostvarile niže penzije. Veliki dio ukupne javne potrošnje ide na penzije gdje najveći problem predstavljaju mogućnosti privilegiranog i prijevremenog penzionisanja.

⁸⁴ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2018

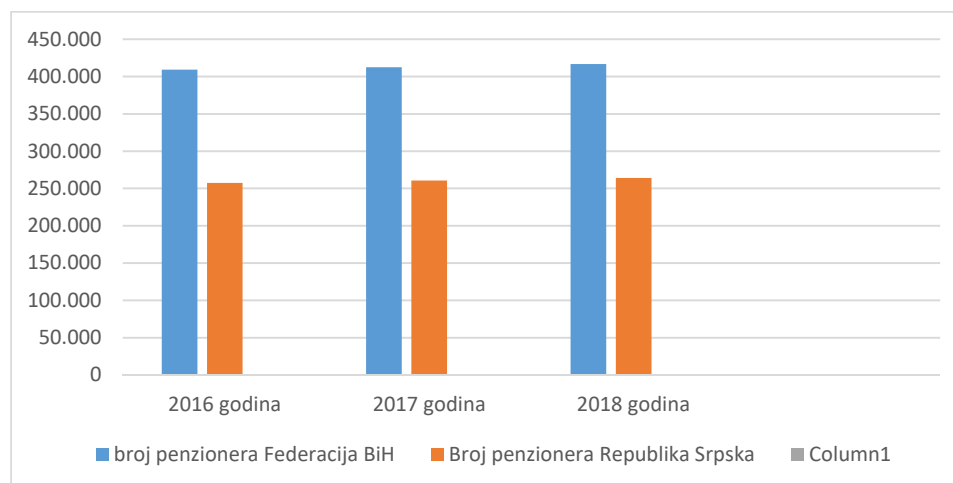
⁸⁵ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2018 godine

⁸⁶ Fond PIO RS, Statisticki bilten, decembar 2018 godine

⁸⁷ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 13/18

⁸⁸ <https://www.epf.ba/o-nama>

Grafikon 36. Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Izvori: FZ PIO/MIO Federacije Bosne i Hercegovine i Fond PIO Republike Srpske

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni i preuzela obavezu implementacije ove Konvencije i redovnog izvještavanja o njenoj implementaciji.

Bosna i Hercegovina se Ustavom obvezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti. Komitet za prava osoba sa invaliditetom je prezentovao Izvještaj od strane delegacije Bosne i Hercegovine u martu 2017. godine, a 12. aprila iste godine Komitet je objavio zaključna razmatranja i preporuke za Bosnu i Hercegovinu.⁸⁹

Osobe s invaliditetom predstavljaju najugroženiju, najisključeniju i najmarginalizovaniju grupu u bosansko-hercegovačkom društvu. Poteškoće i prepreke s kojima se ova populacija svakodnevno susreće variraju od ostvarivanja osnovnih životnih potreba do prava na kretanje, obrazovanje i rad. Gotovo dvije trećine ukupnog broja odraslih osoba s invaliditetom živi blizu ili ispod zvanične linije siromaštva.

Socijalna zaštita sa osobe s invaliditetom uglavnom se bazira na mjerama vezanim za novčane naknade i smještaj u institucije za njegu. Pristup ovisi o sistemu kategorizacije osoba sa različitim poteškoćama. Prema statističkim podacima Agencije za statistiku za 2017. godinu 18.619 je fizički invalidnih punoljetnih osoba (8 sa jednakom polnom zastupljenošću) i taj broj je iz godine u godinu u porastu. Poređenja radi, u 2016 godini taj broj je iznosio 16.723 invalida, u 2015 godini 15.155 invalida, dok je recimo u 2013 godini taj broj iznosio 14.799 invalida.

Inače, broj lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju koji su korisnici socijalne zaštite (u okviru koje kategorije su i fizički invalidne osobe) u 2017 godini je iznosio 46.686 korisnika,

⁸⁹http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_sa_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf

dok je taj broj u 2016. godini iznosio 45.361 punoljetnih korisnika socijalne zaštite, dok je taj broj u 2015. godini iznosio 40.919 korisnika.⁹⁰

Kod maloljetnih osoba, prema zadnjim statističkim podacima za 2017. godinu, broj fizički invalidnih maloljetnih osoba iznosio je 2.639 što je manje u odnosu na 2016. godinu kada je taj broj iznosio 2.748 je fizički invalidnih osoba. Najviše u kategoriji uzrasta od 7-14 godina, njih 910 što je u odnosu na 2016. godinu manje za 65 osoba, kada je taj broj iznosio 975, sa približno istom polnom zastupljenošću.⁹¹

Ukupan broj maloljetnih korisnika lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju koji su korisnici socijalne zaštite (u okviru koje kategorije su i fizički maloljetne invalidne osobe) u 2017. godini je iznosio 15.103 korisnika.⁹²

Prema podacima BHAS u 2017. godini zaposleno je 201 invalidnih osoba, što je ostalo na skoro istom nivou u odnosu na 2016. godinu, od čega 190 rade u zaštitnoj radionici, a 11 rade kod kuće.

Pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u Bosni i Hercegovini postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u Bosni i Hercegovini ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stupnjem invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Prioriteti i mjere u vezi zaštite osoba sa invaliditetom su: razviti politike i budžete senzitivne prema ovim osobama u svim podsistemima društvenog djelovanja, uključivanje i izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom u planovima i budžetima vlada, ojačati pristupačniji život osoba s invaliditetom u zajednici i adekvatno stanovanje, razvijanje senzitivnih politika u zdravstvenoj zaštiti i politika na tržištu rada, unaprijediti fizičku i pristupačnost za osobe s invaliditetom u skladu s EU standardima, razviti inkluzivni socijalni model s usklađenim kriterijima u oblasti otkrivanja, registracije i evidencije osoba.

Izbjeglice i raseljene osobe

Prema posljednim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice⁹³, od potpisivanja Dejtonskog sporazuma evidentirano je oko 1.062.000 povratnika, što je oko polovina od ukupno 2,2 miliona izbjeglica i raseljenih osoba koji su napustili svoje domove u Bosni i Hercegovini u periodu 1991-1995. godine. Od ukupnog broja povrataka, oko 611.000 su odnosi se na povratak raseljenih osoba, a oko 451.000 na povratak izbjeglica. Broj interno raseljenih osoba se znatno smanjio u odnosu na milion raseljenih iz 1995.godine, tako da danas taj broj iznosi i 32.038 porodica, odnosno 96.480 osoba.

Prema godišnjem statističkom izvještaju UNHCR-a za 2018. još 17.669 osoba iz Bosne i Hercegovine ima status izbjeglice u svijetu. Od tog broja ih je u Srbiji 8.764, u Francuskoj 4.085, u Švicarskoj 2.026, u Njemačkoj 1.478 i tako dalje

Od 1992-1995. godine, djelimično ili potpuno je uništeno oko 453.000 stambenih jedinica, odnosno gotovo polovina prijeratnog stambenog fonda u Bosni i Hercegovini. Procjenjuje se da je do sada obnovljeno oko 344.000 stambenih jedinica, što je dvije trećine uništenog

⁹⁰ BHAS, Socijalna zaštita 2012-2017. godine

⁹¹ BHAS, Socijalna zaštita 2012-2017. godine

⁹² BHAS, Socijalna zaštita 2012-2017. godine

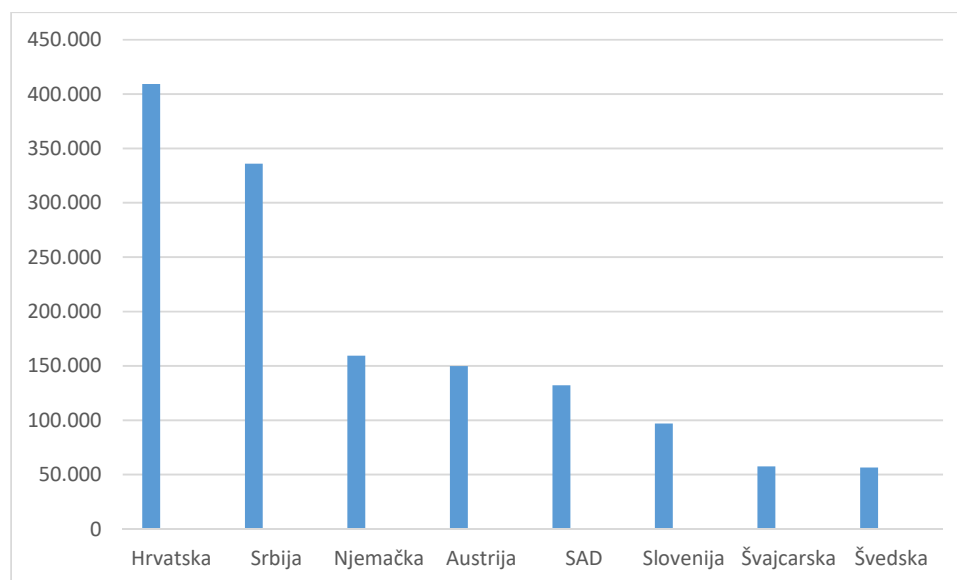
⁹³ <http://www.mhrr.gov.ba/ministarstvo/default.aspx?id=8687&langTag=bs-BA>

stambenog fonda. U periodu od 2015. godine do danas obnovljeno je oko 3.000 stambenih jedinica, od čega polovina – 1.555 je obnovljeno kroz projekte koje predvodi ovo Ministarstvo. Prema evidencijama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u 51 zemlji svijeta boravi oko dva miliona osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine.

Van naše zemlje živi 1.671.177 osoba rođenih u Bosni i Hercegovini, dok sa potomcima ovaj broj doseže dva miliona. Stopa emigracije iz Bosne i Hercegovine u odnosu na broj stanovništva u zemlji iznosi 44,5% što Bosnu i Hercegovinu svrstava u red zemalja sa najvećim brojem iseljeničtva u odnosu na ukupan broj stanovništva.

Najveći broj iseljenika živi u: Hrvatskoj (409.357), Srbiji (335.992), Njemačkoj (159.380), Austriji (149.755), SAD (132.255), Sloveniji (96.921), Švajcarskoj (57.542) i Švedskoj (56.477).⁹⁴

Grafikon 37. Broj iseljenika iz Bosne i Hercegovine, po zemljama s najviše iseljenika

Izvor: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Status iseljenika iz Bosne i Hercegovine u zemljama prijema velikim je dijelom riješen kroz stjecanje državljanstva, stalne ili privremene dozvole boravka, radne i studentske vize.

Podaci Ministarstva svjedoče da je najmanje pola miliona iseljenika steklo državljanstva zemalja prijema (ne računajući Srbiju i Hrvatsku). U nekim zemljama je procenat iseljenika koji su svoj status riješili kroz stjecanje državljanstva države prijema izrazito visok (80-90%).

Prosjek starosti iseljenika je oko 40 godina, većina ih posjeduje srednju stručnu spremu, dok visoku stručnu spremu ima 10-30 posto iseljenika. Dobro su integrirani u zemljama prijema, ekonomski su aktivni, sa visokom stopom zaposlenosti i stabilnim prihodima.

Kao izazovi ostaju Ključne prepreke procesa povratka u našu zemlju, a to su:

- neophodna obnova stambenih jedinica koje je neophodno izgraditi i obnoviti za potrebe

⁹⁴ <http://www.mhrr.gov.ba/ministarstvo/default.aspx?id=8687&langTag=bs-BA>

- suštinske realizacije Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma,
- osiguranje uslova za održiv povratak je raseljene osobe često imaju strah da će povratkom izgubiti stečena prava u mjestima raseljenja (zdravstvena i socijalna zaštita) i često zbog ovoga raseljene osobe se ne prijavljuju s u mjestima povratka,
- pravo na jednak pristup obrazovanju, izučavanje nacionalne grupe predmeta i sl,
- neprocesuiranje incidenata na štetu povratnika (kvallifikuju se kao prekršaji, a ne kao krivična djela),
- nemogućnosti zaposlenja, pristupa socijalnoj i komunalnoj infrastrukturi i sl.
- nacionalni disbalans u javnim institucijama u mjestima povratka, odnosno nepoštivanje obaveze zapošljavanja u procentu koji odražava popis iz 1991. godine.

IV.4.Unaprijediti zdravstvenu zaštitu

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) vezane s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 koja je potpisana od svih članica Ujedinjenih nacija, pa samim tim i Bosna i Hercegovina. Tako jedan od 17 ciljeva, Cilj 3: Dobro zdravlje, direktno se odnosi za zdravlje stanovništva.

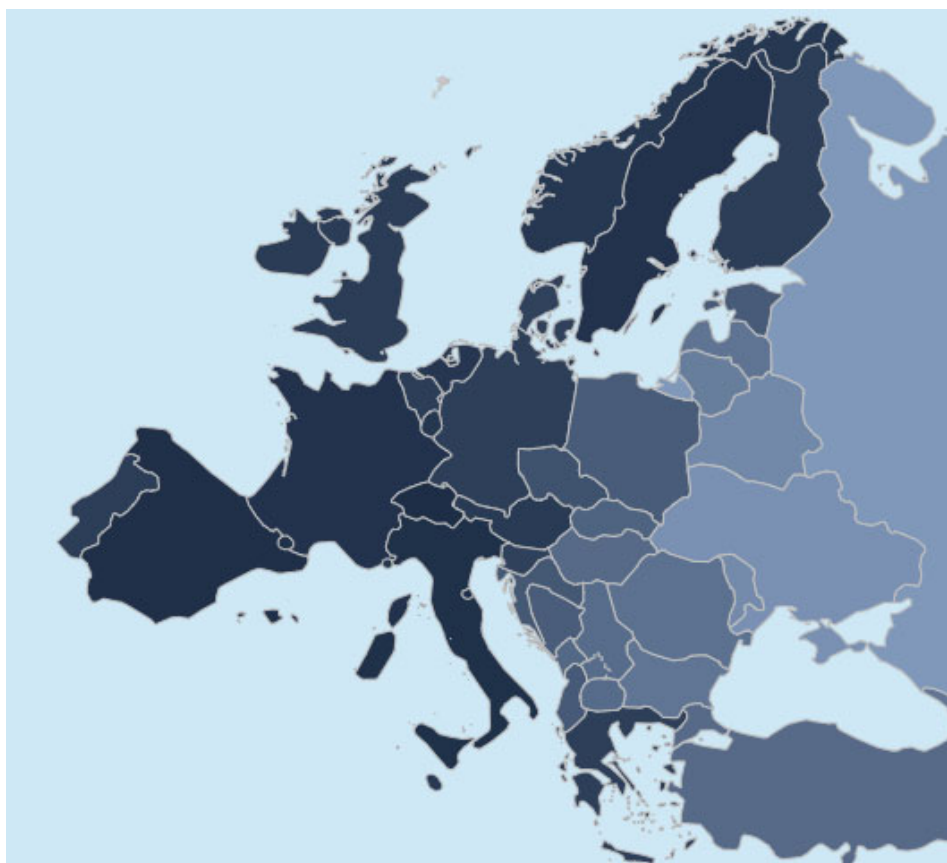
Zdravstveni sektor u Bosni i Hercegovini je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁹⁵ se povećava za oba spola. Prema posljednjim podacima, očekivani životni vijek za žene je dostigao 80 godina, a za muškarce 75 godina.⁹⁶ Bosna i Hercegovina ne odstupa značajno od regiona u pogledu Očekivanog životnog vijeka.

⁹⁵ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

⁹⁶ <https://www.who.int/countries/bih/en/>

Grafikon 38. Očekivani životni vijek, za oba spola, zadnje dostupan podatak⁹⁷

Izvor: WHO, HFA database <https://gateway.euro.who.int/en/hfa-explorer/#>

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁹⁸ u Bosni i Hercegovini smanjuje, i to sa 7,5/1.000 živorođenih (2006) na 5,9 promila u 2016 godini,⁹⁹ dok je u 2017 godini primjetan rast i iznosi 6,5 promila.

Direkcija za ekonomsko planiranje godinama prikuplja podatke od entitetskih fondova zdravlja i Fonda zdravlja Brčko Distrikta o broju osoba koje su pokrivena zdravstvenim osiguranjem. Stavljajući ovaj broj u odnos sa brojem stanovnika, procjenjujemo da je pokrivenost stanovništva zdravstvenim osiguranjem oko 85%. S druge strane, Anketa o potrošnji domaćinstva za 2011¹⁰⁰. godinu, ukazuje na to da je 95% bila pokrivenost javnim a 1% privatnim osiguranjem u Bosni i Hercegovini. Značajne razlike između entiteta nema.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji

⁹⁷ Tamnija boja označava veći životni vijek

⁹⁸ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

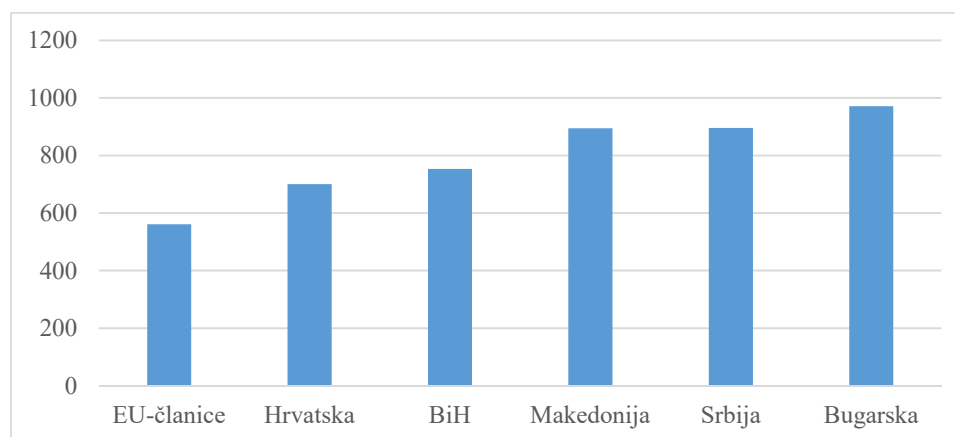
⁹⁹ Demografija 2016, BHAS

¹⁰⁰ Podaci za 2011 su posljednji dostupni podaci

po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za Bosnu i Hercegovinu trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2015. godini¹⁰¹ prosječna dužina boravka u svim bolnicama je 7,2 dana i smanjena je u odnosu na 2009. godinu, kada je iznosila 8,3 dana. U zemljama članicama Evropske unije, prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,3 dana u 2014. godini, a u Hrvatskoj 8,98 dana (2014 godina).¹⁰² Interesantno je napomenuti, da je u Japanu prosječna dužina ostanka u bolnicama 16 dana¹⁰³, koji inače ima najveći Očekivani životni vijek.

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u Bosni i Hercegovini za 2014 godinu.¹⁰⁴ Standardizirana stopa smrtnosti, za razliku od opće stope mortaliteta uporediva je sa drugim državama. Bosna i Hercegovina ima veću standardiziranu stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (753 smrti na 100.000 versus 549/100.000). U poređenju sa zemljama iz okruženja, u povoljnijem položaju smo od Srbije i Makedonije i Bugarske, ali ne i od Hrvatske.

Grafikon 39. Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak (2014.g.)

Opća stopa mortaliteta u 2017.g. iznosi 10,8 promila. Tokom 2017. godine u Bosni i Hercegovini umrle su 37.979 osoba¹⁰⁵, što za 1.408 osoba više nego prethodne godine. Prema spolu, u 2017. godini umrlo je 19.186 muškaraca i 18.793 žena. Jedan od uzroka trenda povećanja opće smrtnosti može biti starenje stanovništva, tj. što je više udjela starih u ukupnom stanovništvu, nominalno ima više smrtnih slučajeva. Budući da većinu smrtnosti 93,7%,¹⁰⁶ čine ne zarazne bolesti, jedan od činilaca povećanja smrtnosti mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), dovode do preuranjene smrtnosti. Procjena SZO je da oko

¹⁰¹ Zadnje dostupan podatak, HFA baza podataka

¹⁰² WHO Baza podataka

¹⁰³ <https://data.oecd.org/healthcare/length-of-hospital-stay.htm>

¹⁰⁴ Radi se o posebnom obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa

¹⁰⁵ BHAS, Demografija 2017

¹⁰⁶ <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/smoking-prevalence-males-percent-of-adults-wb-data.html>

35% stanovništva u Bosni i Hercegovini konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo.¹⁰⁷

I dalji najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnih oboljenja (50,6%). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzroci smrtnosti su maligne neoplazme (21,4%) i endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani (5,7%).

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prema podacima SZO, godišnja koncentracije PM_{2,5} u urbanim područjima u Bosni i Hercegovini je najveća u Evropi (56µg/m³).

Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da je u 2017 godini izdaci u zdravstvu su iznosili 2 milijarde 802 miliona KM,¹⁰⁸ što je za 43 miliona više nego u prethodnoj godini, a za oko 280 miliona više nego u 2013.godini¹⁰⁹. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza.

Odnos između privatnih i javnih izdataka ostaje isti tako da su u 2017. godini 70% činili javni izdaci a 30% privatni izdaci. Radi poređenja, u Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, što ukazuje na smanjenu finansijsku dostupnost zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini.¹¹⁰ Gotovo sva privatna potrošnja (99%) ide na direktne izdatke domaćinstava, dok samo mali dio privatne potrošnje (1%) ide na dobrovoljno plaćanje zdravstvene zaštite.¹¹¹

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako Bosna i Hercegovina ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u Bosni i Hercegovini ono iziskuje značajne izdatke.

U Bosni i Hercegovini najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje, i istovremeno bolničko liječenje bilježi rast u izdacima u 2017.g. u odnosu na prethodnu godinu. Slijedeće stavka po većini izdataka čine medicinska sredstva za vanbolničke pacijente koja ima udio oko 28% u ukupnim izdacima. Upravo u ovoj stavci pod kojom se nalaze i apoteke, najviše finansira privatna potrošnja (preko 50%). Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 3 %, što predstavlja smanjenje na prethodnu godinu kada je udio iznosio 3,7%. Bosna i Hercegovina treba iznaći način smanjenja troškova u bolničkom liječenju, a jedan od načina je i preventivna zdravstvena zaštita na koju sada trenutno „odlazi“ samo 1,9% od ukupnih izdataka na zdravstvo.

¹⁰⁷ www.euro.who.int

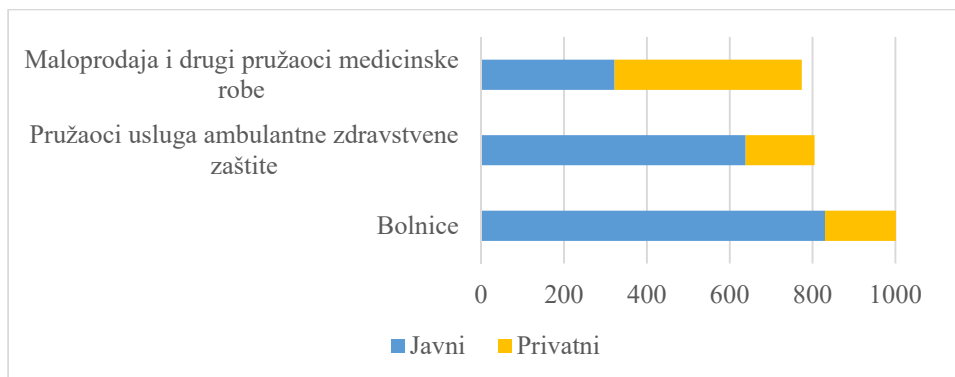
¹⁰⁸ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu za 2017 godinu

¹⁰⁹ 2013 godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

¹¹⁰ WHO Nacionalni računi

¹¹¹ BHAS, Nacionalni računi u zdravstvu

Grafikon 40. Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2017, u milionima KM

Izazovi u zdravstvenom sektoru u Bosni i Hercegovini su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od novih načina finansiranja predviđen je Reformskom agendom. Radi se o izdvajanju iz akciza i usmjeravanju u zdravstveni sektor. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti kako ustanovama zdravstvene zaštite tako i medicinskom osoblju. Također, treba posvetiti pažnju finansijskoj dostupnosti, te iznaći način smanjenja udjela privatnih izdataka u ukupnim izdacima. Izazov u narednom periodu za kreatore politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.

V

Upravljanje u funkciji rasta

V. Upravljanje u funkciji rasta

V. 1. Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta

Jedan od glavnih strateških ciljeva Bosne i Hercegovine je punopravno članstvo u Evropskoj uniji.¹¹² Bosna i Hercegovina, kao potpisnica Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) s Evropskom unijom te kao zemlja koja je predala zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji i odgovore na Upitnik Evropske komisije, teži ka dobijanju statusa kandidata u što skorijem roku, a potom i otvaranja pristupnih pregovora o članstvu.

Integracija u Evropsku uniju je kompleksan proces u kojem se isprepliću unutaranja i vanjska politika. S tim u vezi, osim ispunjavanja kopenhagenskih ('93) i madridskih ('95) kriterija, Bosna i Hercegovina treba ispuniti i zakonske obveze preuzete potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Kako bi se što bolje pripremila za europski put, potrebno je, u što većoj mjeri, zajednički iskoristiti predviđenu finansijsku podršku Evropske unije i njenih zemalja članica, u svim oblastima, a što će direktno utjecati na infrastrukturno povezivanje, odnosno na intenzivniju ekonomsku suradnju. Preduvjet za ovo je da resorne institucije razrade sektorske planove i strategije za što efikasnije korištenje programa zajednice kojima Bosna i Hercegovina ima pristup. To će omogućiti, ne samo povlačenje značajnih sredstava iz EU fondova, nego i kvalitetniju pripremu za viši nivo integracije u budućnosti.

Bosna i Hercegovina sudjeluje u ekonomskom dijalogu s Europskom komisijom i državama članicama EU. Svake godine Bosna i Hercegovina podnosi Komisiji ERP/PER u kojem se utvrđuju planovi za jačanje makrofiskalne stabilnosti i rješavanje strukturnih prepreka rastu. Na temelju ERP/PER-a, Bosna i Hercegovina se svake godine sastaje s Komisijom, državama članicama EU-a i svim ostalim zemljama proširenja na Ekonomskom i finansijskom dijalogu. Ovaj dijalog o gospodarskom upravljanju namijenjen je pripremi Bosne i Hercegovine za njezino buduće sudjelovanje u koordinaciji ekonomske politike EU-a, uključujući proces europskog semestra.

Između 2015. i 2018. godine, Bosna i Hercegovina je pokrenula „Reformsku agendu“ kako bi povećala mogućnosti gospodarskog rasta i zapošljavanja. Iako su ostali značajni izazovi, provedene reforme pridonijele su poboljšanju ekonomskih pokazatelja i makroekonomske situacije, uključujući uravnotežene javne financije i stabilan gospodarski rast. Slijedom navedenog, za očekivati je da će svi nivoi vlasti usuglasiti i provoditi novi set mjera društveno-ekonomske reforme koje će biti u potpunosti usklađene s ERP/PER-om i zajednički dogovorenim političkim smjernicama.

Pružanjem podrške usvajanju Globalnog programa za održivi razvoj do 2030. godine, na Samitu UN-a 2015. godine, Bosna i Hercegovina se obvezala da će pokrenuti proces sistematskog praćenja i pregleda provođenja ovog globalnog programa koji objedinjuje socijalne, ekonomske i ekološke dimenzije razvoja. Za potpuno ostvarenje ovog cilja, od iznimne je važnosti postići dogovor o predvidivom, koherentnom i dostatnom finansiranju za postizanje održivih razvojnih ciljeva. Prema već donesenim odlukama Predsjedništva Bosne i

¹¹² Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018-2023., Predsjedništvo Bosne i Hercegovine mart, 2018.godine

Hercegovine i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, **Bosna i Hercegovina će usvojiti vlastiti Akcioni plan i Mapu puta za postizanje ciljeva održivog razvoja do 2030. godine.**

Novi Strateški okvir za reformu javne uprave 2018-2022. usvojilo je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine kao i Vlada BD. Preostalo je još usvajanje okvira od strane Vlade Republike Srpske kako bi se usuglasio Akcijski plan i započela provedba. Državni program za približavanje zakonodavstva Bosne i Hercegovine pravnoj stečevini EU tek se treba usvojiti.

Brzina integriranja Bosne i Hercegovine u EU u velikoj mjeri ovisi o tome koliko će brzo biti uspostavljena profesionalna i učinkovita javna uprava. Da bi se to ostvarilo, javna uprava u Bosni i Hercegovini mora poboljšati međusobnu koordinaciju, planiranje, razvoj politika te njihovu implementaciju, monitoring i evaluaciju.

Javna uprava obuhvata centralne dimenzije javne administracije a to su: državne službe i upravljanje ljudskim resursima, odgovornost i pružanje usluga, javno (finansijsko) upravljanje i javne nabavke, razvoj i koordinacija politika, pravosuđe i vladavina prava kao i borba protiv korupcije.

Reforma javne uprave (RJU)

Reforma javne uprave je ključni element izgradnje demokratskog upravljanja i osiguranja učinkovitog dijaloga između svih razina vlasti, civilnog društva i privatnog sektora. RJU je jedno od rijetkih područja u kojima je odobrena i provedena strategija na svim razinama vlasti Bosne i Hercegovine. Ova reforma predstavlja jedno od ključnih pitanja u procesu primjene pravila i standarda EU-a i kao takva zahtijeva ciljani pristup. Iako je zabilježen umjeren napredak u postizanju nekih ciljeva/dimenzija, razvoj suvremene i kompetentne javne uprave tek treba postići. Uz političku predanost provedbi reformi i međuinstitucionalnoj koordinaciji, ključni elementi kojima se treba posvetiti posebna pažnja su: usvajanje novog strateškog okvira za RJU na svim razinama vlasti, kvaliteta planiranja i koordinacije politika, kao i praćenje i izvješćivanje o provedbi RJU. Osim toga, prijenos strateških planova reforme javne uprave u praksu ostaje izazov za Bosnu i Hercegovinu.

Provedba prethodne Strategije RJU i RAP1 još uvijek traje i ukupno 75% ciljeva iz RAP1 ispunjeno je do kraja 2018. godine.

Tabela 8. Pregled realizacije ciljeva RJU-RAP1 po reformskim oblastima i upravnim nivoima, 2018.

	BIH	FB	RS	BDBIH	PROSJEK
SPKIP	75%	79%	91%	75%	80%
JAVNE FINANCIJE	87%	84%	86%	79%	82%
ULJP	75%	63%	74%	67%	70%
UPIUU	72%	70%	90%	72%	75%
IK	86%	76%	78%	80%	79%
E-UPRAVA	56%	60%	75%	48%	60%
UKUPNO	75%	71%	82%	70%	75%

Izvor: Ured koordinatora za RJU, Godišnji izvještaj o napretku (praćenje Revidiranog Akcionog plana 1 Strategije reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini) za 2018.

Zabilježeni napredak u realizaciji nerealiziranih ciljeva u izvještajnom periodu je relativno mali. Ukupna realizacija ciljeva iz RAP1 na kraju 2018. godine je 75%, što u odnosu na prethodni godišnji izvještaj o napretku predstavlja pomak od 3% na ukupnom nivou, obzirom da je realizacija ciljeva iz RAP1 na kraju 2017. godine iznosila 72%. Najveći porast zabilježen je na nivou Republike Srpske (4%), slijedi nivo Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine sa ostvarenim napretkom od 3%, dok je najmanji napredak od 2% ostvaren na nivou Bosne i Hercegovine. Ukupno gledano, najveći postotak realizacije je i dalje u Republici Srpskoj (82%), dok je najmanji u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (70%).

Izvještaj EK za 2018. godinu, navodi da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi reforme javne uprave te da tijekom prethodne godine nije postignut napredak. Sistem kreiranja politika je i dalje rascjepkan. Zajednički standardi i zahtjevi potrebni za razvoj sektorskih strategija nisu uspostavljeni. Koordinacija među različitim nivoima vlasti i provjera kvaliteta sadržaja politika je nedostatna. Pitanja poput, koherentnosti pravnog okvira za kreiranje politika i izradu propisa na inkluzivan način, finacijskog uticaja prijedloga politike, provedbe javnih konsultacija, ograničenih kvaliteta prakse praćenja i izvještavanja su, prema EK, ozbiljan izazov za Bosnu i Hercegovinu.

Koncept dobre uprave predmet je praćenja i procjena međunarodnih organizacija. Među najrelevantnijim su pokazatelji Svjetske banke koji su predmet interesa investitora. Indeks učinkovitosti Vlade, (SB) je kompozitni i obuhvaća percepciju kvaliteta javnih službi, kvalitet državne službe i stupanj neovisnosti od političkih pritisaka, kvalitet formuliranja i provedbe politika te vjerodostojnost vladine predanosti takvim politikama, kontrolu korupcije i kao takav ukazuje na mjesta gdje su potrebna poboljšanja.

Cilj Strategije Jugoistočne Europe 2020 za stub Upravljanje u funkciji rasta je „Unaprijediti prosječan regionalni Indeks učinkovitosti vlada sa 2,2 koliko je bio bazne 2010. godine na 2,7 u 2020. godini.

Tabela 9. Indeks učinkovitosti Vlada, JIE 6

EKONOMIJA	2010 POČETNA VRIJEDNOST	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2020. CILJNA VRIJEDNOST
ALBANIJA	2.2	2.3	2.2	2.2	2.4	2.5	2.5	2.58	2.7
BIH	1.8	1.7	2.0	2.0	2.0	2.0	2.1	2.02	2.2
KOSOVO	1.9	2.0	2.1	2.1	2.2	2.1	2.1	2.09	2.3
CRNA GORA	2.6	2.6	2.6	2.7	2.8	2.7	2.6	2.65	3.1
SRBIJA	2.4	2.4	2.4	2.4	2.6	2.6	2.6	2.69	2.9
MAKEDOBIJA	2.3	2.4	2.4	2.4	2.7	2.6	2.6	2.64	2.8
SEE6	2.2	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.45	2.7

Izvor: Svjetski pokazatelji upravljanja (<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx>)

Sveukupno posmatrano, indikatori učinkovitosti vlada za JIE 6, ove godine pokazuju napredak prema ciljnoj vrijednosti određenoj za 2020. godinu.

Izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma za 2018. godinu, potvrđuje da institucionalno uređenje u Bosni i Hercegovini i dalje pokazuje znakove slabosti. Uzimajući u obzir promjenu metodologije izračuna Indeksa globalne konkurentnosti za 2018., može se reći da je u odnosu na prethodnu godinu, Bosna i Hercegovina zabilježila najveću negativnu promjenu kod stuba „institucije“ (-9), te iako je u većini stubova zabilježila poboljšanje ocjene u odnosu

na prethodnu 2017. godinu, stub „institucije“, zabilježio je opet najveću negativnu ocjenu od -1,1.

Kada su u pitanju pojedinačne komponente koje su najviše uticale na pogoršanje ranga u stubu institucija i ovdje se kao i Izvještaju o praćenju RAP1, najviše ističe rezultat indeksa E-participacije koji bilježi negativnu promjenu ocjene za 7,6 čime utiče na pogoršanje ranga za 23 mjesta u odnosu na prethodnu godinu. Taj indeks ocjenjuje online usluge vlada u olakšavanju pružanja informacija građanima (e-informacije), interakciju sa zainteresiranim stranama (e-konsultacije) i angažovanje u procesima donošenja odluka (odlučivanje). Komponenta efikasnosti pravnog okvira u rješavanju sporova također bilježi negativnu promjenu ocjene za 7,3 što je uticalo na smanjenje ranga za 12 mjesta, te teret državnih propisa čije je smanjenje ocjene za 5,0 uticalo na smanjenje ranga za 10 mjesta.

Ono što se može istaći kao napredak u ovom stubu su pozitivne promjene ocjena nekih komponenti od kojih je najveći napredak zabilježen u komponenti koja procjenjuje učestalost i težinu terorističkih napada u petogodišnjem razdoblju a čija je promjena ocjene 0,1 uticala na poboljšanje ranga za čak 12 mjesta. Komponenta organiziranog kriminala je zabilježila povećanje ocjene za 4,3 što je uticalo na povećanje ranga za 7 mjesta. Dalje poboljšanje unutar ovog stuba zahtijevaju komponente koje su ostale nepromijenjene u odnosu na prethodnu godinu, a to se posebno odnosi na budžetsku transparentnost, kvalitet zemljišne administracije, regulaciju sukoba interesa i dioničarskog upravljanja.

Sve ovo utječe na činjenicu da je Bosna i Hercegovina, najmanje konkurentna zemlja od svih zemalja u regiji i Europi i da, kada su stubovi konkurentnosti Bosne i Hercegovine u pitanju, i ovogodišnji izvještaj pokazuje slabosti na koje donosioci odluka moraju obratiti pažnju, te ubrzano raditi na rješavanju istih, kako bi se stvorili uslovi u kojima bi se isplatilo investirati u Bosnu i Hercegovinu, a samim time povećale mogućnosti za osiguranje blagostanja svih građana.¹¹³

Vladavina prava

Temeljne vrijednosti EU uključuju vladavinu zakona i poštivanje ljudskih prava. Adekvatno funkcioniranje pravosuđa i efikasna borba protiv korupcije su od izuzetene važnosti, kao i poštivanje temeljnih prava u zakonima i praksi. Stoga, vladavina prava, uz dobro upravljanje čini središnji dio politike proširenja EU i uvjet je za mirno, stabilno i funkcionalno društvo.

U tom smislu, jačanje vladavine prava podrazumijeva iskorjenjivanje korupcije i organiziranog kriminala, snažnog uplitanja javnih i privatnih interesa, kao i osiguranje učinkovitog i neovisnog pravosuđa i odgovornosti vlasti. Potreba za snažnim provođenjem ovih reformi proizlazi i iz rezultata Ankete Balkan barometar, 2019., u kojoj većina ispitanika smatra da se u Bosni i Hercegovini zakoni ne primjenjuju učinkovito (59%) niti jednako (70%). Štoviše,

¹¹³ [www/fzzpr.gov.ba](http://fzzpr.gov.ba) „Konkurentnost 2018. Bosna i Hercegovina“, preuzeto: 15.07.2019.

parlamenti (35%), sudovi (37%), vlade i revizijska tijela (38%) su javne ustanove s najmanje povjerenja u regiji¹¹⁴.

Bosna i Hercegovina ima određeni nivo pripremljenosti u pogledu pravosudnog sistema (EK: Izvještaj EK za Bosnu i Hercegovinu, 2018.). Ovaj napredak u pravosuđu, ostvaren je konkretno kroz usvajanje akcionog plana za provođenje reforme sektora pravde za period 2014-2018. sa novim prilagođenim rokovima provedbe i uspostavljanje struktura za praćenje i izvještavanje. Visoko sudsko i tužilačko vijeće je usvojilo akcioni plan za provedbu preporuka EK za pitanja iz nadležnosti VSTV-a. Međutim, stav je EK da i dalje treba jačati neovisnost pravosuđa, uključujući i neovisnost od političkog utjecaja.

Određeni napredak, Bosna i Hercegovina je postigla i usvajanjem strategije za borbu protiv organiziranog kriminala i njegovo suzbijanje te provođenjem akcionog plana za sprječavanje pranja novca i finansiranja terorizma. Međutim, stav je EK da su potrebni značajni naponi u vezi sa finansijskim istragama i unapređenjem kapaciteta za borbu protiv terorizma kao i poboljšanje saradnje sa susjednim zemljama po pitanjima upravljanja granicom.

Za borbu protiv terorizma na snazi je okvirni akcijski plan uz Strategiju za prevenciju i borbu protiv terorizma 2015-2020., a pravni okvir Bosne i Hercegovine je u velikoj mjeri usklađen sa *acquis*-em i međunarodnim instrumentima u oblasti borbe protiv terorizma. Bosna i Hercegovina realizira preporuke EU misije na visokom nivou za borbu protiv terorizma i prevenciju nasilnog ekstremizma.

Bosna i Hercegovina, također uspješno, provodi Strategiju integriranog upravljanja granicama iako je, prema EK, potrebno dalje unaprjeđenje sistema obuka o analizi rizika kao i unaprjeđenje infrastrukture i opreme na graničnim prijelazima. Suradnja između granične i carinske policije na graničnim prijelazima je zadovoljavajuća.

Da bi bio učinkovit, razvoj pravne države zahtjeva jasnoću o temeljnim obilježjima vladavine prava, kao i odgovarajući osnov za ocjenu i mjerenje. Metodi temeljem kojih se može mjeriti učinak pravosuđa su različiti. Najčešće korišten pristup je mjerenje produktivnosti, efikasnosti i statističkih metoda koje se odnose na broj procesuiranih slučajeva, trajanje postupka i sl.

Indeks vladavine prava¹¹⁵ procjenjuje stanje vladavine prava na temelju 44 indikatora u 8 kategorija, od kojih je svaka rangirana a globalnoj i regionalnoj razini te prema visini prihoda zemalja. To su: ograničenja državne vlasti, nepostojanje korupcije, otvorena vlada, temeljna prava, red i sigurnost, provođenje zakona, građansko pravosuđe te kazneno pravosuđe.

¹¹⁴ RCC, Analytical Report, www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2019

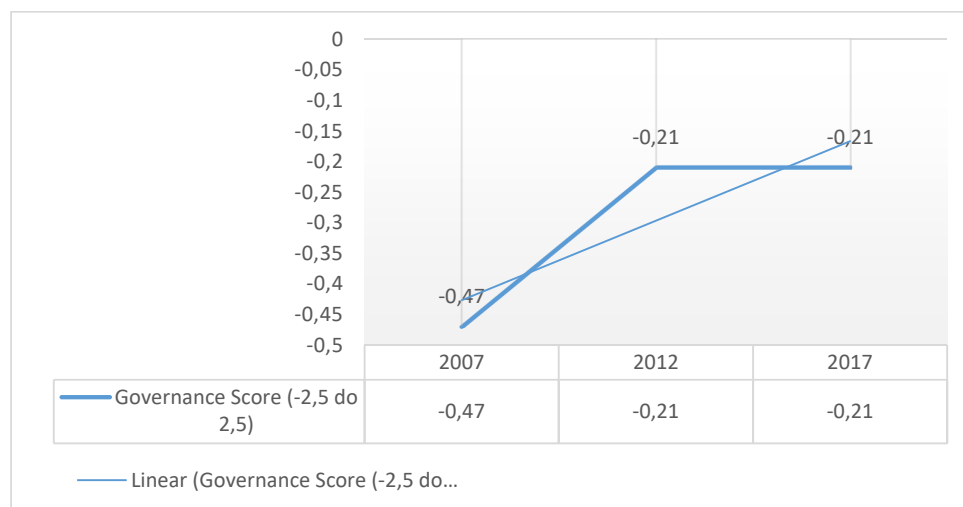
¹¹⁵ World Justice Project (WJP) Indeks vladavine prava je vodeći svjetski izvor izvornih podataka o vladavini prava. Izdanje iz 2019. pokriva 126 zemalja i jurisdikcija, oslanjajući se na više od 120.000 anketa o kućanstvima i 3.800 stručnih anketa kako bi se izmjerilo kako se vladavina prava doživljava u praktičnim, svakodnevnim situacijama širom svijeta.

Ovaj indeks pokazuje da Bosna i Hercegovina u 2018. godini nije napravila značajnije pomake kad je pitanju vladavina prava. U odnosu na prethodnu godinu, pala je za jedno mjesto na globalnom rangui i zauzima 60. poziciju od 126 zemalja.

Prema ovom istraživanju, Bosna i Hercegovina je smještena u grupu zemalja višeg srednjeg dohotka. Jedna od rijetkih stvari koja je ocijenjena pozitivnom je red i sigurnost i to odsustvo građanskog konflikta (1.00) i odsustvo kriminala (0.85). Na toj skali Bosna i Hercegovina se popela za 4 mjesta u svjetskom rangiranju i zauzima treću poziciju u regiji.

Pokazatelji Svjetske banke kad je pitanju Vladavina prava za Bosnu i Hercegovinu ukazuju na zaustavljanje pogoršanja u ovoj oblasti. Pokazatelj vladavine prava u Bosni i Hercegovini u rasponu od -2,5 do 2,5 gdje je -2,5 najniži nivo vladavine prava, a 2,5 najviši nivo. Prema ovom pokazatelju, Bosna i Hercegovina je na istom nivou od 2012. godine.

Grafikon 41. Pokazatelji upravljanja, Vladavina prava 2018

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

Trajanje sudskih postupaka je neznatno skraćeno (474 dana) u 2017. u poređenju sa 2016. (476 dana), također, stopa rješavanja predmeta je nešto niža i iznosi 105% (109% u 2016.) Ukupan broj zaostalih, nerješanih sudskih predmeta je na kraju 2017. iznosio 2,1 milion od čega najveći dio zaostataka čine predmeti neplaćenih računa za komunalne usluge (1,7mil.) i tu nije bilo promjene u odnosu na prethodnu godinu. Ukupan zaostatak nekomunalnih predmeta smanjen je za 5,2% u odnosu na prethodnu godinu.

Provedba akcionog plana za reformu sektora pravde 2014-2018., jačanje disciplinskih sankcija i integriteta u pravosuđu, sačinjavanje kriterija za imenovanje i ocjenjivanje sudaca i tužilaca, unaprijeđenje edukacije istih, revidiranje Zakona o VSTV-u na temelju preporuka EK kao i poboljšanje nepristrasnosti i efikasnosti u pravosuđu ostaju izazovi za Bosnu i Hercegovinu i u narednom periodu.

Borba protiv korupcije

Korupcija je pojava karakteristična za javnu upravu iako postoje brojni oblici nadzora nad radom uprave. Sve je više dokaza koji upućuju na negativan utjecaj korupcije na ekonomski rast zemlje. Mogući kanali kroz koje korupcija smanjuje ekonomski rast su: niže domaće investicije; niže strane izravne investicije, usmjeravanje državne potrošnje u manje efikasne projekte koji omogućuju veće primanje mita, odnosno smanjena produktivnost javnih investicija i sl.

Rasprostranjena korupcija u regiji ostaje među ključnim izazovima i zahtjevima za pristupanje EU. Provedba širokog spektra reformi u području borbe protiv korupcije među prioritetima je za šest ekonomija Zapadnog Balkana. Ta potreba je prepoznata na sastanku na vrhu EU-a i Zapadnog Balkana u Londonu 2018. godine, gdje je naglašena nužnost borbe protiv korupcije kako bi se povećala ekonomska stabilnost i rast, održala sigurnost društava, smanjilo siromaštvo i zaštitila ljudska prava. U tom smislu, ekonomije zapadnog Balkana preuzele su obvezu rješavanja problema korupcije, uključujući, ali ne ograničavajući se na, poboljšanje transparentnosti i integriteta procesa javne nabave, potporu antikorupcijskim tijelima koja su neovisna, sposobna i adekvatno financirana, jačanje zakonodavstva o povratu imovine i vlasništva, te smanjenje korupcije i koruptivnih praksi.

Tablica pokazuje CPI¹¹⁶ u regiji za 2017. i 2018. godinu. Regija je postigla određeni stupanj spremnosti u borbi protiv korupcije tijekom izvještajnog razdoblja, ali to pitanje i dalje ostaje najhitnije za proces proširenja. Ova procjena je sadržana u Indeksu percepcije korupcije Transparency Internationala za 2018. godinu, gdje je svaka ekonomija Zapadnog Balkana dobila manje od 50 bodova, zauzimajući pozicije između 67. i 99. mjesta na ljestvici od 180. Korupcija, zajedno s drugim pitanjima kao što su siromaštvo i nezaposlenost su i dalje, ključni problemi kako regije tako i Bosne i Hercegovine.

Tabela 10. CPI - Indeks percepcije korupcije Bosne i Hercegovine i zemalja komparatora

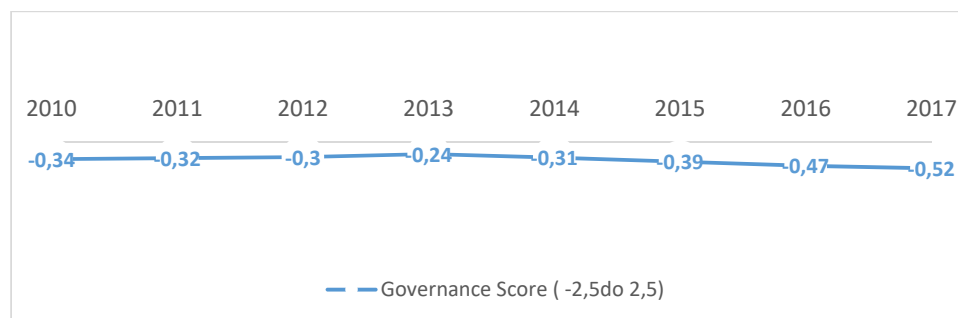
DRŽAVA	CPI 2018.	CPI 2017.	RAZLIKA U RANGU	POZICIJA 2018.	POZICIJA 2017.	RAZLIKA U POZICIJI
CRNA GORA	45	46	-1	67	64	-3
SRBIJA	39	41	-2	87	77	-10
ALBANIJA	36	38	-2	99	91	-8
BIH	38	38	0	89	91	-2
MAKEDONIJA	37	35	2	93	107	14
KOSOVO	37	39	-2	93	85	-8

Izvor: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2018

¹¹⁶ Kompozitni indeks organizacije Transparency International (Corruption Perceptions Index -CPI) rangira 180 zemalja po stupnju predodžbe o rasprostranjenosti korupcije među državnim službenicima i dužnosnicima. Korupcija se pritom definira kao iskorištavanje državnog položaja za privatnu korist i kreće se od 0 do 100 pri čemu 100 označava nepostojanje korupcije.

Među agregatnim pokazateljima Svjetske banke nalazi se i pokazatelj kontrole korupcije čiji je raspon između -2,5 i 2,5. gdje je 2,5 predstavlja najviši nivo kontrole korupcije, -2,5 najniži. Bosna i Hercegovina je u 2017. godini na nivou od -0,52 i ovo predstavlja najgori rezultat kontrole korupcije od 2010. godine.

Grafikon 42. Pokazatelji upravljanja, Kontrola korupcije 2018.

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

Slične rezultate po pitanju učestalosti korupcije u regiji daje i Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2018¹¹⁷. Najlošije rezultate u regiji bilježe Srbija (66 pozicija) i Crna Gora (56 pozicija), a Bosna i Hercegovina, zajedno sa Albanijom drži 77 poziciju u rang od 140 zemalja sa ocjenom od 38, dok Makedonija u 2018. godini bilježi najbolji rezultat i 91 poziciju.

Rezultati Balkanskog barometra 2019. ukazuju na činjenicu da je korupcija i dalje široko rasprostranjena u u regiji, posebno u pogledu suzbijanja koruptivnih praksi koje su izravno povezane s političkom voljom i kapacitetom javne uprave. Oko 61% stanovništva regije nezadovoljno je naporima svojih vlada u borbi protiv korupcije, dok je 34% onih koji su zadovoljni učinkom svoje vlade po pitanju korupcije. Sličan stav pokazuju i građani Bosni i Hercegovine koji su učestvovali u istraživanju Balkan Barometra za 2019. godinu. Njih preko 70% se ne slaže sa konstatacijom da se vlada uspješno bori sa korupcijom. Ovo je u skladu sa zadnjim Izvješćem Europske komisije o proširenju za Zapadni Balkan i Tursku gdje se navodi da Bosna i Hercegovina, ali i zemlje regije uglavnom imaju „ određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije“ ili su u „ranjivoj fazi borbe protiv korupcije.

Europska komisija u svom Izvještaju o napretku Bosne i Hercegovine za 2018. godinu navodi da u Bosni i Hercegovini postoji određeni nivo spremnosti u pogledu borbe protiv korupcije. Određen napredak je postignut realizacijom preporuka EK iz 2017. godine, te kroz usvajanje strategija i akcionih planova na različitim nivoima vlasti. Međutim, pravni i institucionalni okvir za provedbu strategije je neadekvatan po mišljenju Komisije, što provedbu čini manje efikasnom.

I dalje se provode Strategija za borbu protiv korupcije i akcioni plan na nivou institucija Bosne i Hercegovine koji su usvojeni još 2015. godine. Entiteti imaju svoje strategije , dok u Brčko distriktu ne postoji strategija za borbu protiv korupcije.

¹¹⁷ Svjetski ekonomski forum 2019. , Globalni izvještaj o konkurentnosti za 2018. godinu.

Može se zaključiti kako postoje tri kritične točke kad je u pitanju korupcija u Bosni i Hercegovini: primjena zakona, nedostatak prave političke volje za djelovanje i nedovoljan angažman građana odnosno civilnog društva. Javnost je svjesna korupcije i osuđuje ju, ali je evidentan izostanak bilo kakve akcije po tom pitanju. Bosna i Hercegovina i dalje treba raditi na poboljšanju koordinacije između tijela zaduženih za prevenciju i borbu protiv korupcije što je u skladu sa politikama EU o korupciji, kako bi zaštitila ljudska prava i zadovoljila kriterije za pristupanje EU.

Javna uprava u Bosni i Hercegovini i dalje je pred izazovima kako bi se pripremila za proces prilagođavanja evropskim integracijama, te da bi se osiguralo efikasnije, djelotvornije i pouzdanije pružanje usluga građanima što uključuje i potrebu za daljnjom reformom upravljanja javnim finansijama i državnih statističkih sistema. Razvoj kapaciteta na državnom nivou za planiranje i kreiranje politika je važan radi što bolje koordinacije, razvoja strategija i sveukupnih politika. Nedosljedne politike dovode do povećanog rizika od dupliranja, neefikasne potrošnje, niže razine usluga, poteškoća u ostvarivanju strateških ciljeva, te na kraju ismanjenja upravljačkih kapaciteta. U okviru ovoga, borba protiv korupcije jedan je od ključnih izazova vladavine prava u većini država iz procesa proširenja Evropske unije, u koje se ubraja i Bosna i Hercegovina, i povezana je sa poštivanjem pitanja temeljnih ljudskih prava, radom pravosudnih organa i institucija, pravdom i unutrašnjim poslovima. Budući da se borbi protiv korupcije posvećuje pažnja već u ranoj fazi procesa pristupanja Evropskoj uniji, a da se otvaranje odgovarajućih poglavlja temelji na uvjerljivim rezultatima, Bosna i Hercegovina treba pokazati odlučnost u preduzimanju konkretnih, sveobuhvatnih i održivih aktivnosti na suprotstavljanju korupcijskim praksama. Da bi se potpomoglo rješavanju problema korupcije Bosna i Hercegovina treba da ima jako pravosuđe koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno i odgovorno, ali i da agencije za provođenje zakona imaju kapacitete, potrebna finansijska sredstva i svaki vid potpore za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala.

Izazovi u ovoj oblasti su:

- Usvajanje na svim razinama vlasti i potpora provedbi novog cjelodržavnog strateškog okvira za RJU
- Neovisnost pravosudnog sistema i potpora provedbi strateških dokumenata iz ove oblasti;
- Provedba mjera Reformske Agende, Programa ekonomskih reformi i sl.;
- Izmjena i dopuna zakonodavstva iz oblasti borbe protiv korupcije kako bi se osiguralo efikasno rješavanje sukoba interesa, te osigurati primjenu propisa koji osiguravaju zaštitu onih koji prijavljuju korupciju (zviždača)

Polazeći od naprijed navedenog, predlaže se Vijeću ministara Bosne i Hercegovine da nakon razmatranja dokumenta „Bosna i Hercegovina Izvještaj o razvoju, godišnji izvještaj 2018.“, donese sljedeći:

ZAKLJUČAK:

Dokument „Bosna i Hercegovina Izvještaj o razvoju, godišnji izvještaj 2018.“, se usvaja.